

בניסויים כאלו, וביישום מצב כזה, אך התירו שיבוט לצורך טיפולי, שלא על מנת ליצור אדם, היינו שיבוט לצורך הפקת תאי גזע<sup>63</sup>. המלצות אלו התקבלו בעקרון כחוק על ידי הכנסת בשנת 2004. על החוק בישראל – ראה בע' שבוט (א).

בניסויים כאלו, וביישום מצב כזה, אך התירו שיבוט לצורך טיפולי, שלא על מנת ליצור אדם, היינו שיבוט לצורך הפקת תאי גזע<sup>63</sup>. המלצות אלו התקבלו בעקרון כחוק על ידי הכנסת בשנת 2004. על החוק בישראל – ראה בע' שבוט (א).

### שבועות הרופאים – ראה ערך רופא

תנאים מוסריים-ציבוריים להפקת תאי גזע<sup>64</sup>

### שָׁבֵת

#### א. הגדרת המושג

הלכות שבת הם 'כהררים התלויים בשערה, שהם מקרא מועט והלכות מרובות'<sup>1</sup>, 'וחיוב גדול על האדם להיות בקי בהלכות שבת מאד, כי כהררים התלויים בשערה הלכותיה, מקרא מועט והלכות מרובות, וחמורים עונשיה'<sup>2</sup>, 'ומי שלא למד הלכות שבת על בוריין פעמיים ושלוש, לא יוכל להימלט שלא יקרה לו חילול שבת, הן דאורייתא והן דרבנן, ומהראוי ללמוד הלכות שבת בתמידות, ואצל רב שיברר לו הכל, ויחזור עליו

הסכמה מדעת – בכל מקרה נדרשת הסכמה מדעת של בעלי הביצית המופרית המוקפאת, או הורי העובר שנפל או שהופל, או האדם המבוגר. יש שהעלו ספקות שונים ביחס ליכולת קבלת החלטה מודעת בנושא כזה<sup>65</sup>, אך קשה לראות בעניין שלפנינו נושא בעייתי יותר להסכמה מדעת בהשוואה למחקרים מורכבים אחרים ברפואה המודרנית.

הפרדה בין צוותות רפואיים – יש הדורשים להפריד בין הצוות המטפל בבעיית הפוריות של הזוג לבין הצוות החוקר את תאי הגזע.

השופטת ש. ברמן, הרב ד"ר מ. הלפרין, פרופ' ד. הד, ד"ר ר. ישי, פרופ' א. כשר, פרופ' א. קינן, ד"ר א. לוי-להד, פרופ' ע. שפירא, פרופ' ח. סורק, ד"ר י. סגל. התרגום לעברית פורסם באסיא, עה-עו, תשס"ה, עמ' 123 ואילך. [65] ראה – Baylis F, In: Holland S, Lebacqz K, Zoloth L (eds), *The Human Embryonic Stem Cell Debate*, MIT Press, Cambridge, Mass, 2001, p. 5 [66] וראה עוד בכל הקשור לתאי גזע – א. שטינברג, תחומין, כג, תשס"ג, עמ' 241 ואילך. [1] חגיגה י א. [2] יסוד ושורש העבודה, שער ו פ"ג.

*Legislation Concerning Human Reproductive and Therapeutic Cloning*, 2004, ג. גולדנברג, אסיא, עה-עו, תשס"ה, עמ' 151 ואילך. [63] הוועדות הן: ועדת הלסינקי לניסויים גנטיים בבני אדם, בראשות פרופ' בוריס גולדמן; הועדה המייעצת לביואתיקה של האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, בראשותו של פרופ' מישל רבל; הועדה הציבורית המקצועית הבין-תחומית לבחינת הנושא של מעמד העובר, בראשותו של ד"ר שרגא בלזר. [64] הדברים להלן לקוחים מדו"ח הוועדה הביואתית המייעצת של האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, אוגוסט 2001. חברי הוועדה היו פרופ' מ. רבל (יו"ר),

הרב להיות בקי בשאלות אלו, שלא יצטרך לשהות בעיון בספרים<sup>6</sup>; ואסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה, שנאמר<sup>7</sup> 'אשר יעשה אתם האדם וחי בהם', ולא שימות בהם<sup>8</sup>, הא למדת שאין משפטי התורה נקמה בעולם, אלא רחמים וחסד ושלוש בעולם, ואלו האפיקורסים שאומרים שזה חילול שבת ואסור, עליהן הכתוב אומר<sup>9</sup> 'וגם אני נתתי להם חקים לא טובים, ומשפטים לא יחיו בהם'<sup>10</sup>; ואם הוא מתחסד וירא לחלל שבת כי אם על פי מורי הוראה, הרי הוא שופך דמים, שבעוד שהוא הולך לשאול, יחלש החולה יותר ויסתכן<sup>11</sup>. אמנם יש מי שכתב, שדין זה הוא דווקא בחולה מסוכן שזמנו בהול, שאז אסור לעשות שום שאלה ויעשה כפי מה שנראה לו להצלת החולה, אבל אם אין זמנו של החולה בהול, והעיכוב לשאלת חכם לא יזיק לו כלל, יכול להתיישב ולשאול שאלות<sup>12</sup>.

**התחסדות** — חולה מסוכן חייב לחלל שבת לרפואתו, ואם הוא רוצה להתחסד ולהימנע מלחלל שבת, הרי זו חסידות של שטות, ודינו כשופך דמים, והוא מתחייב בנפשו<sup>13</sup>, וכופים אותו לקבל הטיפול המתאים<sup>14</sup>, ודין זה נכון גם בספק פיקוח

תמיד עד שיהיה שגור בפיו, אשרי אנוש יעשה זאת, ומגין עליו כתריס בפני הפורענות<sup>3</sup>.

בערך זה יידונו העניינים השונים הנוגעים לחולה, לרופא ולרפואה בשבת. להשלמת חלק

מהנושאים יש לצרף בעיקר את הנידון בערכים חולה, מועדים ותעניות, ופקוח נפש.

## ב. כללים

**כללי** — רבים הם הכללים בהלכות שבת, ולא הובאו כאן אלא עיקרי הכללים שיש להם נגיעה לבעיות רפואיות בשבת.

**החייב העקרוני לחלל שבת על חולה** — באופן עקרוני נקבע להלכה, שכל מי שיש לו חולי של סכנה, או ספק סכנה, ואפילו ספק-ספקא, מצווה לחלל עליו את השבת, והזריז הרי זה משובח<sup>4</sup>, והשואל הרי זה שופך דמים, והנשאל הרי זה מגונה<sup>5</sup>. מכאן שיש חובה על כל רב בישראל ללמד לקהל שומעי לקחו, שחובה לחלל שבת במקום ספק פיקוח נפש, וצריך

— השואל הרי זה מגונה, והנשאל הרי זה שופך דמים, עיי"ש. [6] מטה אפרים תריח טז; מ"ב סי' תריח סק"ד. [7] ויקרא יח ה. [8] יומא פה ב. וראה ע' פקוח נפש הע' 163 ואילך. [9] יחזקאל כ כה. [10] רמב"ם שבת ב ג. [11] מ"ב סי' שכח סק"ו. [12] ערוה"ש או"ח שכח ב. וכתב שם 'וכן מנהג העולם'. [13] רמב"ן מלחמות סנהדרין סופ"ח, ותורת האדם שער הסכנה; ר"ן יומא פא א; או"ה כלל ס דין ז. [14] שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תתפ"ה, ושם ח"ד סי' טז (סי' אלף קלט); מג"א סי' שכח

[3] יערות דבש, ח"ב. [4] יומא פג ב; ירושלמי יומא ח ה; טשו"ע או"ח שכח ב, ה; מ"ב שם סק"ז. [5] ירושלמי שם; תורת האדם שער הסכנה; המאירי בחיבור התשובה עמ' תעא; או"ה כלל ס דין ה; טשו"ע שם. וראה בשו"ת הרדב"ז ח"ד סי' טז (סי' אלף קלט), ובתרומת הדשן סי' נח, ובפסקים שם סי' קנו, ובשו"ת התשב"ץ ח"א סי' נד, בביאור מאמר זה. וראה עוד בילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סצ"ד, הע' ב; שו"ת ציץ אליעזר חט"ז סי' טו פ"ב, ושם חט"ז סי' טז. ואגב, בערוה"ש או"ח שכח א גרס להיפך

נפש<sup>15</sup>.התורה, או שגם איסור אין בזה<sup>21</sup>.

תשובה — יש מי שכתב, שיחיד שחילל שבת לצורך פיקוח נפש, יש לו להחמיר על עצמו ולעשות תשובה<sup>16</sup>, אך דחו דבריו, והכריעו שאין צריך לעשות תשובה וכפרה על כך<sup>17</sup>. ולא עוד אלא העושה מלאכה בשבת עבור הצלת חולה שיש בו סכנה, אין זה חילול שבת אלא אדרבה זו היא שמירת השבת<sup>18</sup>.

חילול שבת מיותר בדיעבד — מי שחילל שבת לצורך פיקוח נפש, ואחר כך התברר שלא היה צורך בכך, כגון שהשתפר מצבו של החולה, או שהחולה נפטר, או שאדם אחר הקדימו ועשה את הנדרש, אף על פי כן עשה מצווה<sup>19</sup>.

חילול שבת בטעות — הטועה בדבר מצווה, ועשה מלאכה בשבת, לכל הדעות הוא פטור מקרבן חטאת<sup>20</sup>, אלא שנחלקו הפוסקים אם מכל מקום יש בזה איסור מן

חילול שבת על ידי גדולים — כשמחללים שבת על חולה שיש בו סכנה, משתדלים לעשות זאת על ידי ישראל גדולים ובני דעת<sup>22</sup>, על מנת שלא יבואו לזלזל בחילול שבת לחולה, שמא יאמרו הרואים בקושי התירו פיקוח נפש<sup>23</sup>, ועל מנת שהטיפול הנחוץ לא יתעכב, שמא יתעצלו בעשיית הצרכים לחולה<sup>24</sup>. יש אומרים, שהכוונה לגדולים בתורה ובחכמה, והיינו שחילול השבת ייעשה על ידי גדולי ישראל וחכמיהם<sup>25</sup>; ויש אומרים, שהכוונה למבוגרים, היינו שלא יעשו על ידי קטנים<sup>26</sup>. וכמובן, שכל זה בתנאי שהגדולים והמבוגרים בקיאים ומומחים בטיפול בחולה, ועל כן כיום יש עדיפות שיתעסקו בכך המומחים שהם רופאים ואחיות.

חילול שבת על ידי גוי — יש אומרים, שמאותה סיבה יש לעשות את חילול

סק"א וסק"ו; מ"ב שם סק"ו; קיצושו"ע צב א; שו"ת יביע אומר, ח"ד חה"מ סי' ו אות ד, ושם, ח"ו חיו"ד סי' יג אות ד; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"ג. וראה עוד בנידון בע' חולה הע' 88 ואילך. ואם חולה שאין בו סכנה רשאי להחמיר על עצמו שלא לחלל שבת בשבות דרבנן — הסתפקו בזה בדעת תורה סי' שכח ס"ב, ובילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח הע' מח. [15] פרמ"ג או"ח סי' שכח בא"א סק"א. [16] שו"ת חות יאיר סי' רלו. [17] ראה כף החיים סי' שכח אות כה; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' ק; ביצחק יקרא על מ"ב סי' שכח סק"ז. [18] אור החיים עה"ת שמות לא יג; שו"ת מהרש"ג ח"ב סי' יד; שו"ת אבני נזר חאו"ח סי' קנו אות י. וראה מאמרו של הגרמ"מ שניאורסון מליובביטש, הלכה ורפואה, ד, תשמ"ה, עמ' קטז ואילך. [19] טושו"ע או"ח שכח טו; מ"ב שם קמ"ב;

שש"כ פל"ב ס"ז, ושם הע' עב. [20] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ב הע' יט. [21] ראה באריכות בשיטות הפוסקים בנידון בספר חזון עובדיה ח"א כרך ב, עמ' תקצב ואילך. וראה עוד במאמרו של הרב מ. הרש"ר, הלכה ורפואה, ג, תשמ"ג, עמ' מא ואילך. [22] יומא פד ב; רמב"ם שבת ב ג; טושו"ע או"ח שכח יב. ומה שכתוב שם, שלא לעשות על ידי נשים — ראה רמב"ן תוס' רי"ד ור"ן יומא שם; רמב"ן תורת האדם שער הסכנה; קצוה"ש סי' קלה בבדה"ש סק"ט; שש"כ פל"ב הע' ה. [23] רמב"ן ור"ן, יומא פד ב. [24] תוס' יומא שם. [25] פיהמ"ש לרמב"ם שבת יח ג; תוס' רי"ד יומא פד ב; מהרי"ל הל' יוהכ"פ; ט"ז או"ח סי' שכח סק"ה; שו"ע הרב או"ח שכח יג. [26] רמב"ן יומא שם; שו"ת תשב"ץ, ח"א סי' נד; ב"י או"ח סי' שכח. וראה א"ר שם אות יא; מ"ב

שינוי<sup>32</sup>. ולשיטה זו יש מי שכתב, שהיינו דווקא לגבי חולה שהוא כבר מסוכן, אבל אם עכשיו איננו בגדר חולה שיש בו סכנה, אלא שאם לא יעשו לו צרכיו יבוא לידי סכנה, יש להשתדל לעשות זאת בדרך של שינוי<sup>33</sup>; ויש הסבורים, שבכל מקרה כל מה שאפשר לעשות על ידי שינוי – עושים, אם לא יתאחר הדבר על ידי כן<sup>34</sup>. ומכל מקום, אם עושים בדרך שינוי, יש לגלות בפני כל הנמצאים שם, שבאמת מותר אפילו כדרכו, אם יש חשש שעל ידי עשיית המלאכה בשינוי יהיה איזה עיכוב בטיפול בחולה<sup>35</sup>.

חולה בעצמו – יש מי שכתבו, שאם החולה המסוכן יכול לעשות בעצמו את הנחוץ להצלתו בלא עיכוב ובלא איחור, אסור לישראל אחר לחלל שבת עבורו<sup>36</sup>; ויש מי שחלקו על כך<sup>37</sup>.

השימוש בגוי בשבת בע' גוי הע' 154 ואילך. [32] מ"מ שבת ב יא, בדעת הרמב"ם; ב"ח או"ח סי' שלא, וי"ד סי' רסו; א"ר או"ח סי' שלא; ביאור הגר"א י"ד סי' רסו סק"י, בדעת הרמב"ם והשו"ע; זר זהב על או"ח כלל נט סק"ו, בדעת או"ח. [33] חי' הגר"ז יומא פד ב. [34] רמב"ן בתורת האדם, שער הסכנה; המאור, הרשב"א, הריטב"א והר"ן, שבת קלד ב; או"ח ח"ב סי' קה; רמ"א או"ח שכח יב; מ"ב סי' שלא סקכ"ד, בדעת רש"י והתוס'. וראה עוד בשו"ת קובץ תשובות ח"ב סי' כו אות ג. [35] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ב הע' פו; שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' יז פ"ב סק"ז. [36] שו"ת דבר שמואל (אבוהב) סי' רכח; שו"ת אבן שהם סי' כד. וכן משמע מאליה רבה או"ח רס"ו שכח. [37] ארחות חיים סי' שכח אות טו; הגר"ח ברלין, במכתב בראש שו"ת דבר שמואל; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ב הע' יד, ושש"כ פל"ב סי' ד; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"ז אות יט-כב; ילקוט יוסף ח"ד (ד), עמ' קפט

השבת דווקא על ידי יהודי, ולא על ידי גוי<sup>27</sup>. ולשיטה זו, היינו דווקא ביחס לצרכים הנוגעים ישירות לטיפול בחולה, אבל דברים שאינם חלק מהטיפול הישיר בחולה, כגון כתיבת הנתונים עליו, או כיבוי אור כדי שיישן, גם לשיטה זו ישתדל לעשות על ידי גוי<sup>28</sup>; ויש שכתבו, שאם אפשר לעשות כל פעולה עבור החולה על ידי גוי בלא איחור כלל, עושים על ידי גוי<sup>29</sup>. יש אומרים, שאם היהודי עומד על גבי הגוי ומזרזו ומפקח עליו, עדיף שהגוי יעשה את הפעולות הדרושות לחולה<sup>30</sup>; ויש אומרים, שאפילו אם הגוי נמצא זמין לפנינו, אין להשתמש בו<sup>31</sup>.

חילול שבת כדרכה או בשינוי – יש הסבורים, שכשמחללים שבת עבור חולה שיש בו סכנה, עושים את המלאכה כדרכה, ואין צריך לעשותה על ידי

שם סקל"ד; כף החיים שם אות עב. וראה עוד בשו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"ב. [27] תוס' יומא פד ב ד"ה אלא; רמב"ם שם; המחבר שם; ט"ז שם; א"ר שם סק"ב; מ"ב סי' שכח סקל"ז; תוס' שבת שם סקט"ו; ערוה"ש שכח ז; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"ב, ושם ח"ט סי' יז פ"ב סק"ה; ושש"כ פל"ב סי'. [28] שו"ת אור לציון, ח"ב פל"ו הע' ב; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ה חאו"ח סי' שכח סק"א. [29] תוס' רי"ד יומא שם; שלטי גבורים, בשם ריא"ז, יומא פ"ח; רמ"א שם (וכתב 'וכן נהגים'); חיי אדם סח ב; מ"ב סי' שכח סקל"ה; שו"ת מנחת יצחק ח"א סי' כח; שם ח"י סי' לא אות ד. וראה שו"ע הרב שכח יג. וראה בילקוט יוסף ח"ד (ד) עמ' רא ואילך, אם מחלוקת זו תלויה במחלוקת אם שבת הותרה או דחווה אם לאו, עיי"ש. [30] ארחות חיים, סי' שו סק"ג וסי' שכח סק"ג. [31] קצוה"ש סי' קלה בבדה"ש סק"ט. וראה שש"כ פל"ב הע' יז. וראה עוד בשו"ת שבט הלוי ח"ח סי' עד. וראה עוד בהרחבה על

לשיטה זו דווקא איסור שבת הותר במקום פיקוח נפש, מה שאין כן שאר איסורים שאינם אלא דחויים במקום פיקוח נפש<sup>40</sup>; ויש אומרים, ששבת רק דחוייה אצל פיקוח נפש<sup>41</sup>.

הותרה או דחוייה – נחלקו הפוסקים אם שבת הותרה או דחוייה בפיקוח נפש<sup>38</sup> – יש אומרים, ששבת הותרה לגמרי אצל פיקוח נפש<sup>39</sup>, ולשיטה זו עושים כל צרכי החולה כדרך שעושים ביום חול. אכן, אף

ואילך. וכן משמע משו"ת הרדב"ז ח"ד סי' סו, וסי' קל. וראה עוד בשו"ת בצל החכמה ח"ב סי' כ. [38] נחלקו הפוסקים אם המחלוקת של דחוייה או הותרה בשבת זהה למחלוקת אם טומאה הותרה או דחוייה בציבור (ראה שיטות הפוסקים בעניין זה באנציקלופדיה תלמודית, כרך יט, ע' טמאה בצבור, עמ' תקעח ואילך). או שאין בהכרח קשר ביניהם – ראה ב"י או"ח סי' שכח ד"ה היה; שו"ת באר יצחק סי' יד ענף ג; שו"ת עין יצחק חאו"ח סי' טו; שו"ת רבנו משולם איגרא סי' י; שו"ת הגרי"א הרצוג חאו"ח חאו"ח סי' ג, ושם סוסי' קד; שו"ת מנחת שלמה סי' ז, ועוד. וכן נחלקו אם גם לגבי שאר איסורים במקום פיקוח נפש אומרים הותרה או דחוייה – ראה שו"ת חת"ס חאו"ח סי' פה, ושם חיו"ד סי' שלח; ישועות יעקב או"ח סי' שכח סק"ג; ס' מנחת אשר, שמות סי' לג אות ד. [39] תוספות, אליבא דכמה אחרונים (ראה באריכות בשו"ת יחוה דעת ח"ד סי' ל אות ה); שו"ת הראב"ד סי' מט; שו"ת מהר"ם רוטנברג, סי' ר (הובאו דבריו ברא"ש יומא פ"ח סי' יד, ובשו"ת הרא"ש כלל סו סי' ה); מרדכי שבת סוסי' תסו; פסקי רבי ישעיה מטראני, שבת קל ב; שו"ת תשב"ץ ח"ג סי' לו; שו"ת רשב"ש ח"ג סי' לו; שו"ת הרמ"א סי' עו; צפנת פענח על הרמב"ם, שבת רפ"ב; מג"א סי' שכח סק"ט; שו"ת חסד לאברהם (תאומים) מהדו"ת חאו"ח סי' סו; שו"ת אבני נזר חאו"ח ח"ב סי' תנה; שו"ת דברי מלכאל ח"ד סי' טו; שו"ת שמש צדקה חיו"ד סי' כט; שו"ת האלף לך שלמה חאו"ח סי' רצו; שו"ת הגרי"א הרצוג חאו"ח סי' ג; שו"ת יחוה דעת ח"ד סי' ל, ולוית חן סי' שכח אות פה, ושו"ת יביע אומר ח"ז חאו"ח סי' נח, ושם סי' נג אות ה. וראה עוד מחלוקת האחרונים אם גדרי הותרה ודחוייה שייכים גם בעניין דחיית איסורים משום כבוד הבריות – שו"ת חות יאיר סי' רלו; מג"א סי' יג סק"ח; א"א (בוטשטש) שם; קובץ ביאורים גיטין

אות כו. [40] שו"ת תשב"ץ ח"ג סי' לו; שו"ת חת"ס חאו"ח סי' פה; שו"ת אבני נזר חאו"ח ח"ב סי' תנה. וראה בשו"ת בית יצחק סי' צד, שאיסור שבת הוא איסור גברא, ואין בו כלל חפצא של איסור, ולכן במקום פיקוח נפש הותר לגמרי, מה שאין כן בשאר איסורים שהאיסור הוא בחפצא, ולכן הותרו במצב של פיקוח נפש עדיין לא נשתנה עצם החפץ, ולכן הוא רק דחוי. וראה עוד באתון דאורייתא כלל י; שו"ת יביע אומר ח"ז חאבהע"ז סי' ח אות טו. וראה עוד בס' שבת שבתון סצ"ו (עמ' רכה ואילך), ושם בסע' קטז, בהבדל שבין שבת שהותרה, לבין יוהכ"פ שלכל הדעות רק דחוייה. וראה ערך יום הכיפורים. [41] רש"י אליבא דב"י או"ח סי' שכח ד"ה ומ"ש רבינו; רמב"ן, תורת האדם עניין הסכנה, והובא במ"מ שבת ב יא; שו"ת הרשב"א ח"א סי' תרפט; ר"ן ביצה יז א; ס' האשכול ח"ב הל' יולדת, עמ' 116-115; שו"ת הרדב"ז ח"ד סי' סו, וסי' קל; ביאור הגר"א יו"ד סי' קנה סקכ"ד, וסי' רסו סקכ"ה; שו"ת הרב או"ח שכח יג; העמק שאלה שאילתא י אות ט; שו"ת ובחרת בחיים סי' צט; מנ"ח, מוסף השבת, אחרי מלאכת הוצאה; שו"ת באר יצחק סי' יד ענף ג (וראה שו"ת עין יצחק ח"א חאו"ח סי' טו); תורת שבת סי' שכח סק"ה. ביחס לשיטת הרמב"ם בנידון (ביאת מקדש ד י, יד-טו; שבת ב א-ב, ח, יא) – ראה ב"י או"ח סי' שכח, וכסי"מ שבת ב א, וביאת מקדש ד יד; שו"ת הרמ"א סי' עו; ביאור הגר"א יו"ד שם; שו"ת צמח צדק החדש חאו"ח סי' לח; קרבן נתנאל, סוף יומא; ערוה"ש יו"ד רעו כו; צפנת פענח על הרמב"ם, שבת רפ"ב. וראה באריכות בשו"ת יחוה דעת ח"ד סי' ל, ושו"ת יביע אומר ח"ט חאו"ח סי' נה; הרב א. חפוטא, נועם, ו, תשכ"ג, עמ' קפד ואילך. וראה עוד בשאלה אם שבת הותרה או דחוייה בפיקוח נפש בשו"ת ישועות מלכו חאו"ח סי' יח; חקר הלכה, אות ש, הל' שבת סק"ה; שו"ת משנת יעב"ץ, חאו"ח סי' מט; הרב ח.ז.

וודאי פיקוח נפש, אבל בספק פיקוח נפש לכל הדעות השבת רק דחוייה<sup>43</sup>; ויש מי שכתב, שאין הבדל בזה בין וודאי פיקוח נפש לבין ספק פיקוח נפש<sup>44</sup>.

יש מי שכתב, שבאיסורי דרבנן בשבת פוסקים ששבת הותרה<sup>45</sup>.

ביחס לחולה שאין בו סכנה כתבו האחרונים, ששבת דחוייה ולא הותרה<sup>46</sup>.

**פעולות שאין במניעתם משום סכנה** – חולה שיש בו סכנה חייבים לחלל עליו את השבת בכל דבר שמניעתו תגביר את מצב הסכנה, ואפילו אם רק קיים חשש לכך<sup>47</sup>, או שיש צורך גדול באותו דבר<sup>48</sup>, גם אם מדובר באיסורי תורה<sup>49</sup>. אבל נחלקו הפוסקים ביחס לחילול שבת בדבר שרגילים לעשותו בחול, ויש בו צורך קצת, אבל אין במניעת הדבר מן החולה כדי להחמיר את הסכנה – יש אומרים, שמותר לישראל לעשות עבורו גם פעולות כאלו<sup>50</sup>, ואף לשיטה זו הכוונה דווקא לצרכים ממשיים של החולה, ולפעולות

משמעות ההבחנה אם שבת הותרה או דחוייה נוגעת באופן עקרוני להזדקקות לשורה של כללים הלכתיים הבאים להקל על איסורי השבת: מיעוט האיסורים בכמות; מיעוט האיסורים באיכות, היינו עשיית המלאכה הנחוצה לחולה בדרך הלכתית שחומרת האיסור קלה יותר; דחית המלאכה הנחוצה למוצאי שבת, אם לא היא בכך נזק לחולה; הכנה מערב שבת, אם אין בכך טרחה יתירה; עשיית צרכי חולה שאינם קשורים ישירות לטיפול במחלתו. לפיכך, לשיטת הסוברים שהשבת דחוייה אצל פיקוח נפש, יש להשתדל להשתמש בכל הכללים ההלכתיים הללו; ולשיטה הסבורה שהשבת הותרה אצל פיקוח נפש, אין צורך לחפש הקלות הלכתיות, אלא מטפלים בחולה כדרך שמטפלים בחול. אכן, יש מהפוסקים שהוכיחו, שלעתים גם הסוברים ששבת דחוייה היא אצל פיקוח נפש, אין צורך להשתמש בכל הכללים הללו<sup>42</sup>.

יש מי שכתבו, שהמחלוקת אם שבת הותרה או דחוייה היא דווקא במצב של

ד"ט ע"ב. וראה בסי' שש"כ פל"ב הע' קצא. [46] ישועות יעקב, או"ח סי' שכח סק"ב. וראה בסי' ילקוט יוסף, ח"ד (ד) סי' שכח הע' יג. [47] ביאוה"ל סי' שכח ס"ד סוד"ה כל; מ"ב שם סק"ז. [48] שעה"צ סי' שכח סק"א. [49] מ"ב שם סק"ד וביאוה"ל שם; שו"ע הרב סי' שכח סוס"ב. [50] שו"ת מהר"ם רוטנברג סי' ר (הובאו דבריו ברא"ש יומא פ"ח סי' יד; ובשו"ת הרא"ש כלל כו סי' ה); מ"מ שבת ב יד; מג"א סי' שכח סק"ד; שו"ת הרדב"ז ח"ד סי' קל; שו"ת התשב"ץ ח"א סי' נד; תוספת יוה"כ"פ יומא פד ב, ד"ה מחמין; רקנטי סי' קד; שו"ת אבני נזר חאו"ח סי' תנג-תנד; שו"ע הרב או"ח שכח ד; שו"ת צמח צדק חאו"ח סי' לח; חזון יחזקאל

גרוסברג, נועם, י, תשכ"ז, עמ' שב ואילך; הנ"ל, המעין, ניסן תש"ל, עמ' 31 ואילך; הרב ש.א. טוירק, אור המזרח, כב, טבת תשל"ג, עמ' 76 ואילך; הרב ע. יוסף, הלכה ורפואה, ב, תשמ"א, עמ' פ ואילך; מנחת אשר, שמות, סי' לג. [42] ראה שו"ת אגרות משה חו"מ ח"ב סי' עט אות ב ואילך; שו"ת מנחת שלמה סי' ז-ח; ילקוט יוסף, ח"ד (ד) עמ' רלו ואילך. [43] ערך שי, או"ח שכח א; שו"ת זרע אמת ח"א סי' מו. וראה ישועות יעקב או"ח סי' שכח סק"ג. [44] שו"ת שבט הלוי, ח"א סי' ס אות ו; שם ח"ג סי' לו. [45] שו"ת אבני נזר, חאו"ח סי' קיח סק"ה; הגר"ש אויערבאך, הובאו דבריו בסי' ועלהו לא יבול, ח"ב עמ' ריז, על פי הר"ן על הרי"ף, שבת

שהן חלק מהטיפול הישיר בחולה, אבל לא לדברים עקיפים, שבהם לכל הדעות יש לעשות על ידי גוי או בשינוי<sup>51</sup>; ויש אומרים, שמותר לישראל לחלל שבת עבור חולה שיש בו סכנה דווקא בדברים שאם לא יעשוהו יסכנו אותו, אבל דברים שאף אם לא יעשוהו לא יסכנו אותו, אין מחללים עליו את השבת על ידי ישראל<sup>52</sup>.

יש מי שהכריע, שבוודאי פיקוח נפש עושים גם מלאכות שאין במניעתם סכנה לחולה, ובספק פיקוח נפש אין עושים מלאכות כאלו<sup>53</sup>; יש מי שהכריע, שאיסורי תורה בדברים שאינם דרושים לחולה עושים רק על ידי גוי, ואיסורי דרבנן עושים גם על ידי ישראל, אך אם אפשר יעשוהו בשינוי<sup>54</sup>; ויש מי שהכריע, שלכתחילה יעשו צרכים כאלו על ידי גוי, ואם אין שם גוי, אפשר לסמוך להקל על ידי ישראל גם באיסורי תורה, ומכל מקום

בעל נפש יחמיר לעצמו באיסורי תורה<sup>55</sup>.

**פעולות להרגעה ולא לרפואה** — כל דבר שהחולה דורש אותו, והוא אינו נוגע ממש לרפואתו, אך יש בו כדי להפיס דעתו של החולה או להרגיעו, מותר לחלל את השבת לשם כך באיסור דרבנן, ורצוי בשינוי, אבל אסור לעשות לשם כך מלאכות האסורות מן התורה<sup>56</sup>. יש מי שכתב, שהתירו דברים אלו דווקא על ידי אמירה לגוי, שהיא קלה יותר משאר איסורי דרבנן<sup>57</sup>. ועוד יש מי שכתב, שהיינו דווקא בחולה שאין בו סכנה, אלא שיש חשש שבגלל טירוף הדעת יכביד חוליו, אבל בחולה שיש בו סכנה, מותר לחלל שבת גם באיסורי תורה כדי למנוע טירוף דעתו<sup>58</sup>.

**הכנות לפני השבת** — באופן כללי, אף שמותר לחלל שבת עבור חולים בדרגות

תוספתא שבת טו יב; אור לציון ח"ב פל"ו ס"ב; לוי' חן סי' שכח אות פה, ושור'ת יחיה דעת ח"ד סי' ל, והגר"ע יוסף, הלכה ורפואה, ב, תשמ"א, עמ' פ ואילך. וראה מה שכתב בנידון בשור'ת יחל ישראל ח"ב סי' סג; שור'ת קובץ תשובות ח"ב סי' כו אות א. [51] שור'ת אור לציון ח"ב פל"ו הע' ב; הגר"שז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ה חאו"ח סי' שכח סק"ב. [52] רש"י שבת קכט א ד"ה דבר; מג"א סי' שכח סק"ז; מ"ב סי' שכח סק"ד, וביאורה"ל סי' שכח ס"ד ד"ה כל, בדעת ר"ת, ר"י, רשב"א, או"ז, ר"ן, רמב"ן, מ"מ (אמנם ראה מה שכתב על דבריו בקובץ הערות יבמות סי' יח אות ה); תורת שבת סי' שכח סק"ה. ובשיטת השו"ע (או"ח שכח ד) בנידון — ראה באריכות בשור'ת שואל ומשיב מהדו"ד ח"א סי' מב; שור'ת שמש צדקה חו"ד סי' כט; שור'ת האלף לך שלמה חאו"ח סי' רצז; שור'ת אבני נזר חאו"ח סי' תנד-תנה; העמק שאלה, שאילתא קסז סק"ז; קצה"ש סי' קלה בבדה"ש סק"י; שור'ת ציץ

אליעזר ח"ו סי' יב, וסי' יד; אור לציון ח"ב פל"ו ס"ב, בהערה; ילקוט יוסף ח"ד (ד), עמ' רמ; שור'ת יחיה דעת ח"ד סי' ל. וראה ביחיה דעת שם, שיש שתלו מחלוקת זו במחלוקת אם שבת הותרה או דחיה אצל פיקוח נפש, ויש שלא תלו דין זה בשאלה אם הותרה או דחיה, עיי"ש. וראה עוד בנידון במחנה אפרים פ"ב מהל' שבת; שור'ת צמח צדק חאו"ח סי' לח; שור'ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"ט סק"ו; מאמרו של הרב נ. גשטטר, בשבילי הרפואה, ז, תשמ"ה, עמ' פב ואילך. [53] שור'ת חלקת יואב ח"א סי' יד בהגה. [54] מ"ב וביאורה"ל שם; שש"כ פל"ב סכ"ד. [55] שור'ת שבט הלוי ח"ח סי' עא. [56] טשו"ע או"ח שו ט, ובביאור הגר"א שם. וראה שבת קמא ב וברש"י שם ד"ה בתינוק, שבסכנת חולי אף שאין בו סכנה, התירו איסור דרבנן מחשש טירוף. [57] מ"ב שם סקמ"א. וראה בשש"כ פל"ב הע' פב. [58] שור'ת ישכיל עבדי ח"ז חאו"ח סי' כב. וראה להלן הע' 378 ואילך, בעניין טירוף דעת.

כדרכה, היינו כדרך שרגילים לעשותה בלא שינוי. אם עשה את המלאכה בשינוי, או כלאחר יד, הרי הוא פטור מן התורה, וחייב רק מדרבנן<sup>62</sup>. טעם הפטור: שאין זה מלאכת מחשבת<sup>63</sup>.

יש מי שחילק בין שינוי באיכות הנפעל, היינו שהפעולה התבצעה כלאחר יד ושלא כדרכה (כגון אכילה שלא כדרכה), שאין זה נחשב כלל כפעולה אסורה, בין בשבת ובין בשאר איסורים; לבין שינוי באיכות הפועל, היינו שהעושה את המלאכה עשאה כלאחר יד (כגון כותב ביד שמאל), שהפטור הוא רק באיסורי שבת בגלל שמלאכת מחשבת אסרה תורה<sup>64</sup>.

בגדרי שינוי על ידי עשיית המלאכה ביד שמאל (למי שעושה כל המלאכות ביד ימין), לכל הדעות, בכתיבה הרי זה דרך שינוי<sup>65</sup>; בהוצאה אין זה כלל גדר שינוי<sup>66</sup>; ובמלאכת מוחק מצינו מחלוקת בנידון<sup>67</sup>. אכן, נחלקו הפוסקים ביחס לשאר מלאכות אם שינוי בעשייתם ביד שמאל מהווה שינוי בהלכות שבת — יש מי שכתבו, שדווקא בכתיבה זה נחשב שינוי, אבל בכל יתר המלאכות אין זה גדר שינוי<sup>68</sup>; יש מי שכתבו, שיש גם מלאכות אחרות

שונות ובצורות שונות, חובה על כל רופא בנפרד, ועל הנהלת בית החולים בכלל, להכין לפני השבת כל מה שהגיוני שיצטרכו לו בשבת, כך שימעטו בחילול שבת ככל האפשר. וכגון להכין אורות דלוקים, תיקי חולים רשומים, חתיכות צמר-גפן ותחבושות, מלאי מספיק של מכשירי רפואה מתכלים וכיו"ב<sup>59</sup>.

תנאים באיסורי מלאכה בשבת מן התורה

כללי — איסורי מלאכה מן התורה בשבת מוגדרים על ידי תנאים שונים. מרבית התנאים הללו נובעים מהכלל ש'מלאכת מחשבת אסרה תורה'<sup>60</sup>, היינו שהתורה אסרה בשבת מלאכות שהיו במשכן, ובלבד שיעשה את המלאכה כמו שהיתה במשכן, ויתכווין בעשייתו למלאכה כפי שהיתה במשכן<sup>61</sup>.

להלן סיכום כמה תנאים ועקרונות בהגדרת מלאכות שבת שיש להם שייכות לפעולות רפואיות בשבת:

**מלאכה כדרכה / כלאחר יד / בשינוי** — מן התורה אין אדם חייב על מלאכה שעשה בשבת אלא אם כן עשה אותה

ב ג; שו"ע הרב או"ח שא ב; שש"כ, ח"ג מבוא להל' שבת, ט(א). [63] ראה ח"מ, ב"ש ופר"ח אבהע"ז סי' קכג; שו"ת אבני נזר חאו"ח סי' קא סק"ב. [64] אגלי טל, פתיחה, סק"ג. וראה עוד בקובץ שיעורים כתובות ס א. [65] שבת קג א; רמב"ם שבת יב יד. [66] שבת צב א; רמב"ם שבת יב יב. [67] א"ר סי' שמ סק"א, ודעת תורה סי' שמ ס"ג — שמאל במוחק הוא שינוי; שו"ת אבני נזר סי' רט סק"ט — שמאל במוחק איננו שינוי. [68] חיי אדם ט ב; שו"ת אבני

[59] ראה שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"ז סק"ד. וראה ע' הריון הע' 69 ואילך. [60] ביצה יג ב, על פי שמות לה לג. [61] ראה רש"י ב"ק כו ב ד"ה לענין; רש"י סנהדרין סב ב ד"ה מלאכת; רש"י כריתות יט ב ד"ה מלאכת. ראה בהרחבה סיכום כללים אלו בכלכלת השבת לבעל תפא"י בריש מסי' שבת; שש"כ, ח"ג, מבוא להלכות שבת, פ"א; ספר הלכות שבת (הרב שמעון איידר) ח"א עמ' 19 ואילך. [62] שבת צב א; שם קד ב; חיי אדם ט ב; כלכלת השבת



שעשייתם ביד שמאל היא גדר שינוי<sup>69</sup>; וחייב בדיני שמים<sup>76</sup>; ויש אומרים, שהכוונה שפטור מן התורה, וחייב רק מדרבנן<sup>77</sup>. דין זה נכון בין אם שניים עשו בבת אחת מלאכה שכל אחד מהם יכול לעשותה לבדו, או ששניים עשו מלאכה בזה אחר זה, כשכל אחד עשה חלק מהמלאכה בלבד (כגון אחד עשה עקירה, ואחד עשה הנחה במלאכת הוצאה). וכן אם אדם אחד עשה את כל המלאכה, אלא שהוא עשה אותה מתחילה ועד סוף בשתי ידיו במקום ביד אחת, והוא יכול לעשותה ביד אחת<sup>78</sup>. לפיכך, כשצריך לחלל שבת עבור חולה שיש בו סכנה, ויכול כל יחיד לעשות את המלאכה, עדיף שיעשו שניים יחד. דין זה נכון בכל מלאכה, כגון להרים שפופרת טלפון וכיו"ב. אכן, יש מי שכתב, שדין שנים שעשוהו פטורים לא חל על מלאכות שאין להן שיעור קצוב להתחייב בהן, או שעיקר חיוב המלאכה בא על הגמר, ואין באותה מלאכה תחילה וסוף<sup>79</sup>. לפיכך יש מי שכתבו, שאין להעדיף דרך זו של שניים שעשוהו בעשיית מלאכה עבור חולה בשבת<sup>80</sup>.

עשיית מלאכה בשינוי היא הדרך הקלה שבאיסורי דרבנן<sup>72</sup>, ולכן מותר הדבר גם במקום צער ובמקום הפסד<sup>73</sup>.

העושה מלאכה בצורה שאין דרכה כך כלל, אין זו מלאכה כלל, ומותר אף מדרבנן<sup>74</sup>.

**שניים שעשו מלאכה** – מן התורה אין אדם חייב על עשיית מלאכה אלא אם כן עשה אותה כולה, אבל כל מלאכה שהיחיד יכול לעשות אותה לבדו, ועשו אותה שניים בשותפות, הרי הם פטורים<sup>75</sup>. יש אומרים, שהכוונה שפטורים מכרת ומקרבן, אבל האיסור נשאר מן התורה,

מ"מ; שו"ת אבני נור האו"ח סי' קפט; חו"א או"ח סי' נ סק"ג. [75] שבת צב ב; שם קו ב; רמב"ם שבת א טו. [76] שו"ת האלף לך שלמה, האו"ח סי' קמד; משך חכמה, סוף פר' בהר; מקור חיים, בהגה' על מג"א סי' רסו סק"ז; שו"ת באר יצחק, האו"ח סוסי' יד. [77] חיי אדם ט ט; שו"ת אבני נור חיו"ד סי' שצג סק"ט-י; שו"ת יביע אומר ח"ה האו"ח סי' לב סק"ז, וח"ה האו"ח סי' לט סק"ח; שש"כ ח"ג מבוא להלכות שבת, פ"א הע' עז. [78] תוספת שבת, הקדמה לסי' שח; שש"כ שם סכ"א. וראה עוד בדיני שנים שעשוהו בס' מנחת אשר, שמות סי' סו. [79] שו"ת חסד לאברהם מהדו"ק סי' כח. [80] שו"ת מנחת יצחק ח"י סי' ל, וסי' פז אות ג; הגר"י פישר, בס' בקור חולים כהלכתו, פני ברוך, עמ' קעט; שו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' כ סק"ג. וראה עוד שו"ת שבת

נור האו"ח סי' רט סק"ט; מ"ב סי' שמ סוסק"ב; תפא"י בכלכלת השבת, כללי ל"ט מלאכות, ב(ג); שו"ת זקן אהרן ח"א סי' יז. [69] מגן אבות על ל"ט מלאכות, בדין בורר; ר"ן שבת קל א ד"ה ר' אליעזר, במילה; ח"י הגרא"מ הורביץ פסחים סו א, בדין שוחט; חזון יחזקאל על תוספתא שבת י יא. [70] שו"ת שבט הלוי, ח"ז סי' סד. [71] חו"א או"ח סי' נו סק"ד. וראה בס' ביצחק יקרא על מ"ב סי' שמ סק"ב, שבכל המלאכות שעשייתם ביד שמאל פחות נוחה מאשר ביד ימין, הרי זה נחשב כשינוי, אבל למשל הרמת שפופרת טלפון ביד שמאל איננה שינוי, כי הדבר נוח באותה מידה ביד ימין או ביד שמאל. [72] רש"י פסחים סו ב ד"ה שיש. [73] אגלי טל מלאכת חורש יב(ח). וראה חו"א או"ח סי' נו סוסק"ד. [74] ראה מג"א סי' שיש סק"ז, בשם

יש מלאכה שלא נדרש בהם התנאי של קיום, כגון זורע, חורש ושוחט<sup>87</sup>. יש אומרים, שגם אם תוצאת פעולתו מתקיימת למשך אותה שבת, הרי זה נחשב כמתקיים<sup>88</sup>; ויש מי שכתב, שמתקיים היינו לשמונה או תשעה ימים<sup>89</sup>.

דרך תיקון — מן התורה אין אדם חייב על עשיית מלאכה אלא אם כן עשה אותה דרך תיקון<sup>90</sup>, או אפילו דרך קלקול לשם תיקון<sup>91</sup>, אבל העושה מלאכה דרך קלקול והשחתה, אסור רק מדרבנן<sup>92</sup>.

דרך גרמא — מן התורה אין אדם חייב על עשיית מלאכה אלא אם כן עשה אותה בצורה ישירה, אבל אם גרם לפעולת המלאכה באופן עקיף (גרמא), אסור רק מדרבנן<sup>93</sup>. יש מי שכתב, שגם כוח שני אסור בשבת<sup>94</sup>. יש מי שכתב, שגם עשיית מלאכה בדרך גרמי אינו חייב מן התורה<sup>95</sup>; ויש מי שכתב, שגרמי בשבת חייב<sup>96</sup>. במקום הפסד, מותרת מלאכה בדרך גרמא אפילו מדרבנן<sup>97</sup>. ומאידך יש מלאכות שחייבים בהם בשבת מן התורה, אפילו

מלאכה שאינו צריך לגופה — מן התורה אינו חייב על מלאכה בשבת אלא אם כן עשה אותה לגופה, דהיינו לתכליתה המקובלת של אותה מלאכה<sup>81</sup>, אבל אם אינו צריך לגופה של המלאכה אלא למטרה אחרת, אף על פי שהתכוון לפעולת המלאכה, אבל לא לתכליתה, הרי זה פטור מן התורה, וחייב מדרבנן<sup>82</sup>; ויש מי שכתב, שגם מלאכה שאינה צריכה לגופה, חייב מן התורה<sup>83</sup>.

לכל הדעות מלאכה שאינה צריכה לגופה חמורה משאר איסורי דרבנן, כיוון שמכל מקום יש בה צד חיוב, ולפיכך לחולה שאין בו סכנה לא התירו לעשות מלאכה שאינה צריכה לגופה, הגם שהתירו עבורו איסורי דרבנן שונים<sup>84</sup>.

מלאכה המתקיימת — מן התורה אין אדם חייב על עשיית מלאכה אלא אם כן יש קיום לתוצאתה<sup>85</sup>, אבל אם אין קיום לתוצאתה, חייב רק מדרבנן<sup>86</sup>. תנאי זה נאמר במפורש בכמה מלאכות, כגון קושר, בונה, אורג, כותב, צובע ותופר. מאידך,

השבת, מלאכת בונה. וראה להלן הע' 669. [90] שבת קה ב; רמב"ם שבת א יז-יח. [91] ביאור"ל סי' שמ סיד ד"ה ולא. [92] שבת שם; רמב"ם שם. [93] שבת קב ב; מרדכי שבת סי' שצט; שלטי גבורים, שבת שם; שו"ע ורמ"א או"ח שלד כב. וראה באריכות על גרמי גרמא בהלכה בספר מעשה וגרמא בהלכה, ובספר בירור מושגים. וראה עוד בס' מנחת אשר, שמות סי' סד-סה. [94] חזו"א ב"ק סי' יד סקי"ב. וראה באור שמח שבת ט ב. וראה באריכות בספר בירור מושגים, פ"ט-פ"י. [95] שו"ת אבני נזר חאו"ח סי' נח. [96] אבן העזר, סי' שכח. [97] טושו"ע או"ח שם. וראה ביאור"ל שם, שו"ת שואל ומשיב מהדו"ת סי' ה,

הלוי ח"י סי' קסז אות ב. [81] תוס' שבת צד א ד"ה ר"ש. [82] שבת צב ב; טושו"ע או"ח שלד כז, ובמ"ב שם סקפ"ד-פ"ה. וראה במרכבת המשנה ריש הל' שבת, שהביא ארבע שיטות במלאכה שאינו צריך לגופה. וראה באריכות בשו"ת יביע אומר ח"ה חאו"ח סי' לב אות ז; שם ח"ו חאו"ח סי' מח אות יז; שם ח"ז חיו"ד סי' כד אות ב; חזון עובדיה, ח"א כרך ב סי' לא עמ' תקצה. [83] רמב"ם שבת א ז. וראה בשיטת הרמב"ם בנידון בשו"ת יביע אומר שם. [84] מ"ב סי' רעח סק"ג. [85] שבת קב ב. [86] רמב"ם שבת ט יג; שם יא טו. [87] ראה תפא"י בכלכלת השבת. [88] שנות אליהו שבת יב א; שעה"צ סי' שג סקס"ח. [89] כלכלת

אם עשאוּם בדרך של גרמא, היינו זורה, מבשל וצד<sup>98</sup>.

יודע איזה מלאכה הוא עושה, שאז עדיף לומר לקטן מאשר לעשות בעצמו בדרך שינוי<sup>101</sup>.

דירוג השיטות המקילות – בן השיטות והאמצעים השונים להקל על איסורי שבת קבעו הפוסקים דירוג כדלקמן:

שינוי לעומת שניים שעשו – יש מי שכתבו, שעדיף לעשות המלאכה עבור חולה שיש בו סכנה בדרך של שינוי וכלאחר יד, מאשר בשיתוף עם אחר בדרך של שניים שעשאוהו<sup>102</sup>.

גוי לעומת שינוי – מלאכה שאפשר לעשותה על ידי גוי ללא עיכוב, או שיכול לעשותה בשינוי וכלאחר יד – יש אומרים, שעדיף לעשותה על ידי גוי כדרכה, מאשר לעשותה בשינוי על ידי ישראל<sup>99</sup>; ויש מי שכתבו, שבמלאכה שאיסורה מדרבנן, עדיף לעשותה על ידי גוי כדרכה, אבל מלאכה שאיסורה מן התורה, עדיף שיעשה ישראל בשינוי<sup>100</sup>.

גוי לעומת גרמא – יש שכתבו, בדרך כלל באיסורים שונים שאמירה לגוי עדיפה על מעשה בדרך גרמא<sup>103</sup>; יש שכתבו להיפך, שגרמא עדיף על אמירה לנכרי<sup>104</sup>; יש מי שהשווה ביניהם<sup>105</sup>; ויש מי שמשמע ממנו לחלק בין עניינים שונים<sup>106</sup>.

שינוי לעומת קטן – יש מי שכתב, שעדיף לעשות מלאכה עבור חולה שיש בו סכנה בדרך שינוי וכלאחר יד, מאשר לומר לקטן, אפילו שאינו בנו, לעשות את המלאכה, אלא אם כן הקטן עצמו עושה את המלאכה בדרך שינוי, או שהוא אינו

חילול שבת לעומת מאכלות אסורים – באופן עקרוני עדיף לטפל בחולה שיש בו סכנה על ידי חילול שבת, מאשר להאכילו מאכלים האסורים מן התורה<sup>107</sup>.

ריבוי בשיעורים אסור. יש מי שסובר,

אחיעזר ח"ג סי' ס, וחזו"א או"ח סי' לח סק"ג, שדין זה נכון לאו דווקא בכיבוי, אלא בכל מלאכה. [98] ב"ק ס א; חזו"א או"ח סי' לח סק"א; ערוה"ש או"ח רמב כד; שם שטו יא. וראה עוד פרטי דינים והגדרות בעניין גרמא באנציקלופדיה תלמודית, כרך ו, עמ' תסא, ע' גרמא בנוקין; ספר מעשה וגרמא בהלכה. [99] מור וקציעה סי' שכח סע' כה; מנחת שבת סי' צא סקמ"ג; קצוה"ש סי' קלד ס"ד; שו"ת מנחת יצחק ח"ז סי' יט; שם ח"י סי' לא אות ד. [100] תהלה לדוד סי' שכ סק"ה; שו"ת שבט הלוי ח"ה סי' לח. [101] הגרז"נ גולדברג, הלכה ורפואה, ג, תשמ"ג, עמ' קיט ואילך. וראה דיון בנידון בין הגרז"נ גולדברג לבין הרב א. וינטר,

הלכה ורפואה, ה, תשמ"ח, עמ' רכ ואילך. [102] שו"ת מנחת יצחק ח"י סי' ל, וסי' פו אות ג; שו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' כ סק"ג; ביצחק יקרא לאו"ח סי' שכח סי"ב. [103] הר"מ ווייל, הובא בשו"ת רעק"א סוסי' סד; שו"ת הר צבי סי' רמא. [104] שו"ת רעק"א שם; בעל יד אליהו מקאליש, הובאו דבריו בשו"ת הר צבי שם; שו"ת חוות בנימין ח"א סי' כז. [105] שו"ת זכר יצחק סי' נד. [106] קצוה"ח סי' רמג סק"ד. וראה בביאור השיטות השונות במאמרו של הרב י. אריאל, תחומין, יט, תשנ"ט, עמ' 343 ואילך. [107] משך חכמה דברים ו יא; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו אות כד. וראה בטושו"ע או"ח שכח יד; מ"ב שם סקל"ט; מרומי שדה יומא פג

שהאיסור הוא מן התורה<sup>108</sup>; יש מי שסבור, שהאיסור הוא מדרבנן<sup>109</sup>; וההכרעה היא שהאיסור הוא מן התורה<sup>110</sup>. לפיכך, כאשר צריך לעשות מלאכה עבור חולה שיש בו סכנה, יש לצמצמה רק לכמות הדרושה לו בלבד, ולא יוסיף עליה אפילו אם הדבר נעשה בפעולה אחת, כגון יבשל רק את הכמות הנחוצה לחולה, או ידליק עבורו רק את כמות הנורות הדרושות לו<sup>111</sup>. אכן, אם הברירה היא בין עשיית מספר מלאכות, לבין עשיית מלאכה אחת בריבוי שיעורים, עדיפה האפשרות האחרונה<sup>112</sup>.

שבת שמונה ימים, אין אומרים נמתין עד הלילה, ונמצא שלא לחלל עליו אלא שבת אחת, אלא יעשו מיד אף על פי שמחללים עליו שתי שבתות<sup>115</sup>. מאידך, גם בחולה שיש בו סכנה, אם מכירים בכירור שהמחלה לא תתגבר יותר על ידי המתנה עד מוצאי שבת, חייבים להמתין למוצאי שבת<sup>116</sup>. יש מי שחילק בין דבר שאיסורו מן התורה, שצריך לדחותו למוצאי שבת, לבין דבר שאיסורו מדרבנן, שמתור לעשותו בשבת, אלא שעדיף לעשותו בשינוי<sup>117</sup>.

יש מי שכתב, שאין איסור ריבוי שיעורים במלאכות שאיסורן מדרבנן<sup>113</sup>.

יש מי שכתב, שאם צריך לעשות שתי פעולות בשבת לאותו חולה, גם אם רק אחת מהן חייבת להיות בשבת, מותר לעשות גם את הפעולה השניה בשבת, ואין צריך להמתין למוצאי שבת<sup>118</sup>; ויש מי שחולק על כך, ומתיר לחלל שבת רק באותה פעולה שצריכה להתבצע בשבת<sup>119</sup>.

יש מי שכתב, שמלאכות ששיעורן ככל-שהוא, כגון נטילת נשמה, אין בהן דין ריבוי בשיעורים<sup>114</sup>.

**המתנה למוצאי שבת – חולה שיש בו סכנה, שאמדהו ביום השבת שצריך לעשות לו רפואה ידועה שיש בה חילול**

זמן התחלת הטיפול – מי שאמדהו, שיגיע למצב של סכנה באמצע יום השבת,

ד"ה במשנה; שו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' קלח. [108] הר"ן פ"ב דביצה, הובא בב"י סי' שלא ד"ה וכן אם. [109] הרשב"א, הביאו הר"ן שם והב"י סי' שיח ד"ה כתוב בא"ח. וראה במג"א סי' שיח סק"ו, שהביא את שתי הדעות. [110] ראה מ"ב סי' שיח סק"ג; שם סי' שכח סקמ"ד. וראה באריכות בגדרי ריבוי בשיעורים בס' שולחן שלמה ח"א סי' רעו סק"א; שם, ח"ב סי' שיח סק"ח(ד). [111] ראה מ"ב סי' שכח סקמ"ד. וראה בשש"כ פל"ב הע' צ, ושם סע' עה-עו. [112] טושו"ע או"ח שכח טז; מ"ב שם סקמ"ג; שו"ע הרב שם יח. [113] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ג הע' כג. [114] אור שמח, שבת יח א. וראה עוד בנידון בשו"ת הר

צבי חאו"ח סי' קעו. [115] יומא פד ב; רמב"ם שבת ב ב; טושו"ע או"ח שכח יא. וראה עוד שבת שבתון סק"ו. [116] טושו"ע או"ח שכח ד; רש"ש יומא פד ב; מ"ב שם סקט"ז וסקל"ב; שעה"צ סי' שמד סק"ה; שו"ת מנחת יצחק ח"א סי' כח אות' ד-ה; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"ט סק"ז; שש"כ פ"מ סל"ח; שו"ת יחווה דעת ח"ד סי' ל. ודלא כשו"ת רמ"ץ חאו"ח סי' כא. וראה בחילוק שכתב בנידון בשו"ת מצפה אריה ח"א סי' ד. [117] שש"כ פל"ב סכ"ג. וראה עוד במאמרו של הרב ח.י. אייזנבך, הלכה ורפואה, ה, תשמ"ח, עמ' רה ואילך. [118] רש"ש יומא פד ב. [119] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פ"מ הע' פב.

אסור לחלל עליו את השבת בתחילת היום, בתנאי שבאותה שעה עדיין אין כל סכנה, ובתנאי שכשתגיע הסכנה יוכלו לטפל בו כראוי<sup>120</sup>.

צלזיוס, ולהקל עד  $71^{\circ}$  צלזיוס<sup>127</sup>.  
ג. דיני הבריא

**אוכלים ומשקים שהם מאכל בריאים,** מותר לבריא לאוכלם או לשתותם בשבת, אפילו אם הוא מתכוון לרפואה<sup>128</sup>. לפיכך, מותר למי שחש בגרונו לשתות תה עם דבש, ומותר למי שסובל מעצירות לאכול פירות מיובשים הגורמים לשלשול<sup>129</sup>, ומותר למי שסובל מצרבת לאכול מאכלים המועילים למצב זה, או לשתות מי סודה<sup>130</sup>.

**סכנה בפשיעה** — מי שהכניס עצמו לידי סכנה בשבת בדרך של פשיעה, בכל זאת מחללים עליו את השבת<sup>121</sup>. יש מי שכתב, שדין זה הוא דווקא בחולה שיש בו סכנה, אבל חולה שאין בו סכנה שהביא על עצמו החמרה בפשיעה, אסור לעשות בשבילו בשבת אפילו מלאכה דרבנן<sup>122</sup>.

דבר שאינו מאכל או משקה שבריאים בדרך אוכלים או שותים אותו, אם הבריא משתמש בהם לרעבו או לצמאו, הרי זה מותר<sup>131</sup>; ואם רוצה הבריא לאכול מאכלים ולשתות משקים כאלו לרפואה בשבת — יש מי שכתב, שהדבר מותר<sup>132</sup>; ויש אומרים, שהדבר אסור<sup>133</sup>, ואפילו הוא

**יד סולדת** — ביחס לשיעור יד סולדת לפי מידות שבימינו, נחלקו רבני דורנו — יש אומרים, שהוא  $40^{\circ}$  צלזיוס<sup>123</sup>; יש אומרים, שהוא למעלה מ- $45^{\circ}$  צלזיוס<sup>124</sup>; יש אומרים, שהוא  $49^{\circ}$  צלזיוס<sup>125</sup>; יש אומרים, שהוא  $52^{\circ}$  צלזיוס<sup>126</sup>; ויש אומרים, שלהחמיר השיעור הוא  $43^{\circ}$

[126] ז. לב בשם הגרצ"פ פרנק והגר"א קוטלר, המעין, יג, תשל"ג. [127] שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ד סי' עד אות ג. וראה עוד ביחס ליד סולדת באנציקלופדיה תלמודית, כרך כא, ע' יד סולדת, עמ' תרצו ואילך; הרב י. רוזן, תורה ומדע, ד(א), תשל"ד, עמ' 12-13; הרב י. אריאל, אסיא, חוב' נט-ס, אייר תשנ"ז, עמ' 118 ואילך; שו"ת בני בנינים סי' יא. [128] ברכות לח א; שבת קט ב; יומא מט א; רמב"ם שבת כא כב; טושו"ע או"ח שכח לו. וראה באריכות בשו"ת אגרות משה חאו"ח ח"א סי' קל. [129] ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' ס-סא. [130] שם סע"א. [131] שבת קט ב; טור או"ח שכח. [132] ב"י שם; המחבר או"ח שכח לו. וראה בילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח הע' סה. [133] טור או"ח סי' שכח; מג"א סי' שכח סקמ"ג. וראה באגלי טל מלאכת טוחן אות מו, שדחה ראיותיו של המג"א, אך הסכים עמו לדינא. וראה

[120] שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ג סי' ט. [121] אורחות חיים סי' שכח סקי"ט, בשם חקר הלכה; שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"א סי' קכו; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"ד, ושם ח"ט סי' יז פ"ב סקי"ד; שו"ת יחל ישראל ח"ב סי' סו. וראה מאמרו של הרב ג. צינגער, בשבילי הרפואה, ח, תשמ"ז, עמ' עו ואילך. [122] אורחות חיים שם. וראה שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פי"ז סק"ג. [123] מצודת דוד (פלדמן) על קיצושי"ע סוסי' עב; תולדות זאב, שבת ח"ב עמ' קח; אור לציון ח"ב פ"ל סי"ב. וראה בס' מאור השבת ח"א סי' ב ס"ו בשם החו"א, שפחות מ- $40^{\circ}$  צלזיוס אין כל חשש. [124] שו"ת מנחת שלמה סי' צא אות ח (וראה גם בס' שולחן שלמה ח"ב סי' שיח סקנ"ג). [125] שו"ת מנחת יצחק, ליקוטי תשובות, סי' כט. וכתב שם, ש- $47^{\circ}$  צלזיוס הוא ספק יד סולדת, ו- $45^{\circ}$  צלזיוס הוא בוודאי אין יד סולדת.

אכן, מותר לפתוח ולסגור את כפות הידיים במהירות כדרך המתעמלים, כשאין הדבר מביא לידי זיעה<sup>143</sup>. וכמו כן מותר למגמגם לעשות תרגילי נשימה מיוחדים<sup>144</sup>. יש מי שהסתפק אם מותר לעשות מסוג שבט<sup>145</sup>.

#### ד. דיני החולה

כללי

הדלקת נרות – חולה נשוי המאושפז בבית חולים בשבת, ואשתו נמצאת בעיר ומדלקת נרות שבת בביתו, ידליק בחדרו נרות שבת בלא ברכה<sup>146</sup>.

אשה שצריכה לנסוע לבית חולים בערב שבת סמוך לכניסת השבת, לא תדליק נרות שבת בברכה, אלא אם כן בעלה או אחד מבני משפחתה נשארים בבית, וייהנו מאור נרות שבת<sup>147</sup>.

מב. וראה באריכות בילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח הע' פו. [141] אור לציון ח"ב פל"ו סע' יא-יב; הרב י. שיף, עמק הלכה-אסיא, א, תשמ"ו, עמ' 177 ואילך; הנ"ל, אסיא, ד, תשמ"ג, עמ' 49 ואילך; נשמת אברהם ח"ה חאו"ח סי' שכח סק"ו. [142] שו"ת מלמד להועיל חאו"ח סי' נג; יסודי ישורון ח"ד עמ' רצז; שו"ת ציץ אליעזר ח"ו סי' ד; שש"כ שם סכ"ג. [143] שו"ת ציץ אליעזר שם; ילקוט יוסף שם; שו"ת תשובות והנהגות, ח"ג סי' קד. [144] שו"ת ציץ אליעזר ח"יב סי' מה. [145] שו"ת שרידי אש ח"ב סי' ל. וראה עוד ביסודי ישורון ח"ה עמ' שפח. וראה עוד בדיני התעמלות בשבת בשו"ת מהרש"ג ח"ב סי' צג; שו"ת חמדת צבי סי' כב; שו"ת רבבות אפרים ח"א סי' רכב; ילקוט יוסף ח"ד (ב), עמ' ו; שם (ד) סי' שכח הע' פו. [146] שו"ת ציץ אליעזר ח"יד סי' כג. וראה שש"כ פמ"ה ס"ג. [147] שולחן שלמה ח"א סי' רסג סק"ג.

בריא גמור, ואין לו שום מיחוש<sup>134</sup>; ויש מי שכתב, שדבר זה מותר לבריאים, אם מטרתם שלא יחלו בנקל, ואם הם אוכלים או שותים דברים אלו דרך קבע<sup>135</sup>.

דיני תרופות לבריא – ראה להלן.

בדין טיול בשבת לצורך בריאות – יש אומרים, שדבר זה אסור בשבת<sup>136</sup>; ויש אומרים, שהוא מותר<sup>137</sup>.

התעמלות – אסור לעשות בשבת תרגילי התעמלות המביאים לזיעה, בין אם עושה כן בעזרת מכשירים מיוחדים לכך, ובין אם לאו<sup>138</sup>, משום עובדין דחול<sup>139</sup>, או משום איסור רפואה בשבת<sup>140</sup>. יש מי שכתבו, שתרגילי התעמלות המיועדים למטרות שאין משתמשים בהם כלל בתרופות, וכן תרגילי פיזיותרפיה, מותרים בשבת<sup>141</sup>; ויש מי שכתבו, שאסור לבריא לעשות תרגילי התעמלות ופיזיותרפיה<sup>142</sup>.

עוד מה שכתב האגלי טל שם אות לח סק"ז. וראה מאמרו של הרב מ. הרשלה, הלכה ורפואה, א, תשמ"מ, עמ' ע ואילך. וראה באריכות במאמרו של הרב א.ד. אויערבאך, אסיא, א, תשל"ו, עמ' 14 ואילך. [134] ערוה"ש שכח מז; שו"ע הרב שכח מג. וראה בקצוה"ש סי' קלד בברכה"ש סקט"ז. [135] שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ג סי' נד. [136] א"ר א"ח סי' שא סק"ז; שעה"צ שם סק"ח, ברעת הלבוש. [137] מג"א שם סק"א; ערוה"ש שם מד; זכרו תורת משה סי' מז, בקהילת יו"ט אות ב; ילקוט יוסף ח"ד (ב), עמ' ד; שם (ד) סי' שכח סע' עו. וראה עוד בשו"ת או נדברו ח"א סי' יג; שם ח"ד סי' לח. [138] שבת קמו א, ובר"ח שם; רמב"ם שבת כא כח; טוש"ע א"ח שכח מב; מ"ב שם סקק"ט-ק"ל; שש"כ פל"ד סכ"ב. [139] רש"י שבת שם. [140] הר"ח שבת קמו א; הרמב"ם בפיהמ"ש ובמשנה תורה שם. וראה בביאודה"ל סי' שכח סע'

המקדש עצמו יכול לשנות; ואם טרם יצא ידי חובת קידוש, וגם אין רצונו לצאת עכשיו ידי חובתו, אל לו לטעום מכוס של ברכה<sup>153</sup>.

המקדש בבית חולים לצורך החולים, והוא נמצא בפרוודור והחולים נמצאים בחדריהם, יוצאים הם בקידוש שלו, ויקפידו לשמוע ממנו כל מילה מברכות הקידוש, ויאכלו במקומם כדין קידוש במקום סעודה; ואם החולים יוצאים מחדרם לפרוודור לשמוע את המקדש, לכתחילה יאכלו מעט במקום שיוצאים ידי קידוש<sup>154</sup>.

חזרת חולה לביתו — חולה שהגיע לבית חולים סמוך לכניסת השבת, ולאחר הבדיקות התברר שאין צורך באשפוז, והרופאים שחררוהו מחדר המיון, אם אין לו אפשרות לשהות כל השבת בבית חולים, וגם אין לו אפשרות להגיע לביתו ברגל מחמת המרחק, יש מי שכתב, שמותר לחזור עם נהג גוי שממילא נוסע לקירבת ביתו של החולה, או שמותר לו לחזור לקרבת ביתו עם אמבולנס נהוג בידי גוי<sup>155</sup>.

קידוש — חולה שצריך לאכול קודם התפילה בשבת, מי שכתבו, שיקדש אף שעדיין לא התפלל, ואחר כך יאכל ויתפלל<sup>156</sup>, וטוב שיאמר תחילה לפחות את ברכות התורה ופרשה ראשונה של

חולה מותרת להדליק נרות שבת בחדר שהיא שוכבת שם, אף על פי שבני הבית אוכלים בחדר אחר<sup>148</sup>.

ארוחת ערב — חולה המאושפז בבית חולים, ומגישים שם את ארוחת הערב לפני כניסת השבת, אם מגישים את הארוחה בתוך זמן פלג המנחה, יתפלל תפילת מנחה, יקבל עליו את השבת, יקדש ויאכל; ואם מגישים את הארוחה לפני הזמן הזה, ואי-אפשר לשומרה עד הערב, יאכל, ובערב יבקש יין או לחם ויקדש, וגם יאכל לפחות כזית לחם או עוגה משום קידוש במקום סעודה<sup>149</sup>.

מתנדבים לקידוש — יש מי שכתב, שמתנדבים בבית חולים שעושים קידוש עבור החולים המאושפזים, יכולים להוציא את החולים ידי חובת קידוש, הגם שהם עצמם מתכוונים שלא לקבל עליהם עדיין את קדושת השבת, כדי שיוכלו לחזור ברכבם לביתם<sup>150</sup>; ויש מי שכתב, שהדבר מותר רק בשעת הדחק, ובלבד שיעשה כן רק באופן ארעי, ולא ינהג כן מנהג קבע<sup>151</sup>. ולשיטה זו, עדיף שהמקדש יכווין לקבל על עצמו את קדושת השבת, ומכל מקום יוכל לחזור לביתו מבעוד יום ברכב של יהודי אחר, ובלבד שלא יעשה כל מעשה אסור בשעת הנסיעה<sup>152</sup>.

כאשר המקדש לאחרים כבר יצא ידי חובתו, ישתה אחד החולים מהיין, אבל גם

בשולחן שלמה ח"א סי' רעג סק"ו. וראה עוד בשו"ת תשובות והנהגות, ח"ב סי' קסט. [153] שש"כ פנ"א ס"ג. [154] שש"כ פנ"ד סי"ב. [155] שו"ת תשובות והנהגות, ח"ב סי' קעד. [156] שו"ת פרי הארץ, סי' ה; ביאורה ל

[148] שו"ת או נדברו ח"י סי' ט סק"ב. [149] שש"כ פנ"ב ס"ו. [150] שו"ת ציץ אליעזר ח"ד סי' כה. [151] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פנ"א סי"ח, ובהע' מוח שם. [152] הגרש"ז אויערבאך, שם. וראה באריכות

הארוחה, מותר לו לבולעה לפני הקידוש, ואף לשתות קצת מים להקל על הבליעה<sup>164</sup>.

מי שחלש בטבעו ואינו יכול להמתין עד גמר התפילה בבית הכנסת, מוטב שיתפלל שחרית ביחידות, יקדש קידוש היום, ויאכל פת עד שיעור כביצה, או פת הבאה בכיסנין כשיעור זה, או פירות ככל שירצה, ואחר כך ילך לבית הכנסת לשמוע קדיש, ברכו, קדושה וקריאת התורה; ומכל מקום לא יאכל סעודה לפני שיתפלל תפילת מוסף, אלא אם כן הוא חלש שאכילה מועטת אינה מספיקה לו<sup>165</sup>.

חולה הסובל מחרסת<sup>166</sup>, ואסור לו לאכול מאכלים הכוללים גלוטן<sup>167</sup>, יאכל בשבת לחם או עוגה העשויה מקמח שיבולת שועל במקום חיטה<sup>168</sup>.

הבדלה – בדרך כלל אין האשה יכולה להוציא איש ידי חובת הבדלה<sup>169</sup>, אבל אם הבעל חולה, יכולה האשה להבדיל ולהוציא ידי חובה, מכיוון שמעיקר הדין נשים חייבות בהבדלה מן התורה<sup>170</sup>, אך עדיף שהבעל יאמר לכל הפחות "ברוך המבדיל בין קודש לחול"<sup>171</sup>.

קריאת שמע<sup>157</sup>; יש מי שכתבו, שיאכל קודם הקידוש, ויקדש אחרי התפילה<sup>158</sup>; יש מי שכתבו, שמן הדין אינו צריך לקדש קודם אכילתו, ובפרט אם אין רצונו לאכול פת או עוגה, ומכל מקום אם רצה לקדש על היין, על מנת לאכול אחר כך פת או עוגה לקיים קידוש במקום סעודה, רשאי לטעום מן היין כמלוא לוגמיו, ובכל זאת אחרי שיתפלל תפילת מוסף יחזור ויקדש על היין<sup>159</sup>; ויש מי שחילק בין חולה שצריך לאכול ארוחה גדולה, שבוודאי יקדש קודם, לבין חולה שמספיק לו טעימה קטנה, שאז אין צורך לקדש לפני התפילה<sup>160</sup>.

חולה בבית חולים שאין לו יין או פת לקידוש, וגם אין לו משקה חשוב אחר, ואין לו מי שיקדש עבורו, יאכל סעודותיו בלא קידוש<sup>161</sup>. וכן חולה שאינו יכול לאכול כזית מזון, או שאינו יכול לשתות רביעית יין, אין לו לקדש, ויאכל בלא קידוש, וסומך על הקידוש שאמר בתפילה<sup>162</sup>. ואם גם אינו יכול להתפלל, יש מי שכתב, שמחוייב באמירת קידוש גם בלי מזון ויין, ויכול אחר לקדש עבורו ולהוציא ידי חובתו<sup>163</sup>.

מי שזוקק לבלוע תרופה זמן-מה לפני

משה חאו"ח ח"ד סי' מ אות כה; שש"כ פני"ג סי'ד. [162] אור לציון ח"ב פ"ב סכ"ג; שש"כ פ"מ סמ"ז. [163] שו"ת ציץ אליעזר, ח"ב סי' כד. [164] שש"כ פני"ג ס"ג. [165] שש"כ פני"ג סי'ד. וראה בהערות שם. [166] celiac disease. [167] gluten. [168] נשמת אברהם, ח"ה חאו"ח סי' רעג סק"א. [169] שו"ע הרב או"ח רצו יט. [170] הגה' רעק"א על שו"ע או"ח תפט ט. [171] שולחן שלמה ח"א סי' רצו סק"א (א), והגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו

סי' רפט ס"א ד"ה חובת. וראה שו"ת מהרש"ג ח"ב סי' נו; שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ב סוסי' כו וסי' כח; שולחן שלמה ח"א סי' רפט סק"ח; שו"ת או נדברו ח"ה סי' ז. [157] שש"כ פ"מ סמ"ה. [158] אור לציון ח"ב פ"ב סע' יד; שו"ת ויען דוד, חאו"ח סי' נג, והביא כן גם בשם האדמו"ר מסאטמאר. וראה ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שבח סע' מה. [159] שו"ת יביע אומר, ח"ה חאו"ח סי' לא. [160] שו"ת תשובות והנהגות, ח"א סי' רסג. [161] מ"ב סי' רפט סק"י; שו"ת אגרות



סכנה להתאשפז בבית חולים, אף שיודע שמחללים שם את השבת, אלא שעליו להשתדל למעט בחילולי שבת הנעשים בשביל<sup>178</sup>. ואין לו להתנגד למדידת החום, מתוך ידיעה שירשמו את מידת חומו בגיליונו, שכן עצם המדידה מותרת<sup>179</sup>, ואם יתנגד, ירשמו בגיליונו שהוא מתנגד, ובכך יעברו על ריבוי איסור כתיבה<sup>180</sup>.

טלטול בבית חולים — כל החולים המאושפזים בבתי חולים אינם אוסרים זה על זה מלטלטל בשבת, משום שכולם מזונותיהם וצורכיהם מוטלים על בעלי בית החולים<sup>181</sup>.

דין ביקור חולים בשבת — ראה ערך בקור חולים.

אישים ונכיוות<sup>182</sup>

גוי — בדין חילול שבת עבורו ראה ערך גוי.

גוסס — בדין חילול שבת עבורו ראה ערך נוטה למות (ב).

גר שמל ולא טבל — יש מי שכתבו,

נר שהדליקוהו בשבת לצורך חולה שיש בו סכנה, או שהדליקו גוי לצורך חולה שאין בו סכנה, מברכים עליו בהבדלה<sup>172</sup>.

בחירת הרופא בשבת — חולה שאין בו סכנה חייב להעדיף ללכת בשבת לרופא שומר תורה ומצוות, כדי לא להכשיל רופא שאינו שומר מצוות בחילול שבת שלא כדין<sup>173</sup>, ויש שכתבו שאף אסור לו ללכת לרופא מחלל שבת<sup>174</sup>; ואפילו חולה שיש בו סכנה עדיף שיזמין רופא שומר תורה ומצוות<sup>175</sup>. אכן, אם אי אפשר ללכת לרופא שומר מצוות, או שהרופא שאינו שומר מצוות הוא מומחה יותר, או שהחולה מעדיף את הרופא שאינו שומר תורה ומצוות, מותר לחולה ללכת אליו בשבת, אף שיש לחוש שיחלל עבורו את השבת בדברים אסורים, אלא שירא שמים יאמר לרופא שאין רצונו שיחלל שבת עבורו בדברים שאין בהם צורך לרפואתו<sup>176</sup>. כמו כן מותר לחולה שאין בו סכנה להזמין רופא בשבת, גם אם יודע הוא שהרופא יחלל שבת בנסיעה אליו ובחזרה, ואם יש אפשרות, יניא אותו מלחלל שבת<sup>177</sup>.

אשפוז בשבת — מותר לחולה שאין בו

סי' צה; שערים המצויינים בהלכה, ח"ב עמ' קצט סק"א; שו"ת ציץ אליעזר, ח"ט וחי"ג שם; שש"כ שם. וראה שם הע' כז, מה שכתב בשם הגרש"ז אויערבאך. וראה באריכות בשולחן שלמה ח"א סי' רמח סק"ח, ושם סי' שו סק"ב. [177] שש"כ שם. [178] שש"כ פ"מ סט"ו. [179] ראה להלן הע' 744 ואילך. [180] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ שם הע' מג. [181] שו"ת אגרות משה, חאו"ח ח"ה סי' כ אות כה. [182] מסודר לפי סדר א-ב.

בשמירת שבת כהלכתה פנ"ח הע' עז. [172] טשו"ע או"ח רצח ה; מ"ב שם סקט"ז; שמירת שבת כהלכתה פס"א סכ"ח. והיינו שבדרך כלל אין מברכים בהבדלה על נר שהודלק בשבת באיסור. [173] שו"ת ציץ אליעזר, ח"ח סי' טו פי"ג אות' יב-טו; שש"כ פ"מ ס"ח. [174] שו"ת בנין דוד, סי' מב; זבחי צדק ח"ב בשו"ת סי' יח. [175] שו"ת ציץ אליעזר, ח"ט סי' יז פ"ב סק"ג ופ"ד; שם, ח"ג סי' נו סק"ח. [176] שו"ת ברכת משה, קונט' תשובות סי' כא; שו"ת יד יצחק, ח"ג

שמחללים עליו את השבת רק על ידי

אמירה לגוי<sup>183</sup>, או על ידי קטן, או בשינוי, או בדרך של שנים שעשוהו כאחד<sup>184</sup>. ולשיטה זו יש להטבילו בשבת, ואז היא מותר לחלל עליו את השבת<sup>185</sup>; ויש מי שהתיר לחלל עליו השבת כדרכו, אם ידוע שהגירות היא אמיתית<sup>186</sup>.

ילוד — בדין חילול שבת עבורו ראה ערך ילוד.

מומר לתיאבון, ומחלל שבת בפרהסיא — מעיקר הדין אין מחללים עליו את השבת, שכן מעיקר הדין מורידים ולא מעלים<sup>187</sup>. ברם, בזמננו יש שכתבו, שאין דין זה נוהג כלל<sup>188</sup>, ודינם של המומרים לחלל שבת בזמננו כאנוסים, כדין תינוק שנשבה, היינו כמי שנולד להורים מומרים, וכן כל מי שגדל בסביבה של גויים, או סביבה של פורקי עול תורה ומצוות, ועל ידי זה לא שמע ולא קיבל תורה ומצוות<sup>189</sup>, וכקודם תוכחה<sup>190</sup>, ולפיכך מחללים את השבת אפילו על מומר לחלל שבת בפרהסיא<sup>191</sup>.

זקן — בדין חילול שבת עבורו ראה ערך זקן.

חיי שעה — בדין חילול שבת עבורו ראה ערך נוטה למות (ב).

חרש — בדין חילול שבת עבורו ראה ערך חרש.

טריפה — בדין חילול שבת עבורו

מ"ב סי' שכט סק"ט; אור שמח שבת ב יח; שו"ת מהרש"ג ח"א סי' נג; שו"ת חלקת יואב, קבא דקשייטא, קושיא א; שו"ת הגרי"א הרצוג, חו"ד סי' קמו אות ט; שו"ת חלקת יעקב ח"א סי' מה; שו"ת מנחת יצחק ח"א סי' נג, ושם ח"ג סי' כ; הגר"מ פיינשטיין, הובאו דבריו בשו"ת מנחת יצחק ח"ה סי' ח, וח"י סוסי' קנא; שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' לד אות לט; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"ה ופ"ו, ושם ח"ט סי' יז פ"ב אות ח; שו"ת שבט הלוי ח"ה סי' מח; משיב מלחמה ח"א שער ב סי' ז; שו"ת מים חיים (משאש) ח"א סי' קנח; שש"כ פל"ב הע' א, והגרי"י נויבירט, רפואה והלכה, א, עמ' קס ואילך; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכא סע' א; הרב א. שרמן, תחומין, ג, עמ' 24 ואילך (וראה שם, מה שכתב בשם הגרי"ש אלישיב); תשובות והנהגות ח"ג חו"ד סי' שנו; שו"ת באהלה של תורה חו"ד סי' מו. וראה במקורות אלו טעמים שונים להתיר חילול שבת עבור מחלל שבת בפרהסיא. וראה בשו"ת מנחת יצחק ח"י סי' קנא אות א, שנוטה לאסור חילול שבת על רשע.

[183] שו"ת מחזה אברהם, חו"ח סי' נד.  
[184] שו"ת אמרי ישר, ח"ב סי' קל.  
[185] שו"ת מחזה אברהם שם. [186] שו"ת ציץ אליעזר, ח"י סי' כה פ"ב. וראה עוד בנידון בשו"ת יחל ישראל ח"ב סי' ע. וראה ע' גוי הע' 89 ואילך. [187] ע"ז כו ב; רמב"ם ע"ז י א; שם רוצח ד י; טושו"ע יו"ד קנח ב; שם חו"מ תכה ה; פרמ"ג או"ח סי' שכח במשב"ז סק"ו; דעת תורה רס"י שכח; מ"ב סי' שכט סק"ט; אורחות חיים סי' שכח סק"ד; כף החיים סי' שכט אות צא. וראה שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' לז אות ב; שם ח"ה סי' מח; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"ה. [188] חו"א יו"ד סי' ב סקט"ז.  
[189] ראה רמב"ם ממרים ג ב-ג; שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קסה אות א. וראה עוד בשו"ת תשובות והנהגות, ח"ב סי' תס. [190] חו"א שם סקכ"ח. [191] תניא, ליקוטי אמרים, פל"ב; שו"ת שאילת יעבץ ח"א סי' ל; שו"ת חת"ס חו"ד סי' שמא, ושם חו"מ סי' קעז; שו"ת מהר"ם שיק חו"ח סי' קמ-קמג; שו"ת בנין ציון החדשות סי' כג; בית יצחק יו"ד קו"א להל' טריפה סי' כט;

ומתחזק כבריא, והכל לפי האדם<sup>196</sup>.

רפואה – מי שסובל ממיחוש בעלמא, והוא מתחזק והולך כבריא, אסור לעשות לו שום רפואה, ואפילו דברים המותרים לבריא, אסור לו לעשותם, אם מעשיו מוכיחים שהוא מתכווין לרפואה<sup>197</sup>, ואפילו בדברים שאין בהם משום מלאכה אלא רק משום שבות<sup>198</sup>.

על ידי גוי – יש אומרים, שהסובל ממיחוש בעלמא אסור אפילו לומר לגוי לעשות מלאכה עבורו, ואפילו שבות דרבנן על ידי גוי, שהוא שבות דשבות, גם כן אסור<sup>199</sup>; ויש אומרים, ששבות דשבות במקום צער מותר, ולפיכך מותר לגוי לעשות דברים שאסורים רק משום שבות במקרה שיש לו מקצת חולי<sup>200</sup>. ויש מי שהבדיל בין מיחוש בעלמא, שלא התירו שבות באמירה לגוי, לבין מקצת חולי, שהתירו אמירה לגוי<sup>201</sup>.

אוכלים ומשקים – כל אוכלים ומשקים שהם מאכל בריאים, מותר לסובל ממיחוש בעלמא לאוכלם ולשתותם, אף על פי שהם קשים לקצת בריאים, ומוכח הדבר שהוא לוקחם לרפואה. אמנם יש מי שכתבו, שאם מכווין לרפואה –

ב א; פתח הדביר או"ח של ב; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"ג סק"ז, ושם ח"ט סי' יז פ"ב סק"א; [196] ערוה"ש או"ח שכח יט; מ"ב שם סק"א; בן איש חי, שנה ב, תצוה, סק"א. [197] שו"ע הרב או"ח שכח א. [198] מ"ב סי' שכח סק"ג, וסק"ק. [199] שו"ת הרשב"א ח"ג סי' רעב; מ"מ שבת ב י, בשם יש חולקים. וראה בשו"ת שבט הלוי ח"ח סי' סט אות א. [200] רמב"ם שבת ו ט, ומ"מ שם; טוש"ע או"ח שז ה; מג"א סי' שכח סק"ב. [201] שש"כ פל"ד

ממזר – מחללים עליו את השבת, כמו עבור כל אחד מישראל<sup>192</sup>.

מתאבד – בדין חילול שבת עבור מי שעשה ניסיון התאבדות ראה ערך אבוד עצמו לדעת.

עובר – בדיני חילול שבת עבורו ראה ערך עָפָר.

קטן – בדיני חילול שבת עבורו ראה ערך קטן.

שוטה – בדין חילול שבת עבורו ראה ערך שוטה.

אישים אחרים – הפוסקים דנו בעוד אישים ומצבים לעניין חילול שבת עבורם: קראים<sup>193</sup>, "בני ישראל" ו"שומרי שבת"<sup>194</sup>, מי שנגמר דינו למיתה<sup>195</sup>.

מיחוש קל ומקצת חולי

הגדרה – מיחוש בעלמא הוא מצב של כאב קל, כגון כאב ראש רגיל, נזלת או שיעול, שאינו מחליש את גופו, ואינו מכריחו לשכב במיטה, אלא הוא הולך

[192] שו"ת ציץ אליעזר, ח"ח סי' טו סופ"ג. [193] ראה ביחס אליהם ברמב"ם ממרים ג ב-ג ורדב"ז שם; מג"א סי' של סק"ד; בית מאיר או"ח שם, ומחלוקתו עם הגרעק"א; שו"ת מנחת יצחק ח"א סי' נג; שם ח"ג סי' כ אות' ו-י; שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' לו סק"ב; שו"ת ציץ אליעזר ח"ג סי' נו. וראה באריכות בלויית חן סי' שכח אות צג. [194] ראה שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פ"ג. [195] ראה פרמ"ג סי' שכח בא"א סק"ד; ביאור"ל סי' שכט; קרית ארבע על הרמב"ם שבת

אסור<sup>202</sup>; וכל שאינו מאכל או משקה של בריאים, אסור לאוכלו ולשתותו לרפואה<sup>203</sup>.

שהוחמו מערב שבת<sup>210</sup>.

אכילה או שתיה לפני קידוש – אשה חלשה שצריכה לאכול או לשתות, תתנה בשעת הדלקת הנרות שאינה מקבלת את השבת בהדלקתה, ותאכל או תשתה לפי צורכה עד סמוך לשקיעת החמה<sup>204</sup>.

הגדרות – חולה שאין בו סכנה מוגדר במצבים הבאים:

- מי שנפל למשכב מחמת חוליו, ואין בו סכנה<sup>211</sup>.

#### המצטער

- הסובל מכאבים, שמצטער וחלה ממנו כל גופו, אף על פי שהולך ולא נפל למשכב<sup>212</sup>.

- הסובל מחום למעלה מהרגיל אצלו<sup>213</sup>.

הגדרה – מי שמצטער הרבה, שיש לו כאב גדול, וחולשה רבה – יש מי שכתבו, שדינו כחולה במקצת<sup>205</sup>; יש מי שכתבו, שדינו כחולה שאין בו סכנה<sup>206</sup>; ויש מי שכתבו, שהכל לפי העניין, ולפי מזגו של כל אחד ואחד<sup>207</sup>.

- המתהלך כבריא, אבל עלול להסתכן או ליפול למשכב אם לא יקבל בעוד מועד את הטיפול הדרוש<sup>214</sup>, וכגון חולה צילחה<sup>215</sup>, חולה גנחת (=קצרת)<sup>216</sup>, או חולה כפיון<sup>217</sup>.

רחיצה – המצטער, אף על פי שאינו חולה כל הגוף, רשאי לרחוץ אפילו כל גופו במים חמים שהוחמו מערב שבת<sup>208</sup>. ומכל מקום יזהר שלא יבוא לידי סחיטת שערות<sup>209</sup>.

- יולדת מן היום השמיני ללידתה ועד סוף שלושים יום ללידתה<sup>218</sup>.

וכן תינוק מותר לרחוץ כל גופו במים

אוי"ח שזו ה. וראה שש"כ פלי"ד הע' ז. [209] מ"ב סי' תקיא סקכ"א. [210] מ"ב שם סקי"ח. [211] טושו"ע או"ח שכח יז. [212] רמ"א שם, בשם המ"מ. וראה להלן הע' 386 ואילך. [213] ערוה"ש או"ח שכח יט; שש"כ פלי"ג ס"א. וראה שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"ז סק"ג. וראה עוד להלן הע' 361 ואילך. [214] אגלי טל טוחן סי"ד; שש"כ פלי"ג הע' ו, על פי רמב"ם שבת כב ז; ר"ן שבת קמ א. [215] migraine. [216] asthma. [217] epilepsy. [218] ראה ע' לדה הע' 356

הע' א. [202] ערוה"ש או"ח שכח מז; שו"ע הרב שם סוסע' מג. [203] טושו"ע או"ח שכח לו. וראה בשש"כ פלי"ד ס"ד, דוגמאות שונות לכך. [204] שש"כ פמ"ג סמ"ז. [205] הגה' רעק"א או"ח שזו ה; כלכלת השבת לתפא"י דיני אמירה לנכרי ס"ז (א). [206] מור וקציעה סי' שכח על מג"א סק"ט; בן איש חי, שנה ב, תצוה, סק"א. וראה עוד בנידון בשו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פט"ו; אורחות חיים סי' שכח סקכ"ז; שו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' לב-לה; אור לציון ח"ב עמ' רנו. [207] ש"כ פלי"ד ס"ב והע' ד. [208] חי' רעק"א

• ילד קטן<sup>219</sup>.

לישראל לעשות מלאכות האסורות מן התורה עבור חולה שאין בו סכנה בדרך שינוי – יש המתירים<sup>223</sup>, ויש האוסרים<sup>224</sup>.

בדרך שאינה צריכה לגופה – כמו כן נחלקו הפוסקים, אם מותר לישראל לעשות מלאכה האסורה מן התורה עבור חולה שאין בו סכנה בדרך שאינה צריכה לגופה – יש מתירים<sup>225</sup>, ויש מי שאסר<sup>226</sup>.

**במלאכות האסורות מדרבנן – יש אומרים, שלישראל מותר לעשותן כדרך בדיים<sup>227</sup>, כמו שהתירו שבות של אמירה לגוי עבור חולה שאין בו סכנה; יש אומרים, שלישראל אסור לעשותן כלל, ואפילו בשינוי<sup>228</sup>, ולא התירו עבור חולה שאין בו סכנה אלא אמירה לגוי, שהיא שבות שאין בה מעשה, ורק אם אי אפשר על ידי גוי, מותר לישראל לעשות בשינוי<sup>229</sup>; ויש אומרים, שאסור לישראל לעשותן כדרך בדיים, אבל מותר לעשות**

**בזמן מלחמה – חייל שנפצע, אף שאין בו סכנה, מותר לטפל בו כדי להכשירו למלחמה במלאכות דרבנן ללא שינוי, ובמלאכות מן התורה על ידי שינוי; ואם המצב הוא שאפשר להילחם בלעדו, הרי הוא ככל חולה שאין בו סכנה<sup>220</sup>.**

מותר להעביר חייל פצוע מהחזית למקום בטוח, אף שאין בו סכנה, ואם אי אפשר להעבירו באלונקה, מותר להסיעו אף במכונית<sup>220</sup>.

**במלאכות האסורות מן התורה – אסור לישראל לחלל שבת על חולה שאין בו סכנה במלאכה האסורה מן התורה<sup>221</sup>.**

**גוי – מותר לומר לגוי לעשות לו רפואה בשבת, אפילו במלאכות האסורות מן התורה<sup>222</sup>.**

**בשינוי – נחלקו הפוסקים, אם מותר**

דבריו בילקוט יוסף ח"ד (ד), סי' שכח סוף הע' יב. וראה עוד בשו"ת שאלו ציון חאו"ח סי' טו. [224] ר"ן שבת קמה א; מ"ב סי' שכח סק"ז; שעה"צ סי' תצו סק"ט; שו"ת קובץ תשובות ח"ב סי' כז אות א. [225] שו"ת גור אריה יהודה חאו"ח סי' קז; דעת תורה סי' רע"ח ד"ה שיש בו. [226] קצוה"ש ח"ז עמ' לו. [227] הרשב"א, הובאו דבריו בב"י חאו"ח סי' שכח סוד"ה ומ"ש אפילו (וראה בשיטתו בילקוט יוסף ח"ד (א), בהערה עמ' פה-פו); שו"ת הרדב"ז ח"א סי' ב; מ"מ שבת ב י, וטור חאו"ח סי' שכח, בדעת הרמב"ם; דעה א בשו"ע חאו"ח שכח יז. [228] ר"ן שבת פי"ד, הובא בב"י חאו"ח סי' שכח; דעה ב בשו"ע שם. [229] ביאור הגר"א שם, בדעת הר"ן.

ואילך. [219] ראה ע' קטן הע' 328 ואילך. [220] שו"ת קובץ תשובות ח"ב סי' כז אות ב-ג. [221] רא"ש ע"ז פ"ב; ר"ן שבת פי"ד; טושו"ע חאו"ח שכח יז; מ"ב שם סקמ"ח. [222] שבת קכ"א; ביצה כ"ב א; רמב"ם שבת ב י; טושו"ע חאו"ח שכח יז; מ"ב שם סקמ"ז. [223] אגלי טל, מלאכת טוחן אות לח סק"י, ואור לציון ח"ב עמ' רנה הע' ד, בדעת הרמב"ן; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח הע' יב, בשיטת רש"י פסחים סו ב ד"ה שיש; שו"ת ריב"ש סוסי' שפז; שו"ע הרב חאו"ח שכח יט; קצוה"ש סי' קלד בבדה"ש סק"ו; תהלה לדוד סי' שכח סקב"ב; שו"ת מחזה אליהו סי' סה סקכ"ח; שו"ת בצל החכמה ח"ה סי' עד; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ג הע' יז; שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' צג; הגר"ע יוסף, הובאו

מדרכבנן, יש לחזור אחרי גוי שיעשהו, ורק אם אין גוי, יש להתיר לישראל לעשותו בשינוי<sup>236</sup>.

ההיתר לומר לגוי לעשות מלאכה עבור חולה שאין בו סכנה הוא דווקא בדברים הנצרכים לאותה שבת, אבל אם ניתן להמתין למוצאי שבת, אין להקל אפילו על ידי גוי<sup>237</sup>.

חולה שאין בו סכנה שמתלונן כי קר לו, מותר לומר לגוי להפעיל עבורו תנור חימום<sup>238</sup>.

בישול עבור חולה — חולה שאין בו סכנה הזקוק לאוכל או שתיה חמים בשבת, מותר לומר לגוי לבשל ולחמם עבורו<sup>239</sup>, ואין בזה משום איסור בישול גוי<sup>240</sup>.

אסור ליהודי לסייע בשום דרך בבישול בשבת עבור חולה שאין בו סכנה<sup>241</sup>. אכן יש מי שכתב, שאם יהודי בישל לעצמו בשבת באיסור, מותר לחולה שאין בו

מלאכות מדרכבנן עבור חולה שאין בו סכנה בדרך שינוי וכלאחר יד<sup>230</sup>.

להלכה נפסק כשיטה שבחולה שאין בו סכנה, ואף ללא סכנת איבר, מותר לישראל לעשות מלאכות דרכבנן על ידי שינוי<sup>231</sup>; ואם אי אפשר בשינוי, וגם אין גוי שיכול לעשות המלאכה, מותר לישראל לעשות מלאכה דרכבנן גם בלא שינוי<sup>232</sup>.

מותר לעשות מלאכה דרכבנן עבור החולה שאין בו סכנה בכל מה שנחוץ כראוי, גם להקפיד שלא להשאיר שום פגם ביופי האדם, כגון בחתך בפנים<sup>233</sup>.

עשייה בידי החולה — כל דבר שאסור לעשות על ידי ישראל, אף על ידי החולה עצמו אסור<sup>234</sup>.

על ידי גוי — יש אומרים, שכל דבר שמותר לישראל לעשות עבור חולה שאין בו סכנה, אין לחזור אחרי גוי לעשותו<sup>235</sup>; ויש אומרים, שאפילו מלאכה האסורה

(ד) סי' שכח סי"ט. [239] רמ"א או"ח שכח יז. [240] שו"ת רמב"ן סי' קכז; ר"ן ע"ז ט א; רשב"א, הובאו דבריו בבי"ד סי' קכג; רמ"א או"ח שכח יט; מ"ב שם סקס"ג. אמנם ביחס לאכילת הנותר במוצאי שבת יש מחלוקת אם יש בזה משום בישול גוי — ראה רמ"א יו"ד קיג טז, ובט"ז ונקודה"כ שם. וראה עוד בשו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פי"א; לוית חן עמ' נג; שו"ת תשובות והנהגות, ח"ג סי' קב. וראה עוד בע' כשרות הע' 92 ואילך. וראה בשו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פי"א, ושם ח"ט סי' יז פ"ב סקכ"ז, בעניין אכילת תבשיל שבישל גוי על ידי החולה עצמו בשבת, אבל אחרי שהבריא כבר ממחלתו. [241] מ"ב סי' רנד סקכ"ג, וסי' שיח סקקי"ד, וסי' שכח סקנ"ח.

[230] שו"ת הרמב"ן סי' קכז, ורמב"ן בתורת האדם שער הסכנה; דעה ג בשו"ע שם. [231] המחבר שו"ע שכח יז (וראה בשיטתו ט"ז שם סקי"ב; מג"א שם סקי"ד; א"ר שם אות טז; ביאור הגר"א שם סקי"ד; חיי אדם סט יב; מ"ב שם סקנ"ז). [232] חיי אדם סט יב; מ"ב סי' שכח סקק"ב; תיו יהושע שם סוסע' כז. [233] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ג הע' כג. [234] בי"ד ורמ"א או"ח שכח יז. [235] חיי אדם סט יג; מ"ב סי' שכח סקנ"א. [236] קיצושו"ע צא יז; קרן לדוד סי' פט. וראה מנחת שבת סי' צא סקמ"ג; תהלה לדוד סי' שכ סק"ה. [237] מג"א סי' שכח סקי"א; פרמ"ג שם בא"א סקי"א; שו"ת זרע אמת ח"ג חיו"ד סי' רכג. [238] טושו"ע או"ח רעו ה. וראה ילקוט יוסף ח"ד

סכנה לאכול אוכל זה<sup>242</sup>.

המים החמים לאחר השימוש, אלא אם כן יתכן שיזדקקו למים חמים נוספים עבור חולה שיש בו סכנה<sup>247</sup>.

חימום מים על ידי מזלג חשמלי – יש מי שכתב, שיש בזה קולא, כיוון שאיסורו רק מדרבנן, ויש מי שחולק על כך<sup>243</sup>.

ריסוס – מותר לרסס את החדר בו נמצא חולה שאין בו סכנה באמצעות תכשיר קוטל חרקים<sup>248</sup>.

חולה שאין בו סכנה המאושפז בבית חולים שאין מקפידים בו על שמירת שבת בנוגע לבישול בשבת, אסור לו לאכול בשבת מהמאכלים שבישלו יהודים בשבת, גם אם בישלו יחד עם האוכל שלו גם עבור חולה שיש בו סכנה<sup>244</sup>.

פיזיותרפיה – חולה שאין בו סכנה שזקוק לתרגילי פיזיותרפיה, מותר לעשותו, כן, אפילו בעזרת משקולות וכיו"ב<sup>249</sup>.

דיני תרופות לחולה שאין בו סכנה – ראה להלן.

מוקצה לחולה שאין בו סכנה – מותר לחולה שאין בו סכנה לטלטל ולאכול דבר שהוא מוקצה, וכן מותר לאחר לטלטל עבור החולה דבר של מוקצה, אך ישתדל לטלטל בדרך שינוי, ולא יטלטל אלא את הנחוץ לו<sup>245</sup>.

הוצאה בשבת של מכשירים – חולה שנושא על צווארו או על זרועו תליון על שרשרת עם ידיעות חשובות על מחלתו ודרכי הטיפול בו, רשאי לצאת עם תליון זה גם במקום שאין עירוב, ובתנאי שאין זה רשות הרבים גמורה, והוא יוצא לדבר מצווה<sup>250</sup>.

מים חמים – לצורך חולה שאין בו סכנה מותר לפתוח ברז מים חמים בשבת, אף על פי שהם מחוברים למיתקן לחימום מים, או להסקה מרכזית, כך שהוצאת המים החמים גורמת לכניסת מים צוננים למתקן אשר מתחממים בו<sup>246</sup>. יש מי שכתב, שהיתר זה הוא דווקא לחולה שיש בו סכנה, ומכל מקום אסור לסגור את ברז

מותר לענווד בשבת שרשרת בריאות נגד כאבים ראומטיים, ולצאת בו לרשות הרבים גם במקום שאין עירוב<sup>251</sup>; ואם הסגולה מועילה על ידי נשיאה ביד, גם כן מותר<sup>252</sup>.

[242] שולחן שלמה ח"ב סי' שיח סק"ב(ב).  
[243] ראה בס' שולחן שלמה ח"ב סי' שיח סקי"ג(ד), המחלוקת בין החזו"א שאוסר מן התורה, לבין הגרש"ז אויערבאך שאוסר רק מדרבנן. [244] ששי"כ פ"מ סט"ז. וראה עוד להלן הע' 322 ואילך. [245] מג"א סי' שכח סקט"ו; ששי"כ פל"ג ס"ו. וראה באריכות בלויית חן סי' שכח אות פו. [246] שו"ת יביע אומר ח"ד חאו"ח סי' לה, במפתחות; יסודי ישרון ח"ד עמ'

כו ואילך. [247] ששי"כ פל"ב ספ"ב. ביחס לעצם הפעלת מיתקנים כאלו – ראה ששי"כ פ"א סל"ט. [248] חזו"א בהוספות לס' מנוחה נכונה, מלאכת שחיטה. וראה שולחן שלמה ח"א סי' שטו סקי"א(א). [249] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בגשמת אברהם ח"ה חאו"ח סי' שכח סוסקי"ו; ששי"כ פל"ד סכ"ב. וראה עוד לעיל הע' 138 ואילך. [250] ששי"כ פ"מ ס"ו. [251] ששי"כ פל"ד סט"ו. [252] הגרש"ז אויערבאך, הובאו

אוויר קר לאוזן, ואפילו הוא מהודק היטב<sup>262</sup>.

חולה הזקוק לחגורת-גב לצורך יישור עקמת<sup>263</sup>, מותר לצאת עמה בשבת<sup>264</sup>.

חולה שזקוק לחמצן כל העת, ולשם כך הוא צריך לקחת עמו מיכל חמצן, אסור לו לטלטל את המיכל ברשות הרבים במקום שאין עירוב, בין אם הוא נושא את המיכל על כתפו או בעגלה, וכן אסור להוציא את המיכל על ידי קטן; אבל מותר לומר לגוי לטלטל את המיכל, או להסיע את העגלה, ודווקא במקום שאינו רשות הרבים גמור<sup>265</sup>.

חולה סוכרת, שמקבל אינסולין בהזלפה תת-עורית במשך כל היממה, כאשר מחט תחובה בגופו ומחוברת למכשיר אשר מתוכנת להזליף כמות מסויימת של אינסולין כל שעה – יש מי שכתב, שאסור לו לצאת עם מכשיר זה לרשות הרבים במקום שאין עירוב, אבל אם הוא לובש אותו בשינוי – מותר<sup>266</sup>; ויש מי שהתיר לצאת בלא עירוב, כיוון שהוא בטל לגופו<sup>267</sup>.

חולה שיש לו צנתר שתן<sup>253</sup> קבוע, או שיש לו שקית במקום פיום המעי<sup>254</sup>, מותר לו לצאת עמהם לרשות הרבים<sup>255</sup>. יש מי שכתב, שמכל מקום צריך לרוקן את השתן או הצואה מהשקית לפני שהוא יוצא מרשות לרשות<sup>256</sup>; ויש מי שכתב, שאין איסור טלטול והוצאה גם עם ההפרשות<sup>257</sup>.

מותר לצאת בשבת עם תחבושת על פצע, ומותר להדק את התחבושת בדבר שאין לו חשיבות כגון חוט<sup>258</sup>. וכן אם כורך חתיכת בגד על פצע כדי שלא ישרט בבגדיו, מותר לצאת בו לרשות הרבים בשבת<sup>259</sup>. אבל אם שם את התחבושת רק כדי להגן על בגדו שלא יתלכלך ולא לצורך גופו, אסור לצאת בו לרשות הרבים<sup>260</sup>.

יש אומרים, שמותר לצאת בשבת לרשות הרבים עם תחבושת-משולש שכורכים לתמיכה בגפה כואבת, וכן מותר לצאת בשבת לרשות הרבים עם צמר-גפן באוזן כואבת<sup>261</sup>; ויש אומרים, שאסור לצאת בשבת במקום שאין עירוב עם צמר-גפן התחוב באוזן, שבא למנוע כניסת

ח"ה עמ' רטז-ריו, ועמ' רכג; ש"כ פי"ח ס"ב. [262] שו"ת לבושי מרדכי סי' קצג; שו"ת יד יצחק ח"ג סי' שמב. וראה עוד בע' און הע' 54 ואילך. [263] scoliosis. [264] שו"ת באר משה ח"א סי' יח. [265] הגרש"ז אויערבאך והגר"ש אלישיב, הובאו דבריהם בנשמת אברהם ח"ה חאו"ח סי' שא סק"א; שולחן שלמה, שבת, ח"ה סי' שא סקט"ז, ושם יו"ט סי' תקכב סק"ג. וראה שו"ת או נדברו ח"ו סי' כז. [266] הגרש"ז אויערבאך, והגר"ש נויבירט, הובאו דבריהם בנשמת אברהם ח"ד חאו"ח סי' שטז סק"א. [267] הרב ש.ז. גרוסמן, עטרת שלמה, ח"ג עמ'

דבריו בנשמת אברהם חאו"ח סי' שא סק"ד. [253] urinary catheter. [254] colostomy or. [255] שו"ת ציץ אליעזר חי"ד סי' נח. [256] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשולחן שלמה ח"א סי' שא סק"ט, ובנשמת אברהם חאו"ח סי' שא סק"ד. [257] שו"ת ציץ אליעזר שם. [258] מ"ב סי' שא סקע"ז, בשם הגר"א; מ"ב שם סקק"ח, ושעה"צ סקק"ל. [259] מ"ב סי' שא סקק"ח. [260] ש"כ פי"ח סי"ט. וראה עוד בשו"ת מנחת יצחק ח"א סי' עט. [261] שו"ת מהרש"ג ח"ב סי' קכו אות ב; שערים המצויינים בהלכה, סי' פד סק"ז; יסודי ישרון



סכנת איבר היא לאו דווקא שהאיבר ימות לחלוטין, אלא אפילו אם יש חשש שהאיבר ייחלש מאד, ולא יהא ראוי למלאכתו כדרך העולם, כגון שיהא צולע על ירכו, או שהיד לא תפעל כראוי, הרי זה בכלל סכנת איבר<sup>271</sup>. כמו כן כלול בסכנת איבר כל חלק מהגוף שאם לא יטפלו בו כראוי, לא יפעל את פעולתו הנכונה, ולא דווקא רמ"ח האיברים<sup>272</sup>.

**באיזה איסורים מחללים שבת** — נחלקו הראשונים בדין חילול שבת למי שיש לו סכנת איבר, ללא חשש של סכנה כללית: יש אומרים, שדינו כמכה של חלל, ומותר לחלל שבת גם באיסורי תורה כדי להציל את האיבר; אך רוב הראשונים סבורים, שאסור ליהודי לחלל שבת באיסורי תורה להצלת איבר<sup>273</sup>. ומכל מקום מותר לעשות מלאכה מדרבנן גם במקום ספק סכנת איבר<sup>274</sup>.

מותר לומר לגוי לעשות אפילו מלאכה מן התורה להצלת איבר, וליהודי מותר לעשות מלאכה דרבנן גם ללא שינוי<sup>275</sup>. יש מי שכתב, שלהצלת איבר מותר ליהודי לעשות מלאכה שאינה צריכה לגופה<sup>276</sup>.

יש מי שכתבו, שכמעט אין מציאות רפואית של סכנת איבר שלא יהא בה

מותר לצאת עם שיניים תותבות, גם במקום שאין עירוב<sup>268</sup>.

בעניין יציאה בשבת עם תרופות — ראה להלן.

בעניין הרכבת משקפיים בשבת, ויציאה בהם במקום שאין עירוב — ראה ערך עֵנָר.

בעניין יציאה בשבת עם איבר מלאכותי — ראה ערך אברים ורקמות.

בעניין הסעת נכה בכסא גלגלים — ראה ערך חגר.

בעניין נשיאת מקל לזקן ולנכה — ראה ערך זקן, וערך חגר.

בעניין יציאה בשבת עם מכשיר שמיעה — ראה להלן.

## סכנת איבר

**הגדרה** — חולה שאין בו סכנה כללית, אבל יש סכנה לאיבר כלשהו, הרי הוא מוגדר כחולה בסכנת איבר<sup>269</sup>. דינים אלו אינם מתייחסים לסכנת עין, שדינה כחולה שיש בו סכנה<sup>270</sup>.

ח"ו סי' קצח סק"ב. וראה עוד בילקוט יוסף ח"ד (א), בהערה עמ' פח. [273] ראה שיטות הפוסקים בנידון בע' אברים ורקמות הע' 16 ואילך. [274] שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' לד אות לו. [275] שו"ע או"ח שכח יז, דעה ג'; מ"ב שם סקנ"ז. וראה מ"מ שבת ב י; מג"א שם סקנ"ב; שבט מיהודה, עמ' כג ואילך. וראה ע' אברים ורקמות הע' 16 ואילך. [276] הגרש"ז

מ ואילך. [268] שש"כ פי"ח הע' סו. [269] טושו"ע או"ח שכח יז. [270] ראה ע' עין הע' 221 ואילך. [271] קצוה"ש סי' קלח בבדה"ש סוסקי"ח. וראה בס' ביצחק יקרא על מ"ב סי' שכח סקנ"ב, שבחורה שיש לה פצעים בפנים שמפריעים לשידוכין, יכולה לקחת תרופה בשבת, כי אין פניה מתפקדות כרגיל, והרי זה בבחינת סכנת איבר. [272] שו"ת רבבות אפרים

חשש סכנה כללית, ולכן בדרך כלל מותר לחלל שבת גם באיסורי תורה להצלת איבר מחשש לסכנת נפשות<sup>277</sup>.

#### חולה שיש בו סכנה

הגדרות – חולה שיש בו סכנה מוגדר על ידי שלושה גורמים: חז"ל, הרופא והחולה עצמו. להלן פירוט המצבים המגדירים אדם כחולה שיש בו סכנה:

כל מכה של חלל מהשיניים ולפנים, ושיניים עצמם בכלל<sup>278</sup>, ודווקא כשנתקלקל אחד מהאיברים הפנימיים מחמת מכה או בועה וכיו"ב, אבל מיחושים אינם נקראים מכה<sup>279</sup>. הגדרה זו היא דווקא במצב סתמי, שהחולה או הרופא לא קובעים אם מדובר במצב של סכנה אם לאו; אבל אם יודעים בבירור שהמצב איננו מסוכן, אין מחללים שבת גם במכה של חלל; ומאידך אם ידוע בבירור שהמצב מסוכן, מחללים שבת גם במכה שאיננה של חלל<sup>280</sup>.

כל המחלות הנזכרות בתלמוד שלפי חז"ל הן מחלות שיש בהן סכנה, ואפילו אם כיום סבורים הרופאים שאין במחלות אלו משום סכנה<sup>281</sup>. אכן, חלק מהמחלות המוזכרות בחז"ל אין לנו יודעים כיום בבירור מה הם<sup>282</sup>, ולפיכך יש להסתפק אם להחמיר ככל הפירושים האפשריים לאותן מחלות<sup>283</sup>; וכן מצינו ביחס לחלק מהמחלות שהראשונים קבעו שנשתנו בהם הטבעים<sup>284</sup>, ולפיכך אף שקבעו חז"ל שיש בהם סכנה, אם הדבר מוסכם אצל הרופאים כיום שאין בהם סכנה, אין מחללים עליהם את השבת<sup>285</sup>.

מחלה שכעת אין בה סכנה, אבל יש חשש שבמהלך השבת היא תתגבר לדרגה שיש בה סכנה אם לא יטפלו בחולה באותו יום<sup>286</sup>.

מחלה שכשלעצמה אין בה סכנה, אך היא עלולה להביא למחלה אחרת שיש בה סכנה, הרי המחלה הראשונה כבר נחשבת

אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ג הע' יז'.  
[277] שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"י סק"ט;  
ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח ס"ד. [278] ע"ז  
כח א; רמב"ם שבת ב ה; טושו"ע או"ח שכח ג.  
וראה להלן הע' 394 ואילך. [279] שו"ת ציץ  
אליעזר ח"ח סי' טו פ"י סק"ה; הגר"פ עפשטיין,  
בהגהותיו לקונטרס הרפואה בסידור מנחת  
ירושלים הע' 3. וראה ביאור"ל סי' שכח ס"ג ד"ה  
ודוקא. [280] רמב"ן, תורת האדם, שער הסכנה  
(הובא בב"ח או"ח סי' שכח ד"ה ומ"ש דמחללין).  
[281] מ"מ שבת ב יג; ב"ח או"ח סי' שכח ד"ה  
ומ"ש דמחללין; פרמ"ג או"ח סי' שכח במשב"ז  
ובא"א סק"ב; מ"ב סי' שכח סק"ח; מנחת שבת  
סי' צב סק"ל"ב; שו"ת דעת כהן סי' קמ; שו"ת ציץ  
אליעזר ח"ח סי' טו פ"י סק"ז, ושם ח"ט סי' כט

סק"ה. וראה עוד בשו"ת חת"ס חיו"ד סי' קא.  
[282] ראה דוגמאות שונות בע' מחלות.  
[283] ראה א. שטינברג, הלכה ורפואה, א.  
תש"מ, עמ' רי ואילך. [284] ראה דוגמאות  
שונות בע' השתנות הטבעים. [285] ראה א.  
שטינברג, שם; ע' השתנות הטבעים הע' 129  
ואילך. [286] טושו"ע או"ח שכח יח, ובמ"ב שם  
סקע"ה; מ"ב סי' שכח סק"ז; ביאור"ל סי' רעח  
סוד"ה בשביל, וסי' תריח סע' א ד"ה חולה; שו"ת  
קובץ תשובות ח"ב סי' כו אות ב. וראה שו"ת  
תשובות והנהגות ח"א סי' תתס. וראה עוד  
באנציקלופדיה תלמודית כרך יג, ע' חולה, עמ'  
רעד-רעה. ודלא כרבינו ירוחם נתיב יב ח"ט,  
הובא בב"י רס"י שכח, שאין מחללים שבת כאשר  
אין הסכנה כעת, אף שיכולה להתפתח אחר כך.

כמחלה שיש בה סכנה<sup>287</sup>.

לפחות בגדר ספק פיקוח נפש<sup>296</sup>. ודווקא סתם יהודי, ולא סתם גוי (היינו מי שאינו רופא)<sup>297</sup>.

מי שרופא מגדיר את מצבו כמסוכן<sup>288</sup>. דין זה נכון גם במקרים שלפי חז"ל אין בהם משום סכנה<sup>289</sup>.

יולדת בעת הלידה ובימים הראשונים לאחר הלידה<sup>298</sup>.

כאשר החולה עצמו מגדיר את מצבו כמסוכן<sup>290</sup>, ואפילו כשהרופא אומר שאין חשש סכנה<sup>291</sup>. ומכל מקום אין החולה נאמן לקבוע את סוג המחלה נגד דעת הרופא<sup>292</sup>. וכמו כן אם החולה דורש לחלל שבת עבורו בדבר שלפי דעת הרופא עלול להזיק לו, שומעים לרופא<sup>293</sup>.

כיבוי והדלקת אור – מותר לכבות בשבת את הנר (או החשמל) בשביל שיישן חולה שיש בו סכנה<sup>299</sup>, אף על פי שאין עיקר רפואתו על ידי הדלקת האור או כיבוי, אלא שהדבר נצרך לטפל בו, או ליישב את דעתו<sup>300</sup>. והיינו דווקא אם אי אפשר להקל על החולה בדרך אחרת, כגון שאי אפשר להוציאו למקום אחר שאין בו אור, או שאי אפשר להסתיר את האור על ידי כיסויו וכיו"ב<sup>301</sup>. ויש מי שכתבו, שיכבה את האור בדרך שינוי<sup>302</sup>. וכשיקיץ החולה משנתו, מותר להדליק עבורו אור, כדי שלא יהא בחושך<sup>303</sup>, ועדיף שהדבר

במקום שאין רופא יש לסמוך גם על הגדרת כל מי שמתמצא קצת שאומר שמכיר שמחלה זו היא מסוכנת<sup>294</sup>, ובלבד שיהיה חרד לדבר ה', והשבת קדושה לו<sup>295</sup>; ויש מי שכתב, שגם אם ניכר מתוך דבריו שהוא מדבר ברצינות, הרי זה

שם טז; מ"ב שם סקכ"ז. וראה ביאורה"ל שם, שאין כן דעת הרמב"ם וראשונים אחרים. [295] ראה רמ"א שם; מ"ב שם סקכ"ט-ל. [296] שש"כ פל"ב ס"י. [297] רמ"א או"ח שכח י; מ"ב שם סק"ל. [298] ראה ע' לדה הע' 303 ואילך, על ההגדרות המדוייקות. [299] שבת כט ב; רמב"ם שבת ב ה; טושו"ע או"ח רעח א. [300] ביאורה"ל שם ד"ה בשביל. [301] רמב"ם שבת שם; מ"ב שם סק"א, וביאורה"ל שם ד"ה מותר. וראה בשש"כ פל"ב הע' קעה. וראה רלב"ג שמו"א כא ז, דהתירו כיבוי הנר בשבת עבור חולה שיש בו סכנה, אבל לא התירו טלטול הנר, וכבר תמה עליו בפרשת דרכים דרוש יט ד"ה גם מה שכתב. וראה במ"ב שם שעדיף לטלטל את המוקצה מאשר לכבות את הנר. [302] שש"כ פל"ב ס"ע; ילקוט יוסף ח"ד (א), עמ' שמ. [303] רמב"ם שבת ב יא; מ"ב שם סק"ב.

[287] שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ג סי' צא. [288] טושו"ע או"ח שכח י; ערוה"ש שם מ. [289] ראה שו"ת הרשב"א ח"ג סי' ריד; שו"ת בשמים ראש סי' נט; מצודת דוד על קיצושו"ע סי' צב. ובמקרה של מחלוקת בין הרופאים – ראה ע' יום הכפורים הע' 245 ואילך. ולעניין רופא גוי – ראה ע' גוי הע' 137 ואילך. [290] שו"ת רדב"ז ח"ד סי' אלף קלח; טושו"ע או"ח שכח ה; מ"ב סי' שכח סקכ"ה. [291] טושו"ע או"ח תריח א; ערוה"ש או"ח שכח יד; ביאורה"ל סי' שכח סע' י ד"ה ורופא. וראה מאמרו של הרב י. זילברשטיין, הלכה ורפואה, א, תשמ"מ עמ' קפב ואילך, ומאמרו של ד. ארליך, שם עמ' קצה. [292] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ב הע' כה. [293] שו"ת רדב"ז ח"ד סי' אלף קלח (סו); ערוה"ש או"ח תריח ה. [294] טושו"ע שכח י; מג"א שם סק"ז; ערוה"ש

ייעשה על ידי גוי או בשינוי<sup>304</sup>.

כמות הנורות ההכרחיות<sup>312</sup>.

יש מי שכתב, שגם בחולה שאין בו סכנה מותר לכבות האור, אם הרופא סבור שעל ידי מניעת השינה תתגבר מחלתו, ועלול לבוא לידי סכנה<sup>305</sup>. ואם לא יגיע לידי סכנה, אלא שהוא מצטער – יש הסבורים, שמותר לכבות על ידי שינוי<sup>306</sup>; ויש הסבורים, שההיתר הוא רק לחולה שיש בו סכנה<sup>307</sup>. אם יש שלושה חולים שאין בהם סכנה יחד בחדר אחד, יש מי שכתב, שמותר לכבות עבורם את האור, כדי שיוכלו לישון<sup>308</sup>.

אם צריך להדליק אור בבית כדי לטפל בחולה שיש בו סכנה, והדרך היא להפעיל את מתג שעון השבת, או מתג מרכזי, אלא שעל ידי כך יידלקו הרבה אורות מיותרים בבית – יש מי שכתב, שאין צורך לכבות את האורות המיותרים לפני ההדלקה המרכזית<sup>313</sup>; ויש מי שכתב, שקודם יסגור את המתגים של האורות המיותרים, ואחר כך ידליק את המתג המרכזי<sup>314</sup>.

אם יש לפניו שתי נורות, אחת קטנה ואחת גדולה – יש מי שכתב, שאין הבדל איזה נורה ידליק<sup>315</sup>; ויש מי שכתב, שאם אפשר להסתפק באור של נורה קטנה, אל ידליק את הגדולה<sup>316</sup>. ואם יש לפניו נורת חשמל רגילה ונורה של ניאון או של פלורסצנט, יש להעדיף את הדלקת נורת הניאון או הפלורסצנט<sup>317</sup>.

יש מי שכתב, שחולה שאין בו סכנה שאינו יכול להירדם בליל שבת ורוצה ללמוד, מותר לו לומר לגוי שידליק עבורו את האור, ועדיף שיעשה זאת בדרך של רמיזה<sup>309</sup>.

יש מי שכתבו, שמותר להדליק בשבת את האור עבור חולה שיש בו סכנה, אף אם אצל שכנו יש מנורה דולקת, אלא שהעמדתה לרשות החולה תגרום לשכן צער וסבל גדול, כגון שהוא ישן, ויש צורך

בכל מקרה שיש צורך באור כדי לטפל בחולה שיש בו סכנה, או כדי להסיר את פחדו של החולה מפני החושך, מותר להדליק אור<sup>310</sup>, ובמידת האפשר ישתדל להדליק את האור בשינוי, כגון על ידי מרפק<sup>311</sup>. כמו כן מותר להדליק רק את

[314] שש"כ פל"ב סס"ו. וראה שם בהע' קסט, בשם הגרש"ז אויערבאך. [315] שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' יז פ"ב אות כט. [316] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ב הע' קע. [317] שש"כ שם. וראה שם שמדבר על "ניאון" אך למעשה מתכווין בוודאי ל"פלורסצנט". וראה באנציקלופדיה תלמודית, כרך יח, נספח לע' חשמל, עמ' תשטו-טז, שמבאר ההבדל הטכני וההלכתי בין נורת ניאון לבין נורת פלורסצנט, ומשמע שבשניהם יש עדיפות בחולה שיש בו סכנה על פני נורת חשמל רגילה. אמנם ראה בילקוט יוסף ח"ד (ד) עמ' רמו, שפקפק בזה.

[304] ועלהו לא יבול, ח"א עמ' קנו. [305] ביאורה"ל שם ד"ה בשביל שישן. [306] שו"ת גור אריה חאו"ח סי' קו; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ב הע' קעה. [307] קצות השולחן ח"ז עמ' לו; ילקוט יוסף שם הע' א. וראה עוד בילקוט יוסף ח"ד (ד), בהערה בעמ' פג-פד. [308] הגרש"ז אויערבאך, תורה שבעל פה, תשל"ב, עמ' כה; שולחן שלמה ח"א סי' רעח סק"ב. [309] שו"ת ציץ אליעזר ח"ב סי' מב. [310] ביאורה"ל סי' רעח ד"ה לכבות. [311] שש"כ פל"ב סס"ד. [312] שש"כ פל"ב סס"ו. [313] שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' נו.

להעיר<sup>318</sup>; ויש מי שחלקו על כך<sup>319</sup>. במקרה כזה<sup>325</sup>.

כאשר יש צורך לבשל בשבת עבור חולה שיש בו סכנה, יש להעדיף לבשל במיקרו-גל, ואם אין מכשיר כזה, עדיף לבשל במכשיר חשמלי, ורק אם כל אלו בלתי אפשריים, יבשל במכשיר גז, ומכל מקום אין להתעכב בשביל כך, כל שיש חשש שמחמת העיכוב יסתכן החולה<sup>326</sup>.

אם יש צורך לבשל בשבת עבור חולה שיש בו סכנה, צריך להיזהר ולבשל רק את כמות האוכל או השתיה הדרושה לו, ולא יותר, אולם אם הדבר בהול, אין לדקדק בכך<sup>327</sup>.

דין התבשיל — תבשיל או מים שבשלו עבור חולה שיש בו סכנה בשבת, אסור להשתמש בנוותר בשבת, אפילו לחולה שאין בו סכנה<sup>328</sup>. לפיכך, מה שמבשלים בבית החולים לחולים שיש בהם סכנה, אסור אפילו לחולה שאין בו סכנה לאכול ממנו<sup>329</sup>, אלא אם כן המבשל

הדלקת תנור או מזגן — חולה שיש בו סכנה, אם קר לו, וכיסוי בשמיכות לא מספיק לו, מותר להדליק בשבילו תנור, ואפילו הוא ביום חם<sup>320</sup>. וכן אם חם לו, מותר להדליק עבורו את המזגן, ואם אפשר יעשו זאת בדרך שינוי, כגון שיפעיל את המתג במרפקו<sup>321</sup>.

בישול — חולה שיש בו סכנה שזקוק לאוכל חם או טרי, או לשתייה חמה, אם אין אוכל או שתייה מוכנים, מותר לבשל עבורו בשבת<sup>322</sup>, ואפילו אם יש אוכל מבושל מערב שבת, אלא שהחולה דורש אוכל טרי, מותר לבשל עבורו בשבת<sup>323</sup>. יש מי שכתבו, שדבר זה מותר אף אם יש אצל השכן אוכל או שתייה חמים מוכנים, אלא שהעמדתם לרשות החולה תגרום לשכן צער גדול, כגון שהוא ישן, או שישווה בעצמו ללא אוכל או שתייה חמים<sup>324</sup>; ויש מי שאוסרים חילול שבת

סע"ב. [323] שם סע"ג. [324] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ שם הע' קסו, והע' קפט; שו"ת מנחת שלמה סי' ז; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו סופ"א. וראה לעיל הע' 318. [325] שו"ת משנה שכיר סי' נב; הגר"פ עפשטיין בהגהותיו על קונטרס הרפואה בסידור מנחת ירושלים, הע' 11. [326] ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' קלב, וראה בהע' לט שם. [327] מ"ב סי' שכח סקמ"ד. וראה עוד בשש"כ פל"ב סע' עה-עז. [328] שו"ת הרשב"א ח"א סי' תתידי; טושו"ע שיח ב; מ"ב שם סקי"ב. ואם אין לחולה שאין בו סכנה מה לאכול — ראה בפרמ"ג או"ח סי' שיח במשב"ז סקי"ב; שעה"צ שם סקי"ט. וראה עוד בשו"ת הר צבי חאו"ח סי' קעח; שש"כ פל"ב הע' ר; שולחן שלמה ח"ב סי' שיח סקי"ב(ב). [329] שש"כ פל"ב הע' קצג; ילקוט

[318] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ב סס"ה והע' קסו שם; שו"ת מנחת שלמה סי' ז (וראה חיווק לדבריו בתשובתו של הגרש"ז אויערבאך שפורסמה בשו"ת אמרי צבי (הרב צבי דומב) ח"ב סי' קג); שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"א סק"ז. וראה גם בשו"ת דברי מלכיאל ח"א חאו"ח סי' כח אות כב, ושם ח"ד סי' טו. [319] שו"ת משנה שכיר ח"א סי' נב; הגר"פ עפשטיין, בהגהותיו לקונטרס הרפואה בסידור מנחת ירושלים, הע' 11. וראה שו"ת אמרי צבי ח"ב סי' קמט. [320] טושו"ע או"ח שכח יח; שש"כ פל"ב ספ"ג. וראה ביאור הגר"א שם, שכל הפוסקים חולקים על הרמב"ם, הסבור שההיתר להדליק מדורה הוא רק עבור מי שהקיו דם והצטנן, ולא עבור סתם חולים שקר להם. [321] שש"כ שם ספ"ו. [322] שש"כ פל"ב

הזעקת רופא — מותר לחלל שבת גם באיסור מן התורה כדי להזעיק רופא בשבת לחולה שיש בו סכנה, אלא אם כן יש אפשרות להזעיק את הרופא בלא חילול שבת, ובלבד שאין בדרך זו שום עיכוב בטיפול בחולה<sup>337</sup>. ומכל מקום אם יש רופא שגר בקרבת מקום לחולה, עדיף להזעיק אותו, כדי שהוא לא יצטרך לחלל שבת; אבל אם יש רופא מומחה יותר שגר בריחוק מקום, או שהחולה רוצה דווקא רופא אחר שגר בריחוק מקום, מזעיקים אותו, אף על פי שיצטרך לחלל שבת<sup>338</sup>.

הזעקת קרובים — חולה המבקש שקרוביו יבואו לבקרו ולסעדו, מותר לשכור גוי שיודיעם על כך<sup>339</sup>, ואף מחוייבים לעשות זאת<sup>340</sup>. ואם החולה מבקש שהקרובים יבואו אליו ביום השבת — יש מי שכתבו, שמותר להם לבוא אליו אפילו אם הדבר כרוך בחילול שבת באיסורי תורה<sup>341</sup>; יש מי שהסתפק בדין זה<sup>342</sup>; יש אומרים, שמותר להם לנסוע לחולה בשבת אם הדבר כרוך באיסורי דרבנן, אבל לא באיסורי תורה<sup>343</sup>, ואפילו לא ביקש החולה שיקראו להם, אלא

הוא גוי<sup>330</sup>. וכן כשצריכים לבשל עבור חולה שיש בו סכנה, אסור להרבות בבישול עבור חולה שאין בו סכנה<sup>331</sup>. אמנם מותר למבשל לטעום מן התבשיל שהוא מבשל בשבת עבור חולה שיש בו סכנה, כדי לדעת אם הוא יפה לחולה<sup>332</sup>.

במוצאי שבת מותר לבריא לאכול מן הנותר מיד, ואין צריך לחכות בכדי שיעשו<sup>333</sup>.

תבשיל שבישלו בשבת עבור חולה שיש בו סכנה הוא מוקצה, ואסור לטלטלו אלא לצורכו של החולה<sup>334</sup>.

הכלי שבישלו בו בשבת עבור חולה שיש בו סכנה — מותר<sup>335</sup>.

רחיצה — חולה שיש בו סכנה אשר רחיצה תרענן אותו, ותשפיע עליו לטובה, מותר לחמם מים בשבת לצורך רחיצתו, אף אם הימנעות מרחיצה לא תחמיר את מצבו הרפואי, ומכל מקום צריך להשתדל לא לחמם את המים לדרגה של יד סולדת בו<sup>336</sup>.

ושם בפאת השדה מערכת בישולי עכו"ם סי' ב, ובשו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"א. וראה בע' כשרות הע' 94 ואילך. [336] שש"כ פל"ב ספ"א. [337] שש"כ פל"ב סל"ו. [338] שש"כ שם סל"ח; תורת היולדת ז ג, בשם הגרי"ש אלישיב; הרב ש. דיכובסקי, אסיא, עה-עו, תשס"ה, עמ' 116 ואילך. [339] טושו"ע או"ח שו"ט; מג"א שם סקי"ח, ומ"ב שם סקמ"א. [340] ערוה"ש או"ח שו"כ. [341] פרמ"ג או"ח סי' שו בא"א סקי"ח; שו"ת מהרש"ם ח"ד סי' נד. וראה מאמרו של הרב מ. הלפרין, אסיא, חוב' נו, תשנ"ו, עמ' 5 ואילך. [342] שולחן שלמה ח"א סי' שו סקי"ח (א,ב). [343] שו"ת שואל ומשיב מהדו"ג

יוסף חלק ד (ג) עמ' קי ואילך. וראה עוד בשו"ת הגרי"א הרצוג או"ח סי' מב, בענין סידורי בישול בשבת בבית חולים. [330] ראה לעיל הע' 239 ואילך. וראה עוד בשו"ת תשובות והנהגות ח"ג חיו"ד סי' שטג(ב). [331] חקר הלכה, ע' חולה אות ד; שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פי"ז סק"ד. [332] מ"ב סי' שיח סקי"א. [333] מ"ב סי' שיח סקי"ד וסקי"א. וראה עוד בילקוט יוסף חלק ד (ג) עמ' קי ואילך. [334] מ"ב סי' שכח סקנ"ח; כף החיים סי' שיח סקכ"ח. וראה בשש"כ פל"ב הע' רד. [335] שו"ת הרשב"א סי' קנה; שו"ת שבות יעקב ח"ב סי' כא; מ"ב סי' שיח סקי"ד. וראה עוד בנידון בשד"ח מערכת בישולי א"י ופתן, אות ח,

שהודיעו לקרובים מביתו של החולה או מבית החולים שמצבו מסוכן<sup>344</sup>; ויש מי שכתבו, שהדבר מותר רק אם החולה זקוק לקרוב זה לצורך הטיפול בו, או שאם לא יבוא אל קרובו החולה יתדרדר למצב של ספק פיקוח נפש, אבל אם מדובר רק כדי לראותו לשמחו — אסור<sup>345</sup>.

יש מי שכתב, שחולה שהועבר בשבת לבית חולים, אם הוא מחוסר הכרה, מותר לטלפן לבני משפחתו ולהודיעם על

אשפוזו, ומותר לקרובים לבוא אליו בשבת, כדי לעמוד על צרכיו ולדאוג לו, גם אם הדבר כרוך באיסורי תורה, כי הם יכולים לדאוג לטיפול טוב יותר בחולה; אבל אם הוא בהכרה, ורק רוצים שבני משפחתו ישבו לידו, אסור לחלל שבת בשביל זה, אלא אם כן יש חשש שתיטרף

הודעה לצדיק — חולה שיש בו סכנה המבקש לחלל שבת כדי לשלוח לצדיק בשבת שיתפלל בעדו — יש מי שהתירו<sup>350</sup>; יש שאסרו אפילו איסורי דרבנן<sup>351</sup>; יש שהתירו אמירה לגוי לצורך זה, כגון שיכתוב מברק לצדיק<sup>352</sup>, או איסורי דרבנן אחרים<sup>353</sup>; ויש מי שהסתפק

ואילך. וראה בבס' ביצחק יקרא על או"ח סי' שו ס"ט, שהחזו"א התיר לטלפן בשבת לבית חולים כדי להתעניין בשלומו של חולה, אם ההתעניינות במצבו תועיל לטיפול בו, ואפילו אם הדבר כרוך באיסור מן התורה. [350] שו"ת צמח צדק החדשות חאו"ח סי' לח; שו"ת חת"ס חיו"ד סי' שלט; הגר"ח מבריסק, הובאו דבריו בס' נפש הרב, עמ' קסו. [351] שו"ת ובחרת בחיים סי' צט; שו"ת טוטו"ד מהדו"ק סי' רלט; שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' רכה; יסודי ישורון ח"ד עמ' רמב-ג; שו"ת ציץ אליעזר ח"ד סי' ד אות יז, ושם ח"ח סי' טו פ"ח סק"ז, ושם ח"ט סי' יז פ"ג, ושם חו"א סי' סא סק"ד; הגר"ש אויערבאך, הובאו דבריו בשולחן שלמה ח"א סי' שא סק"ג, ובנשמת אברהם חאו"ח סי' שא סוסק"ד, ושם סוסי' שו; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' קכד. וראה בשו"ת מנחת יצחק ח"י סי' לא אות טז. [352] מנחת שבת סי' פד סק"ט, ובהוספות שם; ילקוט יוסף שם. [353] שבת מיהודה, שער א, אות טז.

ח"ב סי' קפ; שו"ת מצפה אריה מהדו"ת חאו"ח סי' בא; שו"ת הרי בשמים מהדו"ת סי' קפ; שו"ת מחזה אברהם חאו"ח סי' מו; שו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' ע; שש"כ פ"ב הע' פב; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"א אות' א-ו ופ"ט סק"א, ושם ח"ט סי' יז פ"ח סק"ג; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' קכו. וראה בכל בו על אבלות פ"א סי' א אות טו, שהביא בשם האגור בדיני שבת, שהתיר לקרובים לבוא לחולה מסוכן בשבת, וראה עוד בילקוט יוסף, ח"ד (ב), עמ' רצב, הע' עו. [344] שו"ת שואל ומשיב שם; שו"ת מצפה אריה שם; שו"ת חלקת יעקב ח"א סי' סד. [345] שו"ת אמרי דוד סי' עא; ערוה"ש או"ח שו"ת ח"ג גולדברג, אסיא חוב' נו, תשנ"ו, עמ' 5 ואילך. [346] שו"ת שבת הלוי ח"ח סי' סה. [347] ילקוט יוסף שם. [348] הגר"י נויבירט, הובאו דבריו ע"י הרב י. קטן, חוב' אסיא נו-נח, תשנ"ז, עמ' 206. [349] הרב מ. הלפרין, אסיא, חוב' נו, תשנ"ו, עמ' 5 ואילך. וראה עוד מאמרו של הרב מ. גודמן, תחומין, כד, תשס"ד, עמ' 359

דברר<sup>354</sup>.

הרעלות – כאשר ידוע שחולה בלע חומר רעיל שיש בו ספק סכנה, או אף אם יש חשש שהוא בלע חומר כזה, הרי זה מצב של סכנה, ומחללים השבת בטיפולים הדרושים להצלתו. לפיכך, מותר לבצע שטיפת קיבה, לתת תרופות נוגדות-הרעלה ותרופות נחוצות אחרות, להרכיב עירוי נוזלים לווריד וכיו"ב<sup>360</sup>.

ניסויים רפואיים – מותר לרופא לערוך ניסויים לצורך הטיפול בחולה שיש בו סכנה בשבת, גם אם תועלתם של ניסויים אלו מוטלת בספק ביחס לחולה שלפנינו, וגם אם הדבר כרוך באיסורי תורה<sup>355</sup>.

בדין קביעת מצב הסכנה על ידי רופאים – ראה ערך יום הכפורים.

ה. דיני מחלות ופציעות והטיפולים בהן<sup>356</sup>

אסתמה – ראה גנחת.

אפילפסיה – ראה כפיון.

גנחת – התקף גנחת (=קצרת)<sup>357</sup>

נחשב כחולה שיש בו סכנה; חולה גנחת בין ההתקפים נחשב כחולה שאין בו סכנה<sup>358</sup>. חולה גנחת מותר להשתמש בשבת במשאף עם תרופה, בין באופן טיפולי בזמן התקף, ובין באופן מניעתי שלא בזמן התקף<sup>359</sup>.

הגדרת חום כמחלה – בלשון הפוסקים נקרא חום בשם 'קדחת'<sup>361</sup>, והם הבחינו בין מחלות חום שונות, וקבעו שיש חילוק בין קדחת לקדחת, והכל תלוי לפי אומד הרופאים<sup>362</sup>. מכל מקום לדעת רוב ככל הפוסקים מחלת חום נחשבת כמחלה שיש בה סכנה<sup>363</sup>. לפיכך, חום גבוה עם הרגשה רעה, שטרם נקבע סיבתה<sup>364</sup>, או חום אפילו לא גבוה, אם הוא נובע ממחלה פנימית, כמו דלקת ריאות, מחללים את השבת<sup>365</sup>.

אם המחלה היא צינון וכד', ומדובר באדם מבוגר – יש מי שכתב, שמחללים את השבת החל מחום בדרגה של  $102^{\circ}$  פרנהייט ( $38.9^{\circ}$  צלסיוס), ואם האדם חושש שמצבו מסוכן, מחללים עליו את

[362] ראה ט"ז שם סק"ב; שו"ת שבות יעקב ח"ב סי' נ; מור וקציעה סי' שכח. וראה בע' מחלות הע' 134 ואילך, על מחלות חום במקרא ובחז"ל. [363] ע"ז כח א; פסחים כה ב; רי"ף סוף סנהדרין; רמב"ם שבת ב ה; ריטב"א פסחים שם; מאירי ע"ז שם; טושו"ע או"ח שכח ז. וראה ע' מחלות הע' 134 ואילך. אמנם ראה ב"י יו"ד סי' קלד, בשם הרשב"א, ובשלטי גבורים ע"ז שם, שחום גבוה איננו בגדר מחלה שיש בה סכנה, עיי"ש. וראה ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' קיד, הע' כא. [364] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ב הע' ל. [365] שו"ת אגרות

[354] אשל אברהם (בוטשאטש) או"ח סי' שכח אות יז. [355] שש"כ פל"ב סל"ו, ושם פ"מ סל"ו. וראה ע' ניסויים רפואיים בבני אדם הע' 99. [356] מסודרים לפי סדר א-ב של המחלות. [357] asthma. [358] שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' צג אות א. וראה שו"ת זרע אמת ח"א סי' מב. [359] שש"כ פל"ג סכ"ב, וראה שם בהע' פו, בשם הגרש"ז אויערבאך; שו"ת שבט הלוי שם. וראה בהרחבה במאמר Schwartz HJ and Spero M, Chest 84:762, 1983. [360] שבת שבתון סקיי"ח. [361] רמב"ם שבת ב ה; ב"י יו"ד סוסי' קלד, בשם הרשב"א; טושו"ע או"ח שכח ו.



השבת גם בדרגת חום קרובה ל- $101^{\circ}$  פרנהייט ( $38.3^{\circ}$  צלסיוס)<sup>366</sup>; יש מי שכתבו, שאפילו ב- $38^{\circ}$  צלזיוס ( $100.4^{\circ}$  פרנהייט) מותר לחלל שבת, אך רק באיסורי דרבנן, וברוב המקרים לא עצם החום הוא הדבר המסוכן. אכן, אם החולה מרגיש רע במיוחד, וסיבת החום איננה ידועה, יש להחשיבו כחולה שיש בו סכנה<sup>367</sup>; יש מי שכתב, שחום מעל  $39^{\circ}$  צלזיוס ( $102.2^{\circ}$  פרנהייט) כשלא ידועה סיבת החום, נחשב לחולה שיש בו סכנה<sup>368</sup>; יש מי שכתב, ש- $40^{\circ}$  צלזיוס ( $104^{\circ}$  פרנהייט) זה בוודאי ספק סכנה<sup>369</sup>; יש מי שכתב, שאפילו אם סובל מחום גבוה אבל מרגיש שהדבר בא לו מהצטננות רגילה, דינו כחולה שאין בו סכנה<sup>370</sup>; ויש מי שכתב, שאין לקבוע מידת חום קבועה, אלא לשקול על פי המצב הכללי וסימני מחלה אחרים<sup>371</sup>.

השבת גם בדרגת חום קרובה ל- $101^{\circ}$  פרנהייט ( $38.3^{\circ}$  צלסיוס)<sup>366</sup>; יש מי שכתבו, שאפילו ב- $38^{\circ}$  צלזיוס ( $100.4^{\circ}$  פרנהייט) מותר לחלל שבת, אך רק באיסורי דרבנן, וברוב המקרים לא עצם החום הוא הדבר המסוכן. אכן, אם החולה מרגיש רע במיוחד, וסיבת החום איננה ידועה, יש להחשיבו כחולה שיש בו סכנה<sup>367</sup>; יש מי שכתב, שחום מעל  $39^{\circ}$  צלזיוס ( $102.2^{\circ}$  פרנהייט) כשלא ידועה סיבת החום, נחשב לחולה שיש בו סכנה<sup>368</sup>; יש מי שכתב, ש- $40^{\circ}$  צלזיוס ( $104^{\circ}$  פרנהייט) זה בוודאי ספק סכנה<sup>369</sup>; יש מי שכתב, שאפילו אם סובל מחום גבוה אבל מרגיש שהדבר בא לו מהצטננות רגילה, דינו כחולה שאין בו סכנה<sup>370</sup>; ויש מי שכתב, שאין לקבוע מידת חום קבועה, אלא לשקול על פי המצב הכללי וסימני מחלה אחרים<sup>371</sup>.

**טיפול בחום** – מי שיש לו חום גבוה, או מי שנחבל ויש לו נפיחות במקום החבלה, מותר לו לשים בקבוק או תחבושת עם קרח על מצחו, או על מקום הנפיחות<sup>374</sup>.

בקטן ובזקן נוהגים בו כחולה שיש בו סכנה אפילו אם החום לא כל כך גבוה, כל שסיבת החום לא ידועה<sup>372</sup>; ויש מי שכתב, שבקטן מחללים שבת אפילו על חום בסביבות  $100^{\circ}$  פרנהייט<sup>373</sup>.

יש אומרים, שמותר להרטיב מטלית נקיה במעט מים, ולשים אותה על מצח החולה שיש לו חום<sup>375</sup>; ויש מי שאסר אף במטלית נקיה, ולא התיר אלא על ידי גוי, או שיעשה בדרך לכלוך, היינו שינגב פניו

יש לציין, כי מבחינה רפואית מקובל להגדיר חום תקין בילדים מעל גיל חצי שנה כשהוא  $36.2^{\circ}$  עד  $8.36^{\circ}$  צלסיוס

הגר"ע יוסף. [369] שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' לו. [370] שו"ת או נדברו ח"א סי' כח. [371] שו"ת באר משה ח"ו סי' נו. [372] שש"כ שם. [373] שו"ת אגרות משה שם. [374] שו"ת או נדברו ח"א סי' עט-צד; שו"ת באר משה ח"א סי' לג אות' יז-יח; ילקוט יוסף ח"ד (שבת ד) סי' שכח סע' כא. [375] שו"ת יביע אומר ח"ז חאו"ח סי' מ אות' ה; אור לציון ח"ב

משה חאו"ח ח"א סי' קכט. [366] שו"ת אגרות משה שם. [367] קצוה"ש סי' קלח בברכה"ש סקל"א; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"ז סק"ג; הגר"פ עפשטיין בהגהותיו לקונטרס הרפואה בסידור מנחת ירושלים, הע' 17; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ב סי"א. [368] אור לציון ח"ב פל"ז סע' יג. וראה בילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' קיד והע' כא, בשם

שחילק בין מצב של פחד בלתי מוגדר ובלתי מוסבר, שלמפחד עצמו מותר לחלל שבת, ולא לאחרים, לבין מצב של סכנה מוכחת וברורה, שגם לאחרים מותר לחלל שבת להצלת המסתכן<sup>381</sup>. ויש מי שכתב, שמחשש טירוף דעת התירו איסורי תורה רק בבריא שיכול להרוג עצמו מחסרון דעת, אבל בשכיב מרע לא התירו מחמת טירוף דעת אלא איסורי דרבנן, כי לא קיים החשש של פיקוח נפש שיהרוג עצמו<sup>382</sup>.

התקף פסיכוטי הוא מצב של סכנה<sup>383</sup>.

יש הסבורים, שאם אירע פיגוע חבלני ביישוב כלשהו, מותר לעובדת סוציאלית או מנהיג ציבורי לחלל שבת על מנת להגיע למקום האירוע, אם הערכת המצב היא שיש שם אנשים שיסבלו מטיירוף הדעת; עדיף לחלל שבת באיסורי דרבנן, ורק אם המצב חיוני, מותר גם באיסורי תורה<sup>384</sup>; ומי שכתב, שדווקא אם יודעים בוודאות שיש פגוע נפשי במקום האירוע שזקוק לטיפול<sup>385</sup>.

ח"ח סי' טו פ"ט (עמ' קו). וראה לעיל הע' 56 ואילך. וראה עוד בע' שוטה הע' 165 ואילך, והע' 211 ואילך. [381] שו"ת צפנת פענח סי' לט. וראה מה שכתב על דבריו בס' שבת שבתון סקס"א. וראה עוד בספר נט להתנוסס סי' ו. [382] שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ה סי' יח (עמ' מח). וראה עוד — הרב י. רוזן, תחומין, כג, תשס"ג, עמ' 73 ואילך. [383] ראה חו"מב"ן שבת ל א; טושו"ע או"ח רפח י; שו"ת אדמת הקודש חיו"ד סי' ו. וראה עוד בע' שוטה הע' 205 ואילך, והע' 241 ואילך. [384] הרב י. רוזן, שם. והסכימו עמו הרבנים דב ליאור, שלמה אבינר, אביגדור נבנצאל, נחום אליעזר רבינוביץ. [385] הרב מ. קליין, תחומין, כג, תשס"ג, עמ' 89 ואילך. וראה עוד מאמרו של הרב מ. גודמן, תחומין, כד, תשס"ד, עמ' 359 ואילך, בעניין

וידינו במטלית<sup>376</sup>.

מי שיש לו חום, אף שאין בו סכנה, מותר לרחוץ גופו במים קרים בשבת<sup>377</sup>.

חתך — ראה מכה שעל גב היד או על גב הרגל; מכת ברזל.

טחורים — ראה ערך עכול, מערכת ה-.

טירוף הדעת — חשש של טירוף דעת בחולה שיש בו סכנה, הרי זה בגדר פיקוח נפש, ומותר לחלל השבת למניעת טירוף הדעת אפילו באיסורי תורה, גם כשאין תועלת מעשית למעשה החילול, וכל מטרתו למנוע פחד מהחולה<sup>378</sup>, וטיירוף דעת הוא דרגת סכנה גדולה יותר מרעב<sup>379</sup>. וכל זה כשיש חשש שצעריו יחמיר את מצבו עד כדי חשש פיקוח נפש, אבל אם מעריכים שהדבר יביא רק לעצבות, אבל לא יכביד חוליו, מותר לחלל שבת באיסורי דרבנן<sup>380</sup>. ויש מי

עמ' רנח. [376] שו"ת קנין תורה בהלכה ח"ד סי' לו. [377] ילקוט יוסף ח"ד (שבת ד) סי' שכח סע' כג. וראה שם שדין זה נכון גם לאשכנזים שאינם רוחצים כלל בשבת. [378] שבת קכח ב; ב"ב קנו ב; טושו"ע או"ח של א; מ"ב שם סק"ג; ביאוה"ל סי' רעח ד"ה לכבות; לבושי שרד או"ח סי' שו; פרמ"ג שם בא"א סק"ח; שו"ת גבעת שאול סי' מ; שו"ת שואל ומשיב מהדו"ג ח"ב סי' קפ; שו"ת ישכיל עבדי ח"ז חאו"ח סי' כב; שו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' ח; שו"ת דבר יהושע ח"ב סי' קלג; שש"כ פל"ב סכ"ו. וראה שם פ"מ סי"ז, שלפ"כ מותר להביא אוכל כשר דרך רשות הרבים בשבת לחולה מסוכן המאושפז בבית חולים אם מאכילים שם נבלות וטריפות. [379] תוס' שבת קכח ב ד"ה קמ"ל. [380] ערוה"ש או"ח שו כ; שו"ת ציץ אליעזר

שהוא עצמו כבר יצא מכלל סכנה<sup>391</sup>. כמו כן מותר לתת זריקות חיסון לאנשים בריאים שהיו במגע עם חולה במחלה מדבקת<sup>392</sup>.

מוסד שיש חשש שאם לא ישרו את הבגדים המלוכלכים במים, תתפשט מחלה מדבקת בין החוסים, מותר להשרותם במים, כי זה גדר של מלאכה שאינה צריכה לגופה<sup>393</sup>.

מחלות עינים — ראה ערך עין.

מכה של חלל — כל מכה של חלל, היינו בתוך חלל הגוף באיברים הפנימיים, מהשפתיים ולפנים, מחללים עליה את השבת<sup>394</sup>.

מכה של חלל אינה צריכה אומד<sup>395</sup>, ומחללים עליה השבת אפילו אין שם בקיאים, ואף כשהחולה אינו אומר כלום<sup>396</sup>. אכן, אם מכירים בחולי זה שאין בו סכנה, אף על פי שהוא מכה של חלל,

כאבי ראש — ראה ערך עצבים, מערכת ה-.

כאבים חזקים כשלעצמם — יש אומרים, שהם נחשבים כפיקוח נפש<sup>386</sup>; יש מי שחילקו בין כאבים חזקים כשידוע שאינם נובעים מחמת מחלה מסוכנת, לבין כאבים חזקים שלא ידוע מה מקורם, או כשיש ספק במקורם<sup>387</sup>; ויש מי שכתבו, שאפילו מי שיש לו כאבים חזקים אינו נקרא חולה אלא חושש<sup>388</sup>.

חולה שיש בו סכנה חייבים לטפל בשיוכו כאילו באיסורי תורה, כי כל דבר שמרענן ומרגיע אותו הוא ספק הצלה<sup>389</sup>.

כפיון<sup>390</sup> — ראה ערך נכפה.

מחלות מדבקות — מי שסובל ממחלה מדבקת, ואי אפשר להחזיקו בבידוד בביתו, מותר לחלל שבת כדי להרחיקו מהדבקה אפשרית של בני ביתו, ואף

[392] ש"כ פל"ב סי"ג וס"ב. [393] ביצחק יקרא על מ"ב סי' שב סקניה, בשם הגרש"ז אויערבאך. והיינו אעפ"י ששריית כביסה מלוכלכת במים בשבת אסורה משום כיבוס, כמבואר במ"ב שם. [394] ע"ז כח א; ירושלמי שבת יד ד; שם ע"ז ב ב; רמב"ם שבת ב ה; טושו"ע או"ח שכח ג. וראה בטושו"ע שם, שגרס מהשיניים ולפנים. וראה בשו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"י סק"א, מה שכתב בטעם שינוי הגירסא. [395] ע"ז שם; שבת קט א; רמב"ם שם; טושו"ע שם ד. וראה רש"י ותוס' שם, שגרסו 'כל מכה שצריכה אומד מחללים עליה את השבת', וראה בילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' קזו הע' כד, שאין חילוק להלכה בין שתי גירסאות אלו. [396] רמב"ן תורת האדם שער הסכנה; טושו"ע

איחוד משפחות בשבת לאחר פיגוע. [386] שו"ת שבות יעקב ח"ב סי' ע; שו"ת אמרי יושר ח"ב סי' מג אות ד; שו"ת שבט הלוי ח"ו סי' ל אות ב. [387] ראה שו"ת אמרי יושר שם; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"י סק"ה. וראה עוד בהגדרות הנוגעות לכאב בשו"ת הלכות קטנות ח"ב סי' י; שו"ת אהלי יעקב (קשטירו) סי' מא; ביאור הגר"א או"ח סי' שכח סוסק"א; ביאור"ל סי' כח ס"ג; ערוה"ש או"ח שכח כא; קצות השולחן ח"ז סי' קלח בבדה"ש סקל"א. [388] רמב"ן תורת האדם שער המיחוש; ר"ן שבת פי"ד. [389] שו"ת דבר יהושע ח"ב סי' קלג; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ה חאו"ח סי' שכח סק"ג. [390] epilepsy. [391] ש"כ פל"ב סי"ג.

סיכון, אסור לחלל עליו את השבת, אף על פי שהוא כמכה של חלל. לפיכך אם החולה או הרופא אומר שאין סכנה במכה שעל גב היד או על גב הרגל, אין מחללים את השבת<sup>404</sup>.

מכת ברזל — כל מכה שנעשית על ידי ברזל נחשבת על ידי חז"ל כמחלה שיש בה סכנה<sup>405</sup>, והיינו גם כשאיננה בחלל הגוף, וגם שלא על גב היד או על גב הרגל<sup>406</sup>.

יש אומרים, שדין זה נכון גם כשהחתך הוא קטן<sup>407</sup>; ויש אומרים, שדין זה הוא דווקא אם החתך הוא גדול ועמוק<sup>408</sup>.

יש שכתבו, שברזל לאו דווקא, אלא אפילו מכת אבן, או דבר אחר הגורם לדימום רב<sup>409</sup>. לפיכך, שטף דם עורקי או ורידי נחשב כמצב מסוכן<sup>410</sup>.

נזלת אלרגית<sup>411</sup> — איננה נחשבת למחלה, אלא למיחוש או חולה קצת, ולפיכך אסור לקחת תרופות בשבת לטיפול במצב זה<sup>412</sup>. יש מי שהתיר להריח חומרים שמקילים על תחושת הסתימה בעת

אין מחללים השבת<sup>397</sup>.

מכה שעל גב היד, או על גב הרגל — מכה כזו נחשבת על ידי חז"ל כמחלה שיש בה סכנה<sup>398</sup>, והיינו אפילו מכה שעלתה מאליה, או שלא על ידי מכת חרב<sup>399</sup>, ואפילו אם המכה מתרפאית לפעמים<sup>400</sup>.

גב היד או גב הרגל הוא הצד החיצוני, ואין הוא כולל את הצדדים או הצד הפנימי<sup>401</sup>.

יש אומרים, שגב היד וגב הרגל כולל את גם את האצבעות<sup>402</sup>; ויש אומרים, שאין האצבעות כלולות בהגדרה זו<sup>403</sup>.

כיום אין הרפואה סבורה שיש סכנה בכל מכה על גב היד או על גב הרגל, וכי אין דבר ייחודי למיקום זה לעומת מקומות אחרים בגוף. מכל מקום כיוון שחז"ל קבעו שיש בזה סכנה, אין אנו יכולים לקבוע אחרת. אכן יש מי שכתב, שכיוון שאין אנו יודעים באופן ברור מה כוונת חז"ל במצב זה, וכן מבואר שכשיודעים ומכירים באותו חולי שאפשר להמתין ללא

[406] מ"ב שם סקי"ח. [407] חי' רעק"א טושו"ע שם, בשם התבואות שור; כף החיים סי' שכח סקל"ד; ביאור"ל שם ד"ה מחמת. [408] מור וקציעה או"ח סי' שכח ד"ה ולתת; ערוה"ש או"ח שכח כו; קצוה"ש סי' קלו בבדה"ש סקי"ב; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"י סקי"ח; שש"כ פל"ב סי"ז, ופלי"ה סל"א; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' קיט, ובהע' כו שם, בשם הגר"ע יוסף. [409] מעשה רוקח על הרמב"ם, בתחילת הספר. [410] שש"כ פל"ב סי"א. hay [411] fever. [412] שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' סו. וראה בשו"ת באר משה ח"ד סי' לא-לב.

שם. [397] רמב"ן וטושו"ע שם. וראה פרי"ח ליקוטים לסי' שכח; מ"ב סי' שכח סקל"ז. [398] ע"ז כח א; ירושלמי שבת יד ד; שם ע"ז ב ב; רמב"ם שבת ב ה; טושו"ע או"ח שכח ו. [399] תוס' ע"ז כח א ד"ה מכה. וראה שו"ע הרב או"ח שכח ו. [400] תוס' ע"ז יב ב ד"ה הבולע. [401] סי' פקוח נפש, סי' יב סקי"ב. [402] ערוה"ש או"ח שכח כה. [403] קצוה"ש סי' קלו בבדה"ש סקי"א; סי' פקוח נפש שם. [404] הגר"י נויבירט, הובאו דבריו בנשמת אברהם חאו"ח סי' שכח סקי"ב. [405] ע"ז כח א; רי"ף שבת פי"ד; טושו"ע או"ח שכח ז.

נזלת<sup>413</sup>.

סיבוכים, וללא דימום רב – יש המתירים לטפל במצב זה רק על ידי פעולות שאיסורן מדרבנן<sup>420</sup>, וכגון לקשור כדי לקבע את השבר, אך לא יעשה קשר כפול אלא רק עניבה, או חיבור בעזרת סיכת בטחון<sup>421</sup>; ויש המתירים לחלל שבת לפי הצורך, אפילו באיסורי תורה<sup>422</sup>.

כמו כן אין לשים גבס על שבר בשבת, אם אין חשש של סכנה באותו שבר<sup>423</sup>, ואיסורו משום גיבול תולדת דש או משום בונה. ואם השבר מסובך או מזוהם, לכל הדעות מחללים עליו שבת, אפילו באיסור תורה.

שבר פתוח, או שבר עם תזוזה של קצות שברי העצם בעצמות הארוכות, וכל שכן שבר בגולגולת, או שבר בחוליות עמוד השדרה, או כל שבר אחר בתוך הגוף, הרי זה מצב של סכנה<sup>424</sup>.

ניתוח – יש מי שכתב, שאין לקבוע ניתוחים בתוך שלושה ימים קודם השבת<sup>425</sup>; ויש מי שכתב, שאין כל איסור לקבוע ניתוח נחוץ בתוך שלושה ימים

נזלת של צינון – אם נחלש כל גופו, והוא בגדר של חולה שאין בו סכנה, מותר לו להשתמש בטיפות אף; ואם הוא רק בגדר מיחוש בעלמא, אסור להשתמש בטיפות אף<sup>414</sup>. ואם הליחה רבה ונזלת מהחוטם, ויש בזה משום כבוד הבריות – יש להקל<sup>415</sup>.

נקע ושבר – יש אומרים, שעצם שנקעה מהפרק שלה, מותר להחזירה למקומה בשבת, אם הרופא אומר שיכול לבוא לידי סכנת איבר<sup>416</sup>, ויש מי שכתב, שמותר להחזיר הנקע למקומו אפילו אין סכנת איבר, ובוודאי שדבר זה מותר בקטנים<sup>417</sup>; ויש אוסרים<sup>418</sup>.

לכל הדעות מותר לקשור את הפרק שנקע במצב של מנוחה, או לחבוש אותו בתחבושת אלסטית<sup>419</sup>, אך לא יעשה קשר כפול אלא רק עניבה, או חיבור בעזרת סיכת בטחון.

עצם שנשברה בשבר פשוט, ללא

[418] מג"א סי' שכח סקנ"א; שו"ע הרב סי' שכח סנ"ב. וראה מאמרו של הרב ח.י. אייזנברג, הלכה ורפואה, ד, תשמ"ה, עמ' קס ואילך; ע. טל-אור, אסיא, ז, תשנ"ד, עמ' 267 ואילך. [419] מ"ב סי' סי' שא סקקפ"ב; שם סי' שכח סקק"ל; שש"כ פל"ה סל"ה. [420] שו"ת שבט הלוי ח"א סי' קכא אות ב; שם ח"ו סי' כה; שו"ת באר משה ח"ו קונט' עלקטרי סי' נ. [421] שש"כ פל"ג סע' יח. [422] כל המקורות דלעיל, שהתירו החזרת נקע. וראה פיהמ"ש לרמב"ם שבת סופכ"ב בענין החזרת שבר בשבת. וראה עוד בע' עצמות הע' 106 ואילך. [423] שש"כ פל"ה ס"ה. [424] שש"כ פל"ב סי"א. [425] אדמו"ר מ.מ.

[413] שו"ת באר משה ח"א סי' לג אות יב. [414] שו"ת מנחת יצחק ח"ח סי' ה אות ב; לוית חן סי' שכח אות צא; שש"כ פל"ד סע' י. [415] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ד הע' נב. וראה עוד בענין טיפול בנזלת בשו"ת מחזה אליהו סי' סה אות כו; שו"ת באר משה ח"א סי' לג; שו"ת אבני ישפה סי' צ אות ד; שו"ת יביע אומר ח"ד חאו"ח סי' כט, וילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' סז. [416] מ"ב סי' שכח סקקמ"ה; חיי אדם סט ז; ערוה"ש שכח לט-מ; בן איש חי, שנה ב, תצוה, סק"ה; שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' פ; שש"כ פל"ג סי"ז. [417] שו"ת ציץ אליעזר ח"ד סי' נא.

קודם השבת<sup>426</sup>, וכגון שאם החולה יסבול יסורים אם ידחו את הניתוח<sup>427</sup>, או אם היום הקבוע של הרופא המומחה לבצע ניתוחים הוא בימים הסמוכים לשבת<sup>428</sup>.

ניתוח שאינו דחוף, ואין לחשוש כלל להחמרת מצבו של החולה בעיכוב הניתוח, יש לדחות אותו למוצאי שבת<sup>429</sup>. ואם הניתוח הוא דחוף, חייבים לנתחו בשבת, אפילו אם בסוג כזה של ניתוח נוהגים לעתים להמתין ביום חול יומיים-שלושה עקב ניתוחים אחרים שהם דחופים יותר<sup>430</sup>, ואף שהרופאים אומרים שאפשר לדחות את הניתוח, יש להחמיר לעשות הניתוח מיד כשאפשר אפילו בשבת<sup>431</sup>.

מי שנקטעה ידו או אפילו אצבעו, מותר לבצע ניתוח בשבת כדי לחברה, שכן בלאו הכי מותר לטפל במצב כדי למנוע זיהום שמסכן את החולה<sup>432</sup>.

**נשיכת בעלי חיים** — נשיכת כלב שוטה, הכשת זוחלי עפר הממיתים, או בליעת עלוקה, הרי הם כמכה של חלל,

ומחללים עליהם את השבת<sup>433</sup>. גם שריטת חתול, ונשיכת עקרב שחור, ונשיכת חמור וסוס הם בגדר ספק סכנה. וכן בליעת צמח ארסי, מחט, כדורי נפתלין, כדורי שינה בכמות רבה, רעל עכברים וכיו"ב הם בגדר ספק סכנה<sup>434</sup>. לפיכך, מותר לחסום את אזור נשיכה, להסיע את הנשוך לבית החולים, להזריק לו נסויב המכיל חומר נוגד-הארס, ולחברו לעירוי נוזלים דרך הוריד<sup>435</sup>. וכן מי שהוכש על ידי בעל חיים מסוכן, כגון נחש או עקרב, והצליח להרוג את בעל החיים, צריך להביאו בשבת לבית החולים, אפילו דרך רשות הרבים גמור, כדי שידעו איך לטפל בו<sup>436</sup>.

**סוכרת** — חולה סוכרת, שמקבל טיפול בהזרקת אינסולין, מותר לו לבדוק את רמת הסוכר בדמו על ידי דקירת אצבעו והוצאת טיפות דם, ומדידת הסוכר במכשיר מיוחד לכך<sup>437</sup>, ואפילו כמה פעמים ביום, אך ישתדל להדליק את המכשיר על ידי שעון שבת, או על ידי גוי, או בשניו<sup>438</sup>. יש הסבורים, שאין צורך להדר אחרי מכשיר שמוציא פחות דם לצורך הבדיקה<sup>439</sup>, או על כל פנים אין

שניאורסון מליובביטש, הלכה ורפואה, ב, תשמ"א, עמ' עז ואילך; הנ"ל שערי הלכה ומנהג ח"א סי' קכט. וראה שם, שלדעתו בימינו יש עוד להחמיר בזה יותר בגלל תנאי בתי החולים בשבת. [426] שו"ת ציץ אליעזר חי"ב סי' מג. וראה שם, שלדעתו דווקא בתנאי בית החולים יש עוד יותר מקום להתיר כנ"ל. [427] שולחן שלמה ח"א סי' רמח סק"ג; שבת שבתון, סק"ב (עמ' מג-מד). [428] שולחן שלמה, שם. [429] שש"כ פ"מ סל"ח. וראה שו"ת קובץ תשובות ח"ב סי' כו אות ב. [430] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ה חאו"ח סי' שכח סק"ג. [431] שו"ת בית אבי

ח"ג סי' פב. [432] שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' לד אות לד. [433] שבת קכא ב; יומא פג א; ע"ז יב ב; רמב"ם שבת ב ה"ו; טושו"ע או"ח שכח ו. וראה בשו"ת שבט הלוי ח"ח סי' עב; שש"כ פל"ב סי"א(יד). [434] שש"כ שם. [435] שבת שבתון סקי"ח. [436] נשמת אברהם חאו"ח סי' שטז סק"א. glucometer [437]. [438] הגרש"ז אויערבאך, והגרי"י נויבירט, הובאו דבריהם בנשמת אברהם ח"ד חאו"ח סי' שטז סק"א; שו"ת ציץ אליעזר חי"ז סי' יד. וראה מאמרו של הרב י. רזון בתוך קובץ שו"ת בחוב' אסיא, עג-עד, תשס"ד, עמ' 10 ואילך. [439] הגרי"י נויבירט, אסיא, עג-עד, תשס"ד, עמ' 15; הנ"ל, תחומין, כד,

צורך להוציא הוצאות גדולות לשם כך<sup>440</sup>; לסלקם<sup>444</sup>.

ויש מי שסבור, שיש חובה למעט בהוצאת דם, לא רק בשבת, אלא גם ביום חול<sup>441</sup>. שבת לקבלת הטיפול המתאים<sup>445</sup>.

אשה הסובלת מסוכרת וזקוקה לאינסולין, מותרת להיכנס להריון, אף שבגלל זה תצטרך לחלל שבת בבדיקות דם נוספות, כי איזון הסוכרת בהריון דורש הקפדת-יתר<sup>442</sup>.

פצע — יש פצעים שאי טיפול בהם עלול לגרום למצב של סכנה, ויש פצעים שאין בהם סכנה לפצוע.

פצעים שיש בהם חשש סכנה, חייבים לטפל בהם ללא דיחוי, ודינם ככל מצב של חולה שיש בו סכנה. אלו כוללים פצעים עמוקים שכוללים שריר, גיד וכלי דם; פצעים עם שבר פתוח; פצעים שטחיים אך על שטח רחב; פצעים בגב היד ובגב הרגל; פצעי יריה; פצעים בחזה ובבטן; פצעים בראש; פצעים מזוהמים מאד, וכיו"ב<sup>443</sup>.

פצעים שיש בהם חשש סכנה, חייבים לטפל בהם ללא דיחוי, ודינם ככל מצב של חולה שיש בו סכנה. אלו כוללים פצעים עמוקים שכוללים שריר, גיד וכלי דם; פצעים עם שבר פתוח; פצעים שטחיים אך על שטח רחב; פצעים בגב היד ובגב הרגל; פצעי יריה; פצעים בחזה ובבטן; פצעים בראש; פצעים מזוהמים מאד, וכיו"ב<sup>443</sup>.

קוץ — מותר להוציא קוץ עם מחט, אפילו אם בהכרח יצא קצת דם יחד עם הקוץ, אך מכל מקום יזהר שלא יוציא דם<sup>453</sup>.

מותר לגזוז את השערות מסביב לפצע, אם יש חשש ששערות אלו יגרמו זיהום, וההיתר הוא דווקא לשערות שהכרחי

סי' טו; ש"כ פל"ה ס"מ. [448] שש"כ שם. [449] ד.י. אפלבויס, הלכה ורפואה, ה, תשמ"ח, עמ' שא ואילך. וראה להלן הע' 620 ואילך. פרטים הלכתיים נוספים הנוגעים לטיפולים בפצע בתחבושות ובמשחות. [450] ראה ע' מחלות הע' 178 ואילך. [451] ע"ז כח א. וראה מג"א סי' שכח סק"ב. [452] ב"ח שם; פרמ"ג שם בא"א סק"ב; מ"ב שם סק"ח. וראה עוד בשו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"י סק"ז. [453] מאירי סנהדרין פד א; מ"ב סי' שכח סקפ"ח, ושעה"צ שם סקס"ג. וראה משנה שבת יז ב; רמב"ם שבת

תשס"ד, עמ' 129-130. [440] הרב י. רוזן, אסיא, שם, עמ' 10 ואילך; הנ"ל, תחומין שם עמ' 126-129. [441] הגר"מ קליין, אסיא, שם, עמ' 15 ואילך; הנ"ל, תחומין שם עמ' 130 ואילך. [442] שו"ת ציץ אליעזר חכ"ב סי' צד. [443] ראה — א.י. שוטהיים, ספר רפאל, עמ' תקסד ואילך; ס. נמיר, תחומין, כג, תשס"ג, עמ' 262 ואילך. [444] שש"כ פל"ה ס"ג. [445] שש"כ פל"ב סי"א, ופל"ה ס"מ; שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' עב אות ט; שם סי' עט אות ג. [446] tetanus. [447] שו"ת ציץ אליעזר ח"ז

קצרת – ראה גנחת.

כדי לתת טיפול טוב יותר לחולים היהודים<sup>455</sup>.

שבר – ראה נקע ושבר.

שלשולים – ראה ערך עכול, מערכת ה-.

## ו. דיני הרופא

אם אין לרופא אפשרות להחליף עם גוי, ויכול להחליף התורנות עם רופא יהודי שאינו שומר שבת – יש מי שכתבו, שעדיף לבצע את ההחלפה<sup>456</sup>; יש מי שכתבו, שאין לאסור על הרופא להשתדל לעשות ההחלפה<sup>457</sup>; ויש מי שכתבו, שאדרכה עדיף שהרופא שומר השבת יעשה התורנות, ולא יחליף עם הרופא היהודי שאינו שומר שבת ומצוות, אם החולים הם יהודים<sup>458</sup>.

תורנות רופא בשבת – רופא העובד בבית חולים, וצריך לעשות תורנות בשבת, עדיף שיחליף את תורנות השבת שלו עם רופא גוי, והוא יעשה תורנות במקומו בימי החול, ואפילו יצטרך לשלם לגוי תמורת ההחלפה, או שיצטרך לעשות תורנות רבות יותר בימי החול<sup>454</sup>. אמנם יש מי שכתבו, שאם יש חולים יהודים בבית החולים, עדיף שיישאר הרופא היהודי בתורנות, ולא יחליף אפילו עם גוי,

רופא שעובד במרפאה מחוץ לכותלי בית החולים, ויש עוד רופאים באותו מקום שאמורים לטפל בחולים החופים, ובפרט אם יש רופאים גויים באותו מקום, ידאג שלא יוכלו למוצאו בנקל בשבת,

כה ח; טוש"ע אר"ח שח יא; מג"א שם סקל"ב, שמותר לטלטל בשבת מחט של יד ליטול בו את הקוץ. וראה עוד בשו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פי"ד סק"ד; [454] שו"ת תשובות והנהגות, ח"א סי' תתסד וסי' תתעא; שש"כ פ"מ סע' כג. [455] שש"כ פ"מ הע' סה"י, בשם הגרש"ז אויערבאך. [456] שו"ת אגרות משה אר"ח ח"ד סי' עט; הרב ש. מן-ההר, תחומין, כב, תשס"ב, עמ' 81 ואילך. אלא שהגביל דין זה לעת שלום, בעוד שבזמן מלחמה לא יתחלף. [457] הגר"נ גולדברג, הלכה ורפואה, ד, תשמ"ה, עמ' קפא ואילך. [458] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ב הע' קכה, ושם פ"מ סכ"ג, ושו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' לד אות לה. וראה גם בשו"ת במראה הבזק ח"ה סי' נא. וראה בשו"ת הגר"א הרצוג אר"ח סי' נו, ומאמרו של הרב א. שלזינגר, תחומין, כא, תשס"א, עמ' 189 ואילך, והג"ל, תורה שבעל פה,

מג, תשס"ב, עמ' צח ואילך, שפסקו כך לענין החלפת תורנות שבת של חיל דתי עם חיל לא-דתי. ולכאורה המחלוקת אם רופא יהודי שומר תורה ומצוות יחליף תורנות עם רופא יהודי שאינו שומר שבת תלויה במחלוקת הרמב"ם והראב"ד, שבת ב טו, בסוגיא במנחת סד א בענין מי שפרס מצודה בשבת להעלות דגים והעלה תינוק, שכוונתו היתה לעסוק במלאכה אסורה, ומתוכה הביא לידי הצלת חיים. ולכאורה מי שפוטר את הדייג יסבור שגם רופא מחלל שבת שעוסק בהצלת נפשות יהיה פטור, וממילא מותר להחליף עמו תורנות, בעוד שמי שמחייב את הדייג, יסבור שהמחלל שבת עובר על איסור באותם חילולים שאינם קשורים לפיקוח נפש, אף שעוסק גם בפיקוח נפש, וממילא יהיה אסור להחליף התורנות. וראה עוד בנידון באמרי בינה הל' יו"ט סיג ד"ה ודע; צפנת פענח על הרמב"ם, שבת שם. וראה עוד בתורות היולדת פי"ג הע' ט.



ואפילו אם הדבר נוגע לחולי ישראל<sup>459</sup>.

**הסדרי תרונות בשבת – רופא שיודע**  
 מערב שבת שיצטרך לבוא לבית החולים בשבת – יש מי שכתב, שאסור לו לחלל שבת באיסור תורה, וחייב לדאוג להישאר ללון סמוך לבית החולים, או בתוך בית החולים, ואפילו אם לא יהיה לו שם יין לקידוש וסעודה חשובה לכבוד שבת<sup>460</sup>; יש מי שכתב, שאין חובה לוותר בקביעות על נוחיותו ונוחיות המשפחה, ולטרוח טרחה יתירה כדי להימנע מחילול שבת במקום פיקוח נפש, ובפרט אם יחזור על ידי נהג גוי<sup>461</sup>. אמנם אם אין זה דבר רגיל, אלא שקרה פעם אחת, טוב שלא יעזוב את בית החולים וישאר שם בשבת<sup>462</sup>; ויש מי שחילק בין רופא תורן בבית חולים, שיודע בוודאות שיצטרך לנסוע בשבת, שהוא חייב להימצא מבעוד יום לבית החולים כדי שלא יחלל שבת בנסיעתו, לבין רופא כונן, שיתכן שיקראו לו בשבת, אך הדבר לא וודאי, שאין הוא מחוייב להימצא לבית החולים מבעוד יום<sup>463</sup>. וכמו כן אין הרופא הכונן חייב להימצא בביתו כל שעות היממה בשבת, ומותר להתקשר אליו בשעת הצורך למקום שנמצא שם, גם אם יצטרך לנסוע במכונית<sup>464</sup>. אבל אם יש חולה מסוכן בבית חולים, והוא בטיפולו של הרופא הכונן, אל לו לעזוב את בית החולים לביתו אם הוא במרחק שיצטרך

לנסוע במכונית, אלא אם כן יכול לארגן לעצמו הסעה על ידי גוי<sup>465</sup>. אכן אם הדבר יגרום לביטול עונג שבת של הרופא ו/או של בני ביתו, יש מי שכתב, שמותר לו לחזור לביתו, אף אם יצטרך לנסוע חזרה לחולה המסוכן בשבת<sup>466</sup>, ובדרך כלל יש להקל עד כמה שאפשר לעוסקים בהצלת נפשות<sup>467</sup>.

ולכל הדעות מותר לרופא לנסוע לבית חולים או לביתם של חולים עם נהג גוי, אפילו לצורך חולים שאין בהם סכנה, וכן מותר לו לחזור עם נהג גוי, ואין הוא חייב להתגורר בקרבת בית החולים בערב שבת, או לטרוח וללכת ברגל מרחקים ארוכים, או בתנאי מזג אוויר גרועים<sup>468</sup>.

**סיום תרונות בשבת – רופא תורן**  
 בבית חולים בשבת, המסיים עבודתו במהלך היום, ובמקומו יבוא רופא אחר שיצטרך לנסוע בשבת, אין חיוב על הרופא הראשון להישאר עד סוף השבת (תרונות כפולה ששי-שבת), ויתכן אף שדבר זה אינו רצוי בגלל עייפותו וחשש הסכנה שבדבר; אבל אם הראשון מתרצה להישאר, ומובטח שאין הדבר פוגע בטיפול בחולים, תבוא עליו ברכה<sup>469</sup>.

מחוץ ליי"ב מיל – רופא או אחות שצריכים לבצע תרונות בבית חולים

[459] שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ד סי' עט.  
 [460] שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"א סי' קלא.  
 [461] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דברי בש"כ פל"ב הע' קד; הנ"ל, שולחן שלמה ח"א סי' רמח סק"ז; ביצחק יקרא על שו"ע סי' רמח ס"ד. וראה במאמרו של הרב מ. הלפרין, אסיא, ז' תשנ"ד, עמ' 241 ואילך, הע' 5. [462] שולחן שלמה,

שם. [463] הגרי"י נויבירט, הלכה ורפואה, א, תש"מ עמ' קס ואילך. [464] ש"כ פ"מ סי"ג.  
 [465] ש"כ פ"מ סכ"ב. [466] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בש"כ שם הע' סד.  
 [467] הגרש"ז אויערבאך, שם הע' סה.  
 [468] הגרי"י נויבירט, הובאו דבריו בנשמת אברהם חאו"ח סי' שכט סק"ז. [469] תורת

מחוץ לתחום י"ב מיל, אפילו על ידי נהג גוי<sup>472</sup>; יש אומרים, שאף מותר לו לחזור לביתו אפילו בדרך של איסור תורה, כגון לנהוג בעצמו הביתה<sup>473</sup>, אף שעדיף שיחזור עם גוי<sup>474</sup>; יש מי שכתב, שמעיקר הדין מותר לחזור גם על ידי חילול שבת באיסור תורה, אבל דין זה הוא דווקא במי שצריך להיתר זה באופן חד-פעמי ומקרי, לעומת זאת חברי 'הצלה' שזה דבר הנשנה אצלם בקביעות בכל שבת, יחזרו על ידי גוי, כדי שלא יתרגלו בקביעות לחלל שבת<sup>475</sup>; יש מי שכתב, שלכתחילה צריך לסדר לאנשי 'הצלה' כך שלא יצטרכו לחזור, אבל אם אין אפשרות כזו, אסור

בשבת, והם גרים בשכונה מחוץ לתחום י"ב מילין מבית החולים, שהוא לשיטת החזו"א 13,824 מטר, ולדעת הגר"ח נאה הוא 11,520 מטר, מותר להם לבוא בשבת גם מחוץ לתחום שבת במכונית הנהוגה על ידי גוי<sup>470</sup>.

**נסיעה בחזרה – רופא שנקרא לטפל בחולה, ונסע לביתו של החולה בשבת, או שנסע לבית החולים – יש אומרים, שאסור לו לחזור לביתו בדרך של איסור תורה, ולכן לא יחזור במכוניתו-שלו כשהוא בעצמו הנהג, אלא יחזור עם נהג גוי<sup>471</sup>, וכן אסור לו לחזור לביתו אם הוא**

במאמרו הרב מ. הלפרין, אסיא, ז, תשנ"ד, עמ' 241 ואילך; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו במאמרו של הרב מ. הלפרין, אסיא, ז, תשנ"ד, עמ' 241-8; שו"ת בנין אריאל עמ' 51. וכן שמעתי מפי הגרי"י נויבירט והגר"מ הלברשטם. [473] חזו"א, הובאו דבריו בספר אורחות רבינו בעל 'הקהילות יעקב' כרך א סי' ריג; הגרי"ז סולובייצק מבריסק, הובאו דבריו בחוב' אסיא, נו, תשנ"ו, עמ' 64; שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ד סי' פ; שם ח"ה סי' כה (וראה מכתבו של י.מ. האנדלער, מנהל חברת 'הצלה', מה שכתב בשם הגר"ד פיינשטיין, פורסם בתחומין, יז, תשנ"ז, עמ' 81, בהערת העורך. וראה מאמרו של הרב מ. קליין, תחומין, כג, תשס"ג, עמ' 89 ואילך, שוודאי גם האגר"מ מודה שלכתחילה יחזרו עם נוכרי, אם אפשר). וראה עוד בנידון בשו"ת דבר יהושע ח"ג חיו"ד סי' סט; שו"ת היכל יצחק חאו"ח סי' לב, ושו"ת הגרי"א הרצוג חאו"ח סי' נו אות א; עמוד הימיני, סי' יז, הבטחון הפנימי במדינה בשבת; הרב מ. הלפרין, אסיא, ד, תשמ"ג, עמ' 60 ואילך; הרב י.א. זלמנוביץ, בשבילי הרפואה, ג-ד, תשמ"מ, עמ' פא ואילך. [474] שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"ז סק"ב, ופי"ג סק"ח, ושם חו"א סי' לט-מ, ושם חכ"א סי' נט, ושם חכ"ב סי' צה. [475] שו"ת שבט הלוי ח"ו סי' כו; שם

היולדת, מהד' שניה, פני"ט שאלה ב והע' ד. [470] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו במאמרו של הרב מ. הלפרין, אסיא, ז, תשנ"ד, עמ' 241 ואילך; הגרש"ז אויערבאך והגרז"נ גולדברג, הובאו דבריהם במאמרו של הרב י. קטן, אסיא, שם, עמ' 247-8. ולענין חזרה בשבת מבית חולים לביתו כשהמרחק הוא יותר מתחום י"ב מיל – ראה להלן הע' 472 ואילך. וראה עוד הרב מ. הלפרין, חוב' אסיא, נו-נח, כסלו תשנ"ז, עמ' 43 ואילך; הנ"ל, אסיא, חוב' נט-ס, אייר תשנ"ז, עמ' 201-202. וראה עוד מה שכתב הגר"א נבנצל, בס' הצבא כהלכה מאת הרב יצחק קופמן, עמ' תכג הע' 4. וביום-טוב בוודאי יש להקל לשיטת הפוסקים שביו"ט לכולי עלמא תחומין לאו דאורייתא – ראה מני"ח מ' רצח סק"ב; שד"ח מע' התי"ז כלל ס; שו"ת היכל יצחק חאו"ח סי' מח סע' ה. [471] שו"ת הר צבי ח"ב חאו"ח סי' י; שו"ת מנחת שלמה ח"א סי' ז-ח, ושם ח"ב סי' כט אות ו; שו"ת משנה הלכות ח"ג סי' מב-מט; הגרי"א ליעבעס, הלכה ורפואה, ג, תשמ"ג, עמ' עג ואילך; הגרש"פ שיינברג, הלכה ורפואה, ה, תשמ"ח, עמ' קכד ואילך; שש"כ פ"מ סס"ט; הרב מ.ח. שמרלר, בשבילי הרפואה, ה, תשמ"ב, עמ' קח ואילך. [472] הגרש"ז אויערבאך והגר"ז גוסטמן, הובאו דבריהם

לחולים אחרים באותה שבת, מותר לו גם להחזירם אחרי בדיקת החולה<sup>482</sup>.

**יציאה בחלוק** — מותר לרופא לצאת בחלוקו הלכן על בגדיו גם במקום שאין עירוב<sup>483</sup>.

**הדלקת נרות שבת** — רופא/ה תורן השוהה בבית חולים בליל שבת, אם אין מי שמדליק נרות שבת עבורו בביתו, חייב להדליק נרות שבת בכרכה כחדרו בכית החולים; ואם יש מי שמדליק עבורו נרות שבת בביתו, יוצא ידי חובה משום כבוד שבת, אלא שצריך לדאוג שיהיה לו אור במקום שהייתו משום עונג שבת<sup>484</sup>.

**מוצאי שבת** — רופא שממשיך סעודתו במוצאי שבת והטלפון מצלצל, יאמר 'ברוך המבדיל בין קודש לחול', בלי שם ומלכות, ואז יענה לטלפון<sup>485</sup>.

**רחיצת ידיים** — רופא הבא לרחוץ ידיו לפני הטיפול בחולה או אחרי הטיפול,

להחמיר בעניין אפילו באיסורי תורה, כדי שלא לבוא לידי פיקוח נפש<sup>476</sup>; ויש מי שכתב, שמעיקר הדין אין להתיר איסור מן התורה בחזרה, אבל מי שרוצה לסמוך על המתירים, יש לו אילן גדול לסמוך עליו<sup>477</sup>.

המחלוקת בין המתירים לחזור בעצמו אף שיש בזה איסורים מן התורה, לבין המתירים לחזור רק עם נהג גוי, כי מתירים הם רק איסורים מדרבנן היא בהגדרת הכלל שהתירו סופם משום תחילתם<sup>478</sup>, וכדי שלא להכשיל לעתיד לבוא<sup>479</sup>, האם הוא דווקא באיסור דרבנן<sup>480</sup>, או אף באיסורי תורה<sup>481</sup>.

**הוצאת מכשירים רפואיים** — רופא שנקרא לבית חולה שאין בו סכנה, אסור לו לקחת עמו מכשירים רפואיים אם אין עירוב במקום; ואם מדובר בחולה שיש בו ספק סכנה, מותר לקחת המכשירים, וישתדל להוציאם בדרך של שינוי; ואם יש סבירות שהוא יזדקק למכשירים אלו

38 ואילך; הרב מ. הלפרין, אטיא, שם; הרב י. אריאל, תחומין, יז, תשנ"ז, עמ' 79 ואילך. ולכאורה יש להקשות משיטות הפוסקים, שאין לומר מדעתנו התירו סופן משום תחילתן, אלא רק באותם מקרים שחז"ל קבעו בזה — ראה רא"ש ביצה פ"א סי' ט; שו"ת חות יאיר סי' קטו; ח"י חת"ס ביצה יא ב; שירי קרבן מו"ק א ד, ו"ל. [482] שש"כ פ"מ סי', והע' לג. וראה בס' ביצחק יקרא על מ"ב סי' שצו סק"ו, שדין הכלים כבעליהם. [483] שש"כ פ"ח סי' ה. [484] ראה רמב"ם שבת ה א; שם ל ה; שו"ת בית הלוי ח"א סי' יא; בן איש חי שנה ב, פר' נח, סי' ה; מ"ב סי' רסג סק"ב וסקכ"ח; שש"כ פמ"ה סי'. [485] הגר"י נויבירט, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ד חאו"ח סי' רסג סק"א. וראה שם, אם יוכל לומר אחר כך רצה בברכת המזון.

ח"ח סי' פז. [476] שו"ת תשובות והנהגות, ח"ג סי' קה, ושם ח"ד סי' פ. [477] הרב מ. קליין, תחומין, כג, תשס"ג, עמ' 89 ואילך. [478] עירובין מד ב; יומא עז ב; ביצה יא ב; מו"ק ז א. וראה תוס' עירובין מד ב ד"ה כל, ותוס' ר"ה כג ב ד"ה שיהיו. [479] ר"ה כא ב; קידושין לג א. [480] כך דעת המג"א סי' תצו סק"י"ח בשם הבי"ח; שו"ת ובחרת בחיים סי' צט; הגה' מהרש"ם ר"ה כא ב; נשמת אדם כלל צא סק"א; מנ"ח מ' כד. [481] כך דעת שו"ת שאילת יעבץ סי' קלב, ד"ה ודקשיא; שו"ת חת"ס חאו"ח סי' רג; שם חת"ס סי' קצד; שם ח"ו סי' צט. וראה עוד באנציקלופדיה תלמודית, כרך יא, ע' התירו סופו משום תחלתו, עמ' רס ואילך; הרב א. אבידן, תורה שבעל פה, יח, תשל"ו, עמ' צה ואילך; הרב מ. ולדמן, תחומין, ג, תשמ"ב, עמ'

סכנה, מותר לעשות כך אפילו אם התשובות יתקבלו רק למחרת, וכן מותר להשתמש במכשיר אשר בודק הרבה נתונים בבת אחת<sup>491</sup>, אף שיש צורך רק בחלק מנתונים, ומכל מקום עדיף לקחת את כל כמות הדם הדרושה בבת אחת<sup>492</sup>.

אם יש קושי או סיכון בלקיחת דם, כגון שצריך להוציא הדם מווריד עמוק, מותר להוציא יותר דם מהדרוש לבדיקות הדחופות בשבת, כדי שיוכלו לעשות גם בדיקות לא-דחופות אך נחוצות אחרי השבת; לעומת זאת, אם הוצאת הדם היא קלה ובלתי מסוכנת, אסור להוציא יותר דם מהדרוש לבדיקה הדחופה ביום השבת<sup>493</sup>.

שאיבת נוזלים מחללי הגוף, כגון נוזלים בריאות או בבטן, או שאיבת מוגלה מתוך פצע, מותרת אפילו לצורך חולה שאין בו סכנה<sup>494</sup>.

מדידות שונות — כל המדידות לצורך רפואה וחולה בשבת מותרות, כדין מדידה של מצוה<sup>495</sup>, ואין בזה משום איסור רפואה מחשש גזירת שחיקת סממנים, כי אין המדידה עצמה רפואה<sup>496</sup>. לפיכך מותר למדוד חום, לחץ דם, דופק, כמויות אוכל

עדיף שישתמש בסבון נוזלי, אך אם אין לו סבון נוזלי, מותר גם בסבון רגיל<sup>486</sup>.

דיני נאמנות הרופא — ראה ערך נאמנות הרופא, וערך יום-הכפורים.

בדין לימוד רפואה בשבת — ראה ערך לימוד רפואה.

## ז. דיני בדיקות רפואיות<sup>487</sup>

ביופסיה — מותר לבצע ביופסיה ממת בשבת, אם חולה אחר נמצא בפנינו, ומתוצאות הבדיקה אפשר יהא ללמוד כיצד לעזור לו<sup>488</sup>. אבל אסור ליהודי להכניס את חומר הביופסיה לחומר משמר, כמו פורמלין, משום איסור מעבד, אלא אם כן מדובר בחולה שיש בו סכנה הנמצא לפנינו<sup>489</sup>.

דם ונוזלים אחרים — הוצאת דם בשבת לצורך בדיקות מותרת רק עבור חולה שיש בו סכנה, ודין זה נכון בין אם מוציאים דם מהאצבע, מהווריד או מהעורק<sup>490</sup>, שכן בהוצאת דם בשבת יש איסור מדין חובל ומפרק תולדת דש, או מדין נטילת נשמה תולדת שוחט. כאשר יש צורך להוציא דם מחולה שיש בו

שולחן שלמה שם. וראה עוד בע' נתוח המת הע' 266 ואילך. [490] שש"כ פ"מ סע' כ"ז-כ"ט; אור לציון ח"ב פל"ו סכ"א. [491] autoanalyzer. [492] שש"כ שם. וראה לעיל הע' 437 ואילך, בענין שיעור הוצאת הדם לבדיקות. [493] שו"ת ציץ אליעזר חט"ו סי' כ. [494] הגר"י נויבירט, הובאו דבריו בנשמת אברהם חאו"ח סי' שטז סק"ב. [495] שבת קנו ב; רמב"ם שבת כד ה; טושו"ע או"ח שו ז; מג"א שם סקט"ו. [496] מ"ב סי' שו סקל"ו. וראה

[486] שש"כ פ"מ סי"א; שו"ת יביע אומר ח"ד חאו"ח סי' כח; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פי"ד סק"ד. וראה עוד בשו"ת הלל אומר חאו"ח סי' ריב. [487] מסודרים לפי סדר א-ב של הבדיקות. [488] שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' לד אות לח (וכן הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בלב אברהם ח"ב פ"ב ס"ה, ובס' שולחן שלמה ח"ב סי' שכא סק"ו(א)). [489] הגרש"ז אויערבאך, והגר"י נויבירט, הובאו דבריהם בנשמת אברהם ח"ד חאו"ח סי' שכא סק"א, ובס'

בצנצנת, שלא ישתנו המרכיבים הכימיים בשתן לחומר אחר<sup>502</sup>.

או שתיה, כמויות תרופות, שקילת החולה וכיו"ב<sup>497</sup>.

יש אומרים, שמותר לבצע בשבת בדיקות שתן על ידי ניירות או טבליות הטבולים בחומרים כימיים מיוחדים המשנים את צבעם בהתאם לממצאים חריגים בשתן<sup>503</sup>, ואפילו עבור חולה שאין בו סכנה<sup>504</sup>, ויש מי שהסתפק בכך<sup>505</sup>.

#### ח. דיני תרופות

יסוד האיסור של שימוש בתרופות מוכנות בשבת הוא גזירה משום שחיקת סממנים, היינו שמא יכין בעצמו את התרופה על ידי טחינה<sup>506</sup>. בתלמוד ובפוסקים הובאו דוגמאות רבות של איסורים הכלולים באיסור רפואה בשבת, אך רוב הדוגמאות הללו אינן רלוונטיות לימינו.

גזירה זו של שחיקת סממנים לא חלה על פעולות רפואיות שבהם לא נזקקים

מיון תוצאות הבדיקות ומכשירים – יש מי שכתב, שמדין בורר אסור למיין בשבת תוצאות שונות של בדיקות רפואיות השייכות לחולים שונים לשם הכנסתן לתיקו של כל חולה וחולה; אבל מותר לרופא להסתכל על כל תשובה, ולהכניסה מיד לגיליונו של החולה<sup>498</sup>; ויש מי שכתב, שאם הרופא נתקל בקשיים להכניס כל תשובה של החולים השונים לגיליונותיהם, מותר לו למינם<sup>499</sup>.

אסור למיין מכשירים קטנים המעורבים זה בזה, ולהניח כל אחד מהם במקומו המיועד לו, ואף זה משום איסור בורר<sup>500</sup>.

איסוף שתן ובדיקות שתן – בין חולה ובין בריא שזקוקים לאיסוף שתן לצורך בדיקות, מותר לאסוף את השתן בשבת, אף אם עושה כך רק משום נוחיות, ואין על השתן ועל הצנצנת דין מוקצה או נולד<sup>501</sup>. וכן מותר לשים מעט חומר משמר

פ"ג ס"ב. [504] שו"ת ציץ אליעזר שם. [505] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בש"כ שם הע' פג. וראה עוד בס' שולחן שלמה ח"ב סי' שיח סקי"ג(ה); שו"ת שבט הלוי ח"ז סי' קו. [506] ראה ברכות לו א וברש"י שם ד"ה לא יערענו; שבת נג ב ורש"י שם ד"ה גזירה; רש"י שבת קמו א ד"ה ואין מחזירין; רי"ף ורא"ש שבת שם; רמב"ם שבת כא כ-כט; טושו"ע או"ח שכח א, לו ומ"ב שם סק"א. אמנם מירושלמי שבת יד ג משמע, שאיסור השימוש בתרופה בשבת הוא משום עובדין דחול, עיי"ש. וראה באריכות בגדרי איסור שימוש בתרופות בשבת באגלי טל מלאכת טוחן סט"ז סקל"ו; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פט"ו; הרב מ. הרש"ר, הלכה ורפואה, א, תש"מ,

מאמרו של הרב מ. הרש"ר, הלכה ורפואה, א, תש"מ, עמ' קיג ואילך. [497] ראה שש"כ פכ"ט סל"ט; שם פ"מ ס"ב. וראה שולחן שלמה, יו"ט, סי' תקיז סק"ב. וראה עוד בגדרי מדידה בשבת – הרב י. רוזן, אסיא, ד, תשמ"ג, עמ' 58-59. וראה להלן הע' 744 ואילך. [498] שש"כ פ"מ סל"ה. [499] שו"ת ציץ אליעזר ח"ב סי' לה, ושם ח"ד סי' כז סק"ד. [500] שש"כ פ"ב ס"ס. [501] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ה חאו"ח סי' שכא סק"א. [502] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ד חאו"ח סי' שכא סק"א. [503] שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פ"א סק"ד, ופי"ח סק"א; שו"ת באר משה ח"ח סי' כד; שש"כ

שכן איסור זה הוא קל, ובפרט שבזמן הזה לא מצוי שישחקו סממנים<sup>512</sup>.

**בריא** — אסור לבריא להשתמש בתרופות בשבת<sup>513</sup>. יש אומרים, שאף אסור לערבב תרופה במשקים או במאכלים בשבת לצורך בריא<sup>514</sup>, אבל אם עירבב מערב שבת — מותר<sup>515</sup>; ויש אומרים, שדבר זה מותר אף בשבת עצמה<sup>516</sup>.

יש אומרים, שמותר לבריא לקחת ויטמינים בשבת, אם הוא זקוק להם לצורך מניעת מחלה<sup>517</sup>; ויש מי שכתבו, שבריא אסור לקחת ויטמינים, אפילו הוא רגיל לקחתם יום-יום<sup>518</sup>, אלא אם כן ללא לקיחת הויטמינים הוא ייחלש ויפול למשכב או יחלה כל גופו<sup>519</sup>, וילד עד גיל תשע שנים, אם רגילים לתת לו ויטמינים

לתרופות<sup>507</sup>. לפיכך, דבר שמועיל לרפואה, שמעולם לא נעשה על ידי סממנים, מותר לעשותו בשבת לחולה שאין בו סכנה<sup>508</sup>. כמו כן גזירת שחיקת סממנים אסורה רק בדבר שיש בו ממש, כגון אוכל או שתיה, אבל אין איסור גזירת שחיקת סממנים במדידות של מצווה<sup>509</sup>. יש מי שכתב, שאין איסור לקחת תרופות אם לוקח אותם באיזה שינוי מהדרך הרגילה<sup>510</sup>.

**בזמן הזה** — איסור שימוש בתרופות תקף גם בזמננו, למרות שבדרך כלל התרופות נעשות על ידי רוקחים, ואין אנשים פרטיים בקיאים בעשייתן, ולמרות שהתרופות נעשות בדרך כלל מחומר טחון, ואין איסור טחינה אחר טחינה<sup>511</sup>. אמנם יש מי שכתב, שיש להימנע מהפרזה בחומרות ביחס ללקיחת תרופות בשבת,

ש"ת משפטי צדק סי' מ; ביאור"ל סי' שכח סע' לז בד"ה וכן אם. [513] רמב"ם שבת כא כ. הטעם — שגם אצלו שייך גזירת שחיקת סממנים. אמנם ראה ברש"י פסחים סח א ד"ה כתיב, ובאגלי טל מלאכת טוחן אות מו, שלכאורה גזירת שחיקת סממנים היא דווקא בחולה, עיי"ש. [514] ש"ת אגרות משה חאו"ח ח"ב סי' פו; הרב מ. הרש"ל, אסי, ד, תשמ"ג, עמ' 43 ואילך. [515] הרב הרש"ל, שם. [516] שיערים המצויינים בהלכה סי' צא סק"ב. [517] ש"ת אגרות משה חאו"ח ח"ג סי' נד; ש"ת באר משה ח"א סי' לג; ש"ת ציץ אליעזר חיד"ד סי' נ; אור לציון ח"ב פל"ז סע' י; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' נה, ושם בהע' סג, בשם הגר"ע יוסף; ש"ת תשובות והנהגות, ח"ג סי' קד. [518] ש"ש"כ פל"ד ס"כ, ושם בהע' פה, בשם הגרש"ז אויערבאך; ש"ת משנה הלכות ח"ד סי' נא; הרב א. ד. אויערבאך, אסיא, א, תשל"ו, עמ' 22 ואילך; הרב מ. הרש"ל, הלכה ורפואה, א, תשמ"מ, עמ' ע ואילך; ביצחק יקרא ל מ"ב סי' שכח סק"ב. [519] ש"ת מנחת שלמה ח"ב

עמ' סז ואילך. [507] ראה טושו"ע או"ח שכח מג; שם מו; ט"ז שם סק"ז; מ"ב שם סק"ל, ובשעה"צ סק"ד; שעה"צ סי' שו סק"ו. וראה ש"ש"כ פל"ד הע' ה; ש"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פט"ו סק"ב. [508] זכרו תורת משה סי' נה, בקהלת יו"ט אות א. וראה מאמרו של הרב מ. הרש"ל, הלכה ורפואה, א, תשמ"מ, עמ' ע-עו. [509] מ"ב סי' שו סק"ו. [510] אורחות חיים הל' חוה"מ סי' תקלב, בהג' מהרש"ם אות ג. וראה ש"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פט"ו סק"ו. [511] ראה קצות השולחן סי' קלד בבדה"ש סק"ז; ש"ת תורת חסד חאו"ח סי' יז; ש"ת ציץ אליעזר שם; הגר"ד סולובייצקי, הובאו דבריו בנפש הרב, עמ' קעג (אות טו); יחווה דעת ח"ה סי' יב; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח הע' נג; הגר"י נויבירט, המעין, (הב), טבת תשכ"ה; ש"ש"כ פל"ד הע' ז; ש"ת משברי ים לאאמור"ר סי' י אות ב. וראה עוד במאמרו של הרב י. קטן, אסיא, חוב' עג-עד, תשס"ד, עמ' 28 הע' 4. [512] ש"ת ציץ אליעזר ח"א סי' לו סק"ב, ושם חיד"ד סי' נ סק"ז. וראה שם שציין לש"ת הרדב"ז ח"ג סי' אלף סח;

שינה בשבת למי שאינו יכול לישון<sup>525</sup>; ויש אומרים, שאם כדורי השינה משמשים כרפואה למחלות אחרות, אסור להשתמש בהם, אף אם מכווין רק לשינה<sup>526</sup>.

יש אומרים, שמותר להשתמש בשבת בכדורים להפגת השינה, כשכוונתו להיות ער<sup>527</sup>; ויש מי אסרו<sup>528</sup>.

יש מי שכתב, שמותר לבריא לקחת תרופות הרגעה, שאינם מרפאים כלל אלא באים להשקיט מתח ועצבנות-יתר<sup>529</sup>.

אשה שצריכה לקחת תרופה במשך כמה ימים רצופים כדי לאפשר לה להיכנס

יום-יום, מותר ליתנם לו גם בשבת<sup>520</sup>. מי שזקוק לתרופות כדי למנוע מחלה, מותר לו לקחת התרופות בשבת, אף שבעת לקיחת התרופות אין הוא חולה<sup>521</sup>.

אסור לבריא לשתות תרופה הגורמת לשלשול<sup>522</sup>, אך מותר לו להשתמש בשמן פרפין, שאינו בא לגרום שלשול, אלא להחליק המעינים<sup>523</sup>.

אסור לבריא לבלוע בשבת תרופות להגברת התיאבון<sup>524</sup>.

יש אומרים, שמותר להשתמש בכדורי

עלמא תחומין לאו דאורייתא — ראה מנ"ח מ' רצח סק"ב; שד"ח מע' התי"ו כלל ס'; שו"ת היכל יצחק חאו"ח סי' מח סע' ה. [524] שערי משה לאאמור"ר ח"ב סי' נא, והגר"מ שטינברג, אסיא, א, תשל"ו, עמ' 12-13. [525] קצוה"ש ח"ז סי' קלח, בבדה"ש סקל"א; שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' יז פ"ב סק"מ, בשם הגרש"ז אויערבאך; שש"כ פ"ג סט"ז, והע' סו שם בשם הגרש"ז אויערבאך (וראה בס' שולחן שלמה ח"ב סי' שכא סק"ג ובהע' שם); ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' נג, והע' סא שם, בשם הגר"ע יוסף; שו"ת משברי ים לאאמור"ר סי' י אות ב. [526] שו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' לה אות ב (אך כתב, שבמקום צער גדול יש להקל); שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פט"ו סק"ד, ובמילואים שם, ושם ח"ט סי' יז פ"ב סק"מ; שו"ת אז נדברו ח"א סי' ל, ושם ח"ד סי' י סק"ב. וראה עוד בנידון בשו"ת משנה הלכות ח"ד סי' נא סק"ב; שו"ת באר משה ח"ז סי' לט; שו"ת רבבות אפרים ח"ה סי' רב; שו"ת שואלין ודורשין ח"א סי' סט. [527] שו"ת באר משה ח"א סי' לג; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' נד. [528] שו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' כא; שש"כ פלי"ד סל"א. [529] שו"ת ציץ אליעזר ח"ד סי'

סי' לד אות לו. [520] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשולחן שלמה ח"ג סי' שכח הע' ב. [521] שו"ת מנחת שלמה, שם. [522] מ"ב סי' שכח סק"ז"ח וסק"מ; בן איש חי, שנה ב, תצוה, סק"ט. [523] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו במאמרו של הרב מ. הלפרין, אסיא, ז, תשנ"ד, עמ' 241 ואילך; הגרש"ז אויערבאך והגרז"נ גולדברג, הובאו דבריהם במאמרו של הרב י. קטן, אסיא, שם, עמ' 8-247. וראה מהרי"ק שורש מה, שאיסור תחומין הוא לאו דווקא במהלך ברגליו, אלא גם הנוסע בקרון המונחג על ידי גוי, אך דבר זה אסור רק מדרבנן, ולפיכך במקום ספק פיקוח נפש — מותר. ואם מועיל לעשות עירוב תחומין גם ב"ב מיל — ראה בס' קרית אריאל פ"א אות ח ובהע' כו, שהוא מחלוקת ראשונים. ולעניין חזרה בשבת מבית חולים לביתו כשהמרחק הוא יותר מתחום י"ב מיל — ראה להלן הע' 472 ואילך. וראה עוד הרב מ. הלפרין, חוב' אסיא, נזנח, כסלו תשנ"ז, עמ' 43 ואילך; הנ"ל, אסיא, חוב' נט-ס, אייר תשנ"ז, עמ' 201-202. וראה עוד מה שכתב הגר"א נבנצל, בס' הצבא כהלכה מאת הרב יצחק קופמן, עמ' תכג הע' 4. וביום-טוב בוודאי יש להקל לשיטת הפוסקים שביו"ט לכולי

אסור להם לקחת תרופות בשבת, משום גזירת שחיקת סממנים<sup>539</sup>, שכן עיקר גזירה זו נאמרה במקום שיש מיחוש בעלמא ובמצטער<sup>540</sup>. אבל אם קיים חשש שהימנעות מלקיחת התרופה תגביר את המיחוש, ותגרום למצב של חולה שאין בו סכנה, מותר לו לקחת התרופה<sup>541</sup>.

חולה שאין בו סכנה – יש אומרים, שאסור לו להשתמש בתרופות בשבת, כמו מי שיש לו מיחוש בעלמא, ולא התירו תרופות אלא לחולה שיש בו סכנה, או בסכנת איבר<sup>542</sup>; ויש אומרים, שמותר לו להשתמש בתרופות, אף על פי שאין הם מאכל או משקה של בריאים, שלא אסרו רפואות מחשש שחיקת סממנים אלא למי שסובל ממיחוש בעלמא<sup>543</sup>. ולשיטה זו, מותר לחולה שאין בו סכנה לקחת תרופות כדרכו ללא שינוי<sup>544</sup>, אלא שמכל מקום יש מי שכתב, שאסור להכין את התרופות בשבת, אפילו אם אין בהם שום איסורים, אלא יכניס מערב שבת, כגון להכין מי חמצן, או להמיס גבישי בור וכיו"ב<sup>545</sup>,

להריון<sup>530</sup>, או כדי למנוע הריון<sup>531</sup>, במקום שמניעת הריון מותרת<sup>532</sup>, מותרת לקחת התרופה בשבת<sup>533</sup>.

יש מי שכתב, שמותר לבריא לקחת כדורי ויאגרה בשבת כדי לאפשר לו תיפקוד מיני, ובפרט אם הוא התחיל לקחת תרופה זו כמה ימים לפני שבת<sup>534</sup>.

ילד הסובל מפעילות-יתר על רקע של הפרעת קשב ורכוז<sup>535</sup>, מותר לתת לו גם בשבת תרופה המקובלת לטיפול במצב זה<sup>536</sup>, כאשר מביאים אותו לבית הכנסת, על מנת שלא יפריע למתפללים<sup>537</sup>.

בשעת סכנת מלחמה, אם קבעו מומחים שצריך לשאת יחד עמו מסיכת גז, מזרק אטרופין, ושאר הדברים הדרושים להגנה מפני התקפת גזים, אף שהזריקה היא מוקצה, מותר לטלטלה יחד עם המסיכה ושאר הדברים הדרושים<sup>538</sup>.

הסובל ממיחוש בעלמא, והמצטער –

ש"כ פל"ד הע' ז, בשם הגרש"ז אויערבאך. וראה עוד בשו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פט"ו; שו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' לב-לה; ילקוט יוסף ח"ד (ד) עמ' קלה. [541] ש"כ פל"ד סט"ז. [542] אגלי טל, מלאכת טוחן סי' טז אות לו, בשיטת רש"י ע"ז כח א ד"ה לא יגמע; ט"ז או"ח סי' שכב סקכ"ה; באוה"ל סי' שכב סל"ז, בשיטת ר"ח, מאירי, שבלי הלקט, המרדכי והרוקח. [543] שו"ת רדב"ז ח"ג סי' אלף סה; רמ"א או"ח שכב לו (וראה מג"א שם סקמ"ד); ביאור הגר"א שם; שו"ע הרב או"ח שכב יט; מ"ב שם סקכ"א, ושעה"צ שם סקס"ט. וראה בקצוה"ש ח"ז סי' קלד באריכות. [544] ש"כ פל"ג הע' כהי; הרב מ. הרש"ר, אסיא, ד, תשמ"ג, עמ' 43 ואילך. וראה עוד שו"ת או נדברו ח"ז סי' יב. [545] הרב מ.

נ סק"ה. [530] שו"ת חלקת יעקב ח"ג סי' כג; שו"ת באר משה ח"א סי' לג אות ח; שם ח"ו סי' לט; ש"כ פל"ד סי"ט; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכב סע' נו. [531] ש"כ שם (וראה שם בהע' פב, מה שכתב בשם הגרש"ז אויערבאך); אור לציון ח"ב פל"ו סי"ט; שו"ת באר משה שם; שו"ת ציץ אליעזר ח"א סי' לז; שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תתצא. [532] ראה ע' מניעת הריון. [533] וראה עוד בשו"ת או נדברו ח"א סי' לב-לג. [534] הרב י. קטן, אסיא, עג-עד, תשס"ד, עמ' 27 ואילך. [535] attention deficit hyperactivity disorder = ADHD. [536] ריטלין = Ritalin. [537] שו"ת באהלה של תורה, האו"ח סי' מדר. [538] שולחן שלמה ח"ב סי' שח הע' מא. [539] טושו"ע או"ח שכב א, לו. [540] ראה



ויש מי שכתב, שדבר זה מותר לעשותו אף בשבת<sup>546</sup>.

גלולה להרגעת כאבים<sup>551</sup>.  
 בכל מקרה שמותר לקחת תרופה בשבת אסור לברור קודם השינה בליל שבת כדור לרפואה, אם צריך לקחתו רק באמצע הלילה<sup>552</sup>.

תרופה בדוקה / סגולית – ההיתר לחלל שבת עבור חולה שיש בו סכנה הוא דווקא בתרופה ידועה, או על פי רופא מומחה<sup>553</sup>; ויש אומרים, שאף בספק רפואה מותר לחלל את השבת, כל שידוע שהיא בדרך כלל תרופה טבעית, אף שלא ידוע אם תועיל לחולה שבפנינו<sup>554</sup>.

יש אומרים, שאסור לחלל שבת באיסור תורה בשימוש בתרופה סגולית, או בטיפול בלתי טבעי אחר (כגון כתיבת קמיע)<sup>555</sup>, אך מתירים שימוש בתרופה או טיפול סגולי באיסור דרבנן<sup>556</sup>; ויש אומרים, שמותר לחלל שבת אפילו באיסור

מותר להמיס תרופה בתוך מים גם אם הדבר גורם לצביעת המים, ואף לשיטת הסוברים שיש צביעה באוכלין<sup>547</sup>, מכל מקום כאן כוונתו לרפואה ולא לצביעה<sup>548</sup>.

אסור לחולה שאין בו סכנה לשתות תמיסת סודה, היינו תמיסה שהוכנה על ידי נתינת אבקת סודה בתוך מים, כי זה נחשב בימינו כתרופה (למניעת צרבת)<sup>549</sup>.

אסור לחולה שאין בו סכנה להשתמש בתרופה שגורמת להקאה, גם אם מצטער מרוב מאכל, אבל מותר לו לגרום הקאה ביד<sup>550</sup>.

חולה שיש בו סכנה – בוודאי מותר לקחת כל תרופה הנחוצה לו, ואפילו תרופות שאינן הכרחיות להצלת חייו, כגון

ראה בפרמ"ג או"ח סי' שכח בא"א סק"א, מה שהסתפק בדין זה. וראה עוד בשו"ת שבט הלוי ח"ג סי' לו; שם ח"ח סי' סט אות ב. [554] שו"ת משאת משה ח"א חיו"ד סי' ה; שו"ת שמש צדקה חיו"ד סי' כט; שו"ת יביע אומר ח"ח חאו"ח סי' לו. [555] רדב"ז לשונות הרמב"ם סי' אלף תלו (סג), וסי' אלף תקכו (קנג), בשיטת הרמב"ם; ברכ"י או"ח סי' שא סק"ו, בשיטת הרמב"ם (ראה פיהמ"ש לרמב"ם יומא ח ד); חכמת שלמה או"ח סי' שא סע' כה, ושו"ת ובחרת בחיים סי' פז וסי' צט, ושו"ת טוטר"ד מהדו"ק סי' רלט, ושם מהדו"ג ח"ב סי' ריד; שו"ת מהרש"ם ח"ה סוסי' רכה; שו"ת מע' יוהכ"פ סי' ג אות כד; מלאכת שלמה עדויות פ"ב סוף מ"ה; מנחת שבת סי' פד סקס"ה, ובשיורי מנחה שם. [556] שו"ת הרדב"ז שם; שו"ת צמח צדק החדשות חאו"ח סי' לח; יסודי ישרון ח"ד עמ' רמב; שם ח"ה עמ' פא. וראה עוד בשו"ת חת"ס

הרש"ר, שם. [546] שש"כ שם. [547] ראה חיד' חת"ס שבת עה א ד"ה רב אמר. [548] שולחן שלמה ח"ב סי' שכ סק"ל. [549] דעת תורה סי' שכח סל"ז; שש"כ פל"ד ס"ד, והע' כא בשם הגרש"ז אויערבאך. אמנם ראה שו"ת כפי אהרן סי' כו, שלימד זכות על המשתמשים בזה בשבת. וראה בילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח הע' פב; יסודי ישרון ח"ג עמ' שפד. [550] טושו"ע או"ח שכח לט. וראה בתהלה לדוד שם סקס"ח; שש"כ פל"ד הע' צ. [551] שו"ת שבט הלוי ח"ו סי' ל אות ב; שש"כ פל"ב סנ"ו; שולחן שלמה ח"ג סי' שכח סק"ו. [552] שולחן שלמה ח"ב סי' שיט סק"ו(ז). [553] הגהות מיימוניות, מאכלות אסורות פי"ד; או"ה כלל נט דין לה, בשם המהר"ם; יש"ש חולין סופ"ג; רמ"א יו"ד קנה ג; מג"א סי' שכח סק"א; ט"ז יו"ד סוסי' פד; ביאור הגר"א יו"ד סי' קנה סק"ג; שו"ע הרב או"ח שכח ב; תהלה לדוד סי' שכח סק"ב. אך

חולה שכבר היה חולה מבעוד יום, אין הם מוקצה<sup>561</sup>. יש מי שהסתפק בעניין תרופות שאין בהן צורך עכשיו, אבל הן נמצאות בבית חולה שאולי יזדקק להן בעתיד, אם מותר לטלטלן בגינן<sup>562</sup>.

תורה בשימוש בתרופה סגולית אם היא בדוקה ומנוסה, כגון לכתוב בשבת קמיע בדוקה<sup>557</sup>. ומכל מקום אין איסור להשתמש בדרכים סגוליות לצורך ריפוי אם אין בהם כל מעשה<sup>558</sup>.

המשכיות התרופה — יש מי שכתבו, שאם התחיל לקחת תרופה לפני השבת, מותר לו להמשיך ולקחתה גם בשבת<sup>563</sup>; יש מי שכתבו, שכל מי שצריך לקחת תרופה מספר ימים הוא בגדר חולה שאין בו סכנה, ולפיכך מותר בכל מקרה להמשיך ולקחת גם בשבת<sup>564</sup>, וכן מותר להמשיך ולקחת תרופה גם לאחר

מוקצה — כל תרופה שאסור לקחתה בשבת, הרי היא מוקצה, ואסור לטלטלה, גם אם טעמה אינו מר<sup>559</sup>. יש מי שכתב, שתרופות שהובאו לבית חולה בערב שבת, אינם מוקצה כלל, ורק תרופות שהובאו לבית החולה בשבת הם מוקצה, אבל לחולה עצמו, אף שאין בו סכנה, מותר לקחתם<sup>560</sup>. ואם הוכנו התרופות בשביל

תשס"ה, עמ' 195 ואילך. וראה עוד בע' כשרות הע' 72 ואילך, ובע' רפואה הע' 150 ואילך. [559] מנחת שבת סי' פח סקט"ז; סי' טלטולי מוקצה עמ' ו, בשם הגר"מ פיינשטיין, ובעמ' יב, בשם הגר"מ אויערבאך; שולחן שלמה ח"ב סי' שח סק"ט(ה); ילקוט יוסף, ח"ד (ב) סי' שח סכ"ד; שש"כ פל"ד ס"ג, בהערה. [560] שו"ת אגרות ס"ד, בהערה; הגר"ע יוסף, הובאו דבריו בילקוט יוסף שם הע' לד. [561] שולחן שלמה ח"ב סי' שיח סק"ז(ב). [562] שולחן שלמה ח"ב סי' שיח סק"ג(א). [563] ספר החיים להמהרש"ק סי' שכח סע' לו, ובשו"ת שנות חיים ח"א סי' קנב סק"ה; אורחות רבנו הקהילות יעקב, כרך א סי' ריד (עמ' קנה-ו, בשם הגר"נ קרליץ, ושהסכים עמו הסטייפלר; קובץ תשובות סי' מ אות ב; שש"כ פל"ד סי"ז; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' מט, ובהע' נד שם, וראה עוד בשו"ת יוסף אומץ סי' מ; חסד לאלפים סי' שכח סי"ט. וראה עוד בנידון במאמרו של הרב ח.א.ד. לייפער, בשבילי הרפואה, ז, תשמ"ה, עמ' קיב ואילך. [564] אורחות רבינו בעל 'קהילות יעקב', כרך א, סי' ריד, בשם החזו"א, ובשם הגר"י קנייבסקי.

חיו"ד סי' עו וסי' שלט; ט"ז יו"ד סי' פד סקכ"ד; קצות השולחן סי' קלה ס"א בבדה"ש. [557] שו"ת הרשב"א ח"ד סי' רמה; שו"ת אדמת קודש ח"א חיו"ד סי' ו, בשיטת הרמב"ן והרשב"א; שו"ת פרי הארץ ח"ג סי' ג; החיד"א בכמה מקומות — שו"ת חיים שאל ח"ב סי' לח אות פא, ברכ"י אור"ח סי' שא סק"ו, ויו"ד סי' רצ סק"ב, טוב עין סי' יא אות ב, כסא רחמים על מס' סופרים ה יד (אמנם ראה במקורות השונים הנ"ל, שהשאר שיהיה זו בצ"ע); שו"ת שבות יעקב ח"ב סי' נ; שו"ת שער אפרים סי' צ; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"ח סק"ג, ופ"ט, ושם ח"ט סי' יז פ"ג סק"ג; שו"ת יביע אומר ח"ה אור"ח סי' לב אות ה, ושם ח"ח אור"ח סי' לו, והגר"ע יוסף, תורה שבעל פה, לג, תשנ"ב, עמ' יא ואילך. וראה עוד בשבט מיהודה, שער א, סוף אות ז; משנת אברהם על ס' חסידים ח"א עמ' קסח; שו"ת בצל החכמה ח"ב סי' מד; שו"ת אגרות משה אור"ח ח"ה סי' יח (לסע' כה); ילקוט יוסף ח"ד (ד) עמ' קצח, ועמ' רכה. [558] שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פט"ו סקכ"א. וראה עוד בעניין רפואות סגוליות במאמרו של הרב י. שביב, אסיא עא-עב, תשס"ג, עמ' 75 ואילך; מ. מנוביץ, אסיא, עה-עו,

לשכב במיטה, או שכל גופו נחלש, מותר לקחת תרופות להרגעת הכאב<sup>573</sup>.

תשמיש המיטה — מי שקשה לו תשמיש המיטה, כגון שהוא חולה הסובל מתעוקת חזה<sup>574</sup>, מותר לו לקחת תרופת ניטרוגליצרין, כדי שלא יזיק לו התשמיש<sup>575</sup>.

שילוב של תרופות — חולה הסובל ממחלה שמותר לו לקחת תרופה לצורך ריפוי, וגם יש לו מיחוש שכשלעצמו אסור לקחת תרופה, אין להתיר לקחת תרופה למיחוש, אף שממילא לוקח תרופה אחרת למחלה שמותר לו לקחת תרופה עבורה; ואם זקוק לכמות גדולה יותר מאותה תרופה שמותר לו לקחת כדי לטפל גם במיחוש, שכשלעצמו אסור היה לו לקחת תרופה — מותר<sup>576</sup>.

תרופה מעורבת מזון — יש מי שכתבו, שתרופה שאין דרכה לערבבה במאכל או במשקה, אסור לקחת אותה בשבת, גם אם עירב החולה את התרופה במאכל או במשקה; אבל אם דרכה להיות מעורבת

ההחלמה, כשיש צורך למניעת חזרת המחלה<sup>565</sup>; יש מי שכתבו, שבדרך כלל אסור לו לקחת התרופה בשבת, גם אם התחיל לקחתה קודם השבת, אבל אם יש חשש שהפסקת הטיפול תגרום לו להתמוטטות עצבים (דבר שאינו שכיח כלל)<sup>566</sup>, או לצער היוצא מגדר מיחוש בעלמא<sup>567</sup>, או שהרפואה מועילה דווקא אם לוקחים מספר ימים רצופים ושבת ביניהם<sup>568</sup> — מותר; ויש מי שחלקו על הכלל הזה, ולא הבדילו בין מי שהחל לקחת תרופה קודם השבת, לבין מי שצריך להתחיל בתרופה בשבת עצמה<sup>569</sup>.

שיכון כאבים — יש מי שכתב, שאם התרופה מיועדת רק לשיכון כאבים, אך איננה באה לרפא כלל, מותר לקחתה בשבת אפילו במיחוש בעלמא<sup>570</sup>. אך אם התרופה משמשת גם לריפוי וגם לשיכון כאבים, כגון אספירין — יש אומרים, שאסור לקחתה בשבת, אפילו לצורך שיכון כאבים בלבד<sup>571</sup>; ויש מי שהתיר אפילו בתרופות כאלו, כשהמטרה רק שיכון כאבים<sup>572</sup>. מכל מקום, אם הוא סובל מכאבים חזקים, שעקב כך הוא נאלץ

[572] שו"ת באר משה ח"א סי' לג, ושם ח"ב סי' לב. וראה עוד בשו"ת שבט הקהתי ח"ג סי' קלה. [573] רמ"א אור"ח שכח לו; מ"ב שם סקקב"א; שו"ת מנחת יצחק ח"ג שם; שש"כ פל"ד ס"ג. וראה עוד באגלי טל מלאכת טוחן סע' יז; קצוה"ש ח"ז דף ק. וראה בביאור"ל שם ד"ה וכן, שמביא מחלוקת ראשונים בזה, ומסיים שלא ניתן למחות ביד המקילים. [574] angina pectoris. [575] שו"ת מנחת יצחק ח"א סי' קח; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פט"ו סק"ד; שו"ת באר משה ח"א סי' לג אות ט. וראה שש"כ פל"ד הע' פא. [576] שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ג סי' נג; שש"כ פל"ג ס"ה.

[565] שש"כ פל"ד סי"ז. [566] שו"ת אגרות משה, חאו"ח ח"ג סי' נג. [567] שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פט"ו אות' טו-יז. [568] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ד הע' עו; אור לציון ח"ב פל"ז ס"ט. [569] אורחות חיים אור"ח סי' שכח אות כז; שו"ת באר משה ח"א סי' לג אות ז; ביצחק יקרא על אור"ח סי' שכא סי"ח. וראה במאמרו של הרב א.ד. אויערבאך, אסיא, א, תשל"ו, עמ' 22 ואילך. [570] שו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' נ סק"ה; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' נב. [571] שו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' לה; שם ח"ז סי' כח; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח הע' נו, בשם הגר"ע יוסף.

כך, מותר לחולה לערבבה בערב שבת במאכל או במשקה ולקחתה בשבת<sup>577</sup>; ויש מי שכתבו, שאם עירבב התרופה במאכל או במשקה בערב שבת, אף שאין זו דרכה, מותר לקחתה בשבת<sup>578</sup>.

יש מי שכתב, שמותר להמיס מבעוד יום גלולות בתוך משקה ולשתותו בשבת, אבל אסור לערבב תרופות במשקה, או להמיס גלולות במשקה בשבת עצמה<sup>579</sup>; ויש מי שכתב, שאף מותר להמיס גלולה בכמות גדולה של מים בשבת עצמה<sup>580</sup>.

מותר לפורר גלולה במים על מנת להמיסה שם, אבל אל יערבבה במים מועטים אלא יעשה בלילה יותר<sup>581</sup>.

תרופות הבאות בצורת אבקה, וצריך להוסיף להם מים בכמות מוגדרת לפני השימוש בהם, מותר לעשות זאת בשבת עבור ילד, או עבור חולה שאין בו סכנה<sup>582</sup>.

קריעת נייר עטיפה — יש מי שכתבו, שמותר לקרוע את נייר העטיפה של גלולות, ואפילו במקום האותיות<sup>583</sup>, ומכל

מקום המחמיר על עצמו לקרוע שלא במקום אותיות, תבוא עליו ברכה<sup>584</sup>.

חיתוך גלולה או פתילה — מותר לחתוך גלולה או פתילה לשני חלקים שווים, כדי להשתמש רק בחציה, ואין בזה משום מחתך<sup>585</sup>.

פתילות — תרופה בדרך של פתילה כפי הטבעת — יש מתירים בשבת<sup>586</sup>. טעמים: אין זה כלול באיסור גזירת שחיקת סממנים, כי דרך זו נחשבת כשינוי; אין חשש להשרת נימין<sup>587</sup>, כי אין כיום דרך להכניס הפתילות ולהוציאן שוב; ויש מי שאוסרים<sup>588</sup>. טעמים: גם בדרך זו עדיין יש גזירת שחיקת סממנים.

הוצאת תרופות — חולה שזקוק לשאת עמו תרופות בכל מקום שהולך לשם, כגון חולה לב שזקוק לתרופת ניטרוגליצרין, או חולה סוכרת שזקוק לדברי מתיקה — יש אומרים, שמותר לו לצאת עם תרופות אלו בשבת, אף במקום שאין בו עירוב. אכן דין זה נכון רק בתנאים הבאים: לא מדובר ברשות הרבים גמורה; הוא יוצא לצורך מצווה, כגון תפילה בציבור, או שיעור

[577] שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ב סי' פו; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ד הע' כו. [578] קצות השולחן סי' קלח בברכה"ש סקל"א; שו"ת משפטי צדקה הספרדי, הובא בשערים המצויינים בהלכה סי' צא סק"ב; שו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' כח. [579] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ד הע' כו. [580] ילקוט יוסף ח"ד (ד), סי' שכח הע' נו. [581] שש"כ פל"ג ס"ד. וראה הר צבי, ט"ל הרים, מלאכת לש סק"א. [582] הגר"י נויבירט, הובאו דבריו בנשמת אברהם חאו"ח סי' שכח סק"ס; שו"ת רבבות אפרים ח"ז סי' קנא אות ב.

[583] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ג הע' כט; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' מו. [584] ילקוט יוסף שם. וראה בשש"כ שם ס"ד. [585] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ג הע' ל, ובס' שולחן שלמה ח"א סי' שיד סק"ג(ג), ובס' ביצחק יקרא על ביאודה"ל סי' שכח ס"ה ד"ה אחד. [586] בן איש חי, שנה ב, תצוה, סק"ז; שו"ת חלקת יעקב ח"ב סי' פג; שו"ת רבבות אפרים ח"א סי' רכב אות י; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ג הע' מט; שו"ת אז נדברו ח"א סי' כו. [587] כמבואר איסורו בטושר"ע או"ח שכח מט. [588] שו"ת

תורה; הוא מוציא את התרופות בדרך שינוי כלאחר יד (כגון בין מלבושיו, או מתחת לכובעו וכד'); הוא מוציא רק את הכמות הדרושה לו; לא יעמוד באמצע הרחוב, אלא ילך מביתו למקום שצריך ללא עצירה<sup>589</sup>. ואם הוא צריך לבלוע את הכדור כשהוא ברשות הרבים, ישתדל להכנס קודם לרשות היחיד, ושם להכניס את הכדור לפיו<sup>590</sup>; ויש מי שאסר לחולה לצאת עם התרופות במקום שאין עירוב<sup>591</sup>. ולכל הדעות אסור לו לצאת לרשות הרבים אם התרופה נמצאת כבר בפיו<sup>592</sup>.

#### ט. דיני טיפולים שונים<sup>593</sup>

**בקבוק חם ושמיכה חשמלית** — מי שסובל מכאבי בטן, ורוצה לשים בקבוק חם על בטנו להקלת הכאב, יש מי שכתב שהדבר אסור לכתחילה משום רפואה, ומותר רק לצורך גדול<sup>594</sup>; ויש מי שכתב, שמי שנוהג לשים בקבוק חם לחמם מיטתו

גם כשהוא בריא, או שאחרים נוהגים לזאת כן כשהם בריאים, מותר לשים בקבוק חם גם כשיש לו כאבי בטן, ובלבד שלא יהא ניכר שכוונתו לרפואה<sup>595</sup>.

מותר להשתמש בשמיכה חשמלית, ואין בזה איסור מוקצה, בסיס לדבר האסור, איסור רפואה, או חשש מבעיר<sup>596</sup>.

**זריקות** — מותר להזריק זריקות תת-עוריות או תוך-שריריות אפילו לחולה שאין בו סכנה, מכיוון שבעצם פעולת הזריקה אין איסור תורה<sup>597</sup>. וכיחס לזריקות תוך-וורידיות — יש אומרים, שמותר רק לחולה שיש בו סכנה<sup>598</sup>. טעמים: בעצם פעולת הזריקה יש איסור תורה, שכן צריך להוציא מעט דם כדי לוודא שהמחט נמצאת בווריד, ויש בזה משום איסור דישה<sup>599</sup>. ולשיטה זו מותר להזריק לו גם זריקות שאינן הכרחיות להצלת חייו, כגון זריקות מורפיום

[596] שו"ת אגרות משה שם; הגרש"ז אויערבאך, שם סק"ח; שו"ת חלקת יעקב חאו"ח סי' קיז-קיא. [597] שו"ת ירושת פליטה סי' טו; שו"ת אבני זכרון ח"ג סי' מ; שו"ת משנת בנימין סי' סג; שו"ת דברי ישראל ח"א סי' קג; שו"ת שבט הלוי ח"א סי' סא אות א, ושם ח"ח סי' עט אות א; יסודי ישרון, ח"ג עמ' שד; שש"כ פלא"ג סי' וסכ"א; יחזקאל דעת ח"ב סי' נו; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' צא-צב. וכן כל הפוסקים שהתירו אפילו זריקות תוך-וורידיות — ראה להלן הע' 601. אמנם בשו"ת פרי השדה ח"ג סי' קצה אסר זריקות בשבת לחולה שאין בו סכנה. [598] הגר"י אברמסקי והחזו"א, הובאו דבריהם בשש"כ פלא"ג הע' קנא; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' יז פ"ב סק"ב, ושם ח"י סי' כה פ"א, וכן בס' שולחן שלמה ח"ב סי' שכ סק"ב(ג-ד). [599] ראה שש"כ שם. וראה עוד בנידון בס' תורת היולדת פליד הע' כב;

ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פט"ו סק"ב, ושם ח"ט סי' יז פ"ב סקמ"א; הגר"י נויבירט, הובאו דבריו בשו"ת רבבות אפרים שם. וראה עוד בקצות השולחן סי' קלח בבדה"ש סקי"ג. [589] שו"ת משנה הלכות ח"ז סי' נו; שש"כ פלא"ג סג"ד; שם פ"מ ס"ז, והע' כו-כג; שולחן שלמה ח"א סי' שא סק"ג(א); שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' לה אות כב. וראה שו"ת מהר"ש ענגיל ח"ג סי' מג. [590] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשולחן שלמה, שם, ובגשמת אברהם חאו"ח סי' שא סק"ב. [591] שו"ת ציץ אליעזר ח"ג סי' לד. [592] שש"כ פי"ח ס"ב. וראה שבת קב א; ס' חסידים סי' רסה; טושו"ע או"ח ש"ג; מ"ב שם סקי"ג. [593] מטודרים לפי סדר א-ב של הטיפולים. [594] מ"ב סי' שכו סקי"ט. [595] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בס' שולחן שלמה ח"ג סי' שכו סק"ז. וכן משמע משו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ג סי' נ.

חיטוי – לכל הדעות מותר להשתמש בחומר סינתטי שאינו ספיג, כגון ניילון, לצורך חיטוי באלכוהול או יוד וכיו"ב<sup>609</sup>, ואין איסור צביעה של צמר-הגפן או החומר הסינתטי, כי זה דרך לכלוך<sup>610</sup>.

יש אומרים, שאסור להשתמש בצמר-גפן או ליגנין הטבולים באלכוהול או יוד וכיו"ב, כדי לנקות פצע בשבת, או כדי לחטא את העור לפני זריקה<sup>611</sup>, והוא מדין סחיטה, והואיל והסחיטה היא לצורך החיטוי, הרי זה אינו נחשב כסוחט לאיבוד. איסור זה חל גם אם אוחו את החומר הספוג בנוזל במלקט<sup>612</sup>. ולשיטה זו נאמרו מספר דרכים להקל: ישפוך את הנוזל קודם, ואחר כך יגב עם צמר-הגפן, ישתמש עם בית אחיזה, יקח צמר-גפן גדול, כך שהקצה שאוחזו בידו יישאר יבש<sup>613</sup>, ואף שצמר-הגפן נצבע על ידי היוד, אין בזה איסור צובע, כיוון שאחר כך זורק את צמר-הגפן ודינו כמקלקל<sup>614</sup>;

להרגעת כאבים<sup>600</sup>; ויש מי שהתירו גם לחולה שאין בו סכנה<sup>601</sup>.

בעניין השימוש במזרקים – ראה להלן.

חוקן – יש אומרים, שמותר לעשות חוקן בשבת כדרכו לחולה שאין בו סכנה<sup>602</sup>, ומותר להכין את מי-המלח ואת מי-הסבון בשבת<sup>603</sup>; ויש אומרים, שמותר לעשות חוקן בשבת רק בדרך שינוי<sup>604</sup>, והיינו דווקא אם מכניס לתוכו חומר רפואי, אבל מים סתם מותר כדרכו<sup>605</sup>; ויש מי שכתב, שגם חוקן עם מים בלבד – אסור<sup>606</sup>.

יש אומרים, שאסור להרכיב את המכשיר לביצוע החוקן בשבת<sup>607</sup>; ויש אומרים, שמותר להרכיב את המכשיר בשבת<sup>608</sup>.

סי' יג. [607] קצוה"ש שם; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פט"ו סק"ב. [608] הגרש"ז אויערבאך הובאו דבריו בשש"כ פל"ג הע' מג. וראה בשו"ת יביע אומר ח"ג סי' כא סק"ו-ז. [609] שש"כ פל"ב סני"ט; שם פל"ג סי'. [610] שש"כ שם הע' מח; אסיא, א, תשל"ו, עמ' 25, בשם הגר"א שפירא. [611] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' יז פ"ב סק"ג, ובשש"כ פל"ג הע' מד, ובס' שולחן שלמה ח"ב סי' שכ סק"ג(ג). [612] שש"כ פל"ה סי"א, ושם הע' יג והע' טו, בשם הגרש"ז אויערבאך, ובס' שולחן שלמה ח"ב סי' שכ סק"ד(ג). [613] ראה אסיא, א, תשל"ו, עמ' 25, בשם הגר"א שפירא, ביחס לשיטות אלו. וראה שולחן שלמה ח"ג סי' שכו סק"א, שישפוך תחילה את הנוזל על הפצע ואחר ינקוהו בצמר גפן או ליגנין, שאז זה סחיטה כלאחר יד. [614] שולחן שלמה ח"ב סי' שכ הע' לב.

הגר"פ שיינברג, בשבילי הרפואה, י, תשנ"ג, עמ' ז ואילך. [600] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ב הע' קנ. [601] אור לציון ח"ב פל"ו סי' כ; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פי"ד, ושם ח"ט סי' יז פ"ב סק"ז וסי' כח סק"י, ושם ח"י סי' כה פ"א, ושם ח"י"ג סי' מה, ושם ח"י"ד סי' כז אות' לה-לו; הגר"א שפירא, הובאו דבריו באסיא, א, תשל"ו, עמ' 27-28. וראה עוד בענין זריקות בשבת בשו"ת שמן המאור חאו"ח סי' לד; שו"ת ארץ טובה סי' ט; הרב א. בוכמן, הלכה ורפואה, א, תשמ"מ, עמ' ריט ואילך. [602] קצוה"ש סי' קלח בבדה"ש סק"ד; שש"כ פל"ג סי"ב. וראה מ"ב סי' שכח סק"ג. [603] מ"ב סי' שכ סק"ח; מ"ב סי' שיח סק"ג; ראה שש"כ פי"ב ס"ו. [604] מג"א סי' שכח סק"ה; ערוה"ש שכח נח. [605] אורחות חיים סי' שכח אות' לו; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פט"ו סק"ג. [606] שו"ת בית שערים חאו"ח

למרוח משחה על הגוף, שאין זה אלא סיכה בלבד<sup>620</sup>; ויש אומרים, שאסור למרוח משחה על הגוף, מדין ממרח<sup>621</sup>. לשיטה זו, אם יש צורך לטפל בפצע עם משחה, עדיף שיניח את המשחה על מכה בערב שבת, אף על פי שאסור להניחו שם בשבת, ואף על פי שנשאר מונח בשבת, ועל ידי זה הולך ומתרפא בשבת<sup>622</sup>, וכמו כן מותר לשים את התחבושת המרוחה במשחה מערב שבת על הפצע בשבת<sup>623</sup>. ואם אי אפשר בדרך זו, יניח את המשחה על הפצע בלי מריחה<sup>624</sup>, ואף מותר להוציאה מהשפופרת במקל, ולהניחה על מקום הפצע<sup>625</sup>, ומותר לשים תחבושת על המשחה, ואף שהיא נמרחת בדרך זו, הרי זה כממרח לאחר יד<sup>626</sup>.

יש אומרים, שמותר להשתמש במשחה נזולית או רכה בשבת עבור חולה שאין בו סכנה<sup>627</sup>, ויש מי שאסר אף משחה רכה<sup>628</sup>.

יש מי שכתב, שאין איסור להשתמש בצמר-גפן הספוג בחומר נזולי לצורך חיטוי<sup>615</sup>. טעמו: אין לחוש לאיסור סחיטה בצמר-גפן, הואיל והנוזל הנסחט הולך לאיבוד, ואין דרך סחיטה בכך.

יש אומרים, שאין איסור קורע בהפרדת צמר-גפן בשבת, אלא שיש להקפיד שלא יחתוך לפי מידה רצויה<sup>616</sup>; יש מי שכתב, שאין איסור מחתך בצמר גפן, כי איסור הוא דווקא בדבר קשיח<sup>617</sup>; ויש אוסרים קריעת צמר-גפן בכל מקרה<sup>618</sup>.

מחיצה — מותר לפתוח בשבת מחיצה מתקפלת, ולהעמידה סביב מיטת החולה כדי לשמור על מנוחתו, או כדי לשמור על פרטיותו בזמן הבדיקה<sup>619</sup>.

משחה — יש אומרים, שאין איסור

מאיר ח"ד בנתיב הלכה בשאלה בדין שבת, סי' א-ה. וראה בשש"כ פל"ג הע' נח, שיש מי שאמר כן בשם החזו"א, ועיי"ש שדחה דבריו. וראה עוד בס' ביצחק יקרא על או"ח סי' שיד סי"א. [621] שו"ת מנחת יצחק ח"ז סי' כ; שו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' ל אות ב; שש"כ לג סע' יג-יד. [622] טושו"ע או"ח רנב ה; מ"ב שם סקל"ו. [623] שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פי"ד אות א-ג; שש"כ פל"ג סי"ד. [624] אור לציון ח"ב פל"ו ס"ו; שו"ת שבט הלוי ח"ד סי' לג; שם ח"ה סי' לא אות ג; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' פג; שש"כ פי"א הע' מד; שם פל"ג סי"ד (וראה שולחן שלמה ח"ב סי' שכא סקכ"ה(ב)). [625] חזו"א או"ח סי' נב סקט"ז; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ שם. [626] שולחן שלמה ח"א סי' שב סקי"ח (א). [627] שו"ת מטה לוי ח"ב סי' כא; יסודי ישרון ח"ה עמ' כג. [628] שו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' ל.

[615] שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פי"ד סקי"א, ושם ח"ט סי' יז פ"ב סקל"ג. [616] שו"ת מהר"ם מבריסק ח"ג סי' לה; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ה הע' מח (אמנם במילואים לשש"כ ח"ג על הערה הנ"ל כתב שלמעשה אין לעשות כן, הואיל ויש חוששים לאיסור תורה); שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פי"ד אות יא; שו"ת רבבות אפרים ח"א סי' רכב אות יא. [617] ביצחק יקרא על או"ח סי' שח סכ"ד. [618] שו"ת צור יעקב סוסי' קנב; שו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' מה אות ב; שו"ת באר משה ח"ז סי' לז; אור לציון ח"א סי' כו; שם ח"ב פל"ו סכ"ב; שו"ת אז נדברו ח"ב סי' לא. וראה עוד טהרת הבית ח"ב עמ' שמב; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח הע' צא; שו"ת חלקת יעקב ח"ג סי' קכג; שו"ת משנה הלכות ח"ז סי' פד; אסיא, א, תשל"ו, עמ' 24-25, בשם הגר"א שפירא. [619] שש"כ פ"מ סמ"ב; שולחן שלמה ח"א סי' שטו סק"ב. [620] שו"ת מטה לוי ח"ב סי' כא; שו"ת מבית

אותה כולה על הפצעה<sup>634</sup>. וכן אסור לחתוך איספלנית לחתיכות או לקורעה לרצועות<sup>635</sup>. אכן אם כרך תחבושת ארוכה והיא מפריעה לאדם במקום הימצאה, מותר לחתכה דרך קלוקל, גם אם יצטרך להשתמש לצורך זה במספריים<sup>636</sup>.

יש לקשור את התחבושת בקשר עניבה, או להדקה בסיכת בטחון וכד', אבל אין לקשור אותה בקשר כפול<sup>637</sup>, אלא אם כן הדרך היא להחליפה יום-יום<sup>638</sup>.

מותר להשתמש בשבת באיספלנית שיש בקצותיה חומר דביק המכוסה בפלסטיק<sup>639</sup>. יש אומרים, שאף מותר להסיר את הפלסטיק המכסה את צידי האיספלנית לצורך השימוש<sup>640</sup>, ויש מי שאסרו<sup>641</sup>. אכן אסור להדביק איספלנית על קצות התחבושת כדי להדקה, ואפילו אם ידביק אותה בחלקה לגוף החולה<sup>642</sup>; ויש מי שהתיר להשתמש באיספלנית, בין אם מדביק כולו על התחבושת, ובין אם מדביק בחלקו על גוף האדם<sup>643</sup>, ולדעתו אדרבה עדיף להשתמש באיספלנית לצורך חיבור קצות התחבושת מאשר לקשור את

יש אומרים, שאם מורח את המשחה עד שתתמחה ותיבלע בגוף לגמרי, מותר עבור חולה שאין בו סכנה<sup>629</sup>; ויש מי שהתיר למרוח משחה על פצע בדרך שינוי וכלאחר יד<sup>630</sup>.

חולה שאין בה סכנה, שצריכה למרוח משחה באותו מקום בגלל פטריה, מותרת לעשות זאת, ואין בזה כלל איסור ממרח<sup>631</sup>.

חולה המרותק למיטתו זמן ממושך, וצריך למרוח את גופו בחומרים מסויימים על מנת למנוע פצעי לחץ, ישתדל למרוח נוזל ולא משחה, וישתדל למרוח ביד או בחומר סינתטי לא ספוגי; ואם חייב למרוח דווקא משחה, ישתדל שימרחו לו לפני השבת ואחריה; ואם אי אפשר בדרך זו, מותר למרוח גם בשבת, כדין חולה שיש בו סכנה<sup>632</sup>, ועדיף שימרח בדרך שכל המשחה תיבלע בגוף<sup>633</sup>.

תחבושת — אסור לחתוך תחבושת שהיא גדולה מידי, ואסור לחתוך את הקצוות כדי לאפשר קשירתה, אלא יכרוך

סקפ"ב; שש"כ פל"ה סכ"ב. [638] שעה"צ שם סקנ"ב; שש"כ שם. וראה עוד בשו"ת ציץ אליעזר חי"ב סי' מא. [639] שו"ת באר משה ח"א סי' לו; שש"כ פל"ה סכ"ו; אור לציון ח"ב פל"ו סט"ו; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' פא. [640] שו"ת באר משה שם; אור לציון שם; ילקוט יוסף שם, ושם בהע' צג, בשם הגר"ע יוסף. [641] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ שם הע' סו; שו"ת מנחת יצחק ח"ט סי' מא. וראה באריכות במאמרו של הגר"ח"פ שיינברג, בשבילי הרפואה, ז, תשמ"ה, עמ' יח ואילך. [642] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ה סכ"ה, והע' סג-סד. [643] שו"ת ציץ

[629] דעת תורה או"ח שכח כו; מנחת שבת סי' צב סק"ל, במנחה חדשה שם, ובהשמטות ד' קמו ע"ד; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ג הע' נח; יסודי ישרון, ח"ה עמ' כג. [630] הרב מ. הרש"ר, הלכה ורפואה, ה, תשמ"ח, עמ' מד ואילך. [631] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בס' ועלהו לא יבול, ח"א עמ' קנב. [632] שש"כ פ"מ ס"ה. [633] ראה דעת תורה או"ח שכח כו. [634] שש"כ פל"ה סכ"א; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' פ; ביצחק יקרא על או"ח סי' שח סכ"ד. [635] שש"כ שם סכ"ג. [636] שולחן שלמה ח"א סי' שיד סק"ט(ב). [637] מ"ב סי' שכח



קצות התחבושת בשני קשרים<sup>644</sup>.

רק לצורך הצלתו מסכנה, אלא אף כדי למנוע צלקת מכושרת<sup>650</sup>. וכן חייבים לתפור חתך של הפות בעת הלידה<sup>651</sup> בשבת, אפילו אם לא מדמם ביותר, ואפילו נותר עוד זמן קצר עד צאת השבת<sup>652</sup>.

מותר להסיר את האיספלנית בשבת מעל גוף הפצוע כשיש צורך בכך, ואף על פי שעקב כך בוודאי ייתלשו שערות<sup>645</sup>.

### י. דיני כתיבה

**איסור כתיבה** — כל כתיבה אסורה בשבת מן התורה, וזה כולל גם כתיבת מספרים<sup>653</sup>, וכתיבה בשיטת קצרות<sup>654</sup>. אכן, באופן עקרוני מותר לכתוב בשבת כל מה שנחוץ לצורך הטיפול בחולה שיש בו סכנה, אלא שחייבים להמעיט בכמות הכתיבה, ויש להשתדל להמעיט בחומרת האיסור של הכתיבה. לפיכך, אסור לכתוב או לרשום כל דבר שאיננו נחוץ במישרין לטיפול בחולה; וביחס לכתיבה נחוצה המותרת, יש להשתדל למעט בחומרת האיסור.

**תפירה** — יש מי שכתבו, שמותר ליהודי לתפור פצע בשבת כדי שלא יזדהם, ואף מותר לקשור את חוטי התפירה, ומותר לתפור כל מה שצריך כמו בחול<sup>646</sup>; ויש אומרים, שאם ניתן להשהות תפירת פצע עד למוצאי שבת אסור ליהודי לתפור את הפצע בשבת, אבל מותר לחבר קצות פצע בפלסטר או ב'פרפר', או בדבק, ומותר לומר לגוי לתפור את הפצע<sup>647</sup>, שכן אסור לקשור את חוטי התפירה<sup>648</sup>. לשיטה זו, דין זה נכון אפילו מדובר בפצע בפנים, שאם ימתינו בתפירתו תישאר צלקת מכושרת<sup>649</sup>. ואם זקוק הפצוע לתפירת פצע מחמת סכנה, מותר לתפור ככל הצריך, לא

הקשורים בתפירת פצע באדם ראה שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' לד אות לב; שש"כ פל"ה הע' סב; שו"ת שבט הלוי שם; תורת היולדת שם; שו"ת ציץ אליעזר ח"ב סי' יח. וראה שו"ת אבני נזר חאו"ח סי' רטו, והגרש"ז אויערבאך בנשמת אברהם ח"ד שם, ושו"ת ציץ אליעזר שם, בדיו בונה בגוף אדם. [649] הגרש"ז אויערבאך, בנשמת אברהם ח"ד שם; שו"ת אבן ישראל ח"ח סי' כז. [650] שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' לד אות לב-לג; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ד שם. [651] episiotomy. [652] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ה חאו"ח סי' שכח סק"ג. [653] ראה תויו"ט שבת יב ג; שו"ע הרב או"ח שמ"ח. [654] ראה יסודי ישורון ח"ה עמ' סז. וראה שו"ת אגרות משה חאבה"ע ח"ד סי' עג אות ד, בענין חלופות אפשריות לזיהוי חולים ביחס לבדיקות הנשלחות למעבדה. וראה מה שהעיר בדבריו בתורת היולדת פל"ד סט"ו בערה.

אליעזר ח"ח סי' טו פי"ד סק"ו, ושם ח"ב סי' מא. [644] שם ח"ב סי' מא. וחזר בו ממה שכתב בח"ח שם. [645] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ה הע' עג (וראה בשולחן שלמה ח"ב סי' שיב סק"ג, שמותר דווקא אם מצטער מהאיספלנית); הגר"ע יוסף בהסכמתו לספר לב אברהם (פ"ו סק"ט). אמנם בספר אור לציון ח"ב עמ' רנט כתב להתיר דווקא אם אין וודאות שייתלשו שערות. [646] שו"ת ציץ אליעזר ח"ב סי' יח; שו"ת תשובות והנהגות, ח"ג סי' קג. [647] שו"ת אור לציון ח"ב פל"ו סט"ו; שש"כ פל"ה סכ"ד; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ד חאו"ח סי' שמ סק"ב, ושם, ח"ה חאו"ח סי' שמ סק"ב; הגר"ש אלישיב, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ד שם; שו"ת שבט הלוי ח"ט סי' עד. [648] שש"כ פל"ה סע' ד; תורת היולדת, פל"ד הע' לח; נשמת אברהם ח"ד שם הע' 13 (אמנם ראה בשו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' לד אות לב, וצ"ע). בגדרי האיסורים

כתיבות שונות עבור חולה – יש כתיבה הנחוצה לטיפול בחולה, כאשר המידע יכול להיות חשוב באופן מידי, כגון פרטים רפואיים הנוגעים לאבחנה, לבדיקות שונות ולתוצאותיהן, לטיפול, לסיבוכים, ולמהלך המחלה; ויש כתיבה 'שגרתית', שיש לה חשיבות עתידית, חשיבות משפטית, או שהיא חשובה לצורכי תיוק וזיהוי החולה, כגון פרטי תעודת זהות, כתובת וכד', תעודות שחרור מחדר מיון כאשר הבעיה היתה קלה, תעודת פטירה, פרטים שגרתיים הנוגעים לתולדות המחלה, כגון תולדות המשפחה, תולדות העבר (בדברים שאינם שייכים למחלתו הנוכחית של החולה), רשימת חיסונים, תוצאות מעבדה תקינות ושגרתיות, וכיו"ב. הבעיה חמורה במיוחד בתנאי בית חולים, שבו יש עובדי בריאות שונים המטפלים באותו חולה, ויש הכרח להעביר ולשמר מידע נחוץ הנוגע לחולה, שאם לא כן עלולים פרטים חשובים להישכח, והדבר עלול להגיע לפיקוח נפש.

חלופות מקילות בשבת – כאשר מדובר בחולה שיש בו סכנה, ויש צורך לכתוב פרטים הדרושים לטיפול בו, הכתיבה מותרת כדין כל מלאכה בשבת המותרת לצורך חולה שיש בו סכנה. אלא שלאור העובדה, שכתיבה ידנית רגילה על נייר יש בה איסור מן התורה, נידונו על ידי הפוסקים והחוקרים תחליפים שונים,

שיש בהם רק איסורי דרבנן כדלקמן:

כתיבה על ידי גוי – עדיף לבקש מגוי שיכתוב את כל הפרטים הנוגעים לטיפול, ודבר זה מותר אפילו לצורך חולה שאין בו סכנה, ואפילו ביחס לפרטים שהחולה יזדקק להם רק למחרת<sup>655</sup>. אכן, בתנאי בית חולים כאשר יש לחץ גדול על הצוותות הרפואיים, לא תמיד אפשרי הדבר, וגם לעתים יש טעויות ואי-דיוקים בכתיבה של אנשים בלתי מקצועיים<sup>656</sup>. ובפרט במקומות שהטיפול בחולה שיש בו סכנה הוא נחוץ ביותר, וטעות בכתיבת פקודה או מינון תרופתי היא משמעותית ביותר, עדיף שיכתוב הרופא בעצמו את הנחוץ, גם אם אפשר על ידי גוי, וכגון ביחידה לטיפול נמרץ או בחדר הניתוח וכיו"ב<sup>657</sup>.

כתיבה ביד שמאל – לכל הדעות כתיבה ביד שמאל למי שאיננו איטר מהווה שינוי, ואיסורו מדרבנן<sup>658</sup>, ולפיכך יש להשתדל לכתוב ביד שמאל, אלא אם כן המצב בהול, והשינוי בכתיבה יגרום לעיכוב בטיפול, או שהכתיבה בשינוי עלולה לגרום לטעות בהבנת הנקרא, שאז יכתוב מה שנחוץ כדרכו.

כתיבה בלועזית – יש מי שסוברים, שכתבה בכתב לועזי אסורה בשבת רק מדרבנן<sup>659</sup>, ולפיכך בשעת הצורך יש עדיפות לכתוב בכתב לועזי; אכן רוב

[655] שש"כ פ"מ ס"ד. [656] ראה שו"ת מעשה חושב ח"ב עמ' קסו ואילך. [657] שו"ת תשובות והנהגות ח"ד סי' עט. והביא שם שכן פסק הגרש"ז אויערבאך. [658] ראה לעיל הע' 65. וראה בס' שולחן שלמה ח"ג סי' שמ סקי"ג(ח), שהסתפק אם דין זה נכון גם במכונת כתיבה

שרגילים לכתוב בה גם ביד שמאל. [659] או"ז ח"ב סי' עו, וסי' פ"ד אות כה; ראבי"ה סי' שצא, וסי' תז, וסי' תקמט; הגהמ"ז תפילין וסי' פ"א אות ע, ופ"ז עות מ; האגודה, עירובין סי' סט; לקט יושר ח"א עמ' 63; רמ"א או"ח שו"א; שו"ת לב חיים ח"ב סי' קד; שו"ת מערכי לב סי' כב.

הפוסקים הכריעו, שאיסור כתיבה בכל לשון הוא מן התורה<sup>660</sup>. אמנם יש מי שכתב, שבמקום צורך גדול יש לסמוך על האומרים שכתובה שאינה אשורית אסורה רק מדרבנן<sup>661</sup>. יש מי שכתב, שכתובה לועזית נחשבת כתיבה לעניין שבת רק אם הכותב מביין ומכיר את השפה הזו, אבל אם איננו מכיר אותה, אין בזה איסור כתיבה מן התורה<sup>662</sup>; ויש מי שכתב, שכתובה בלשון עברית באותיות לטיניות הוא גדר של שינוי<sup>663</sup>.

אין בה משום איסור כתיבה בשבת<sup>666</sup>. סימון נתונים בדרך של ניקוב ניירות בתוך מספרים או אותיות — אסור מדין רושם ומדין קורע<sup>667</sup>.

הדבקות נתונים על גבי לוח אסורה, אלא אם כן משתמש בדבק שאינו מתקיים אלא למספר ימים בלבד, ואחר כך נופל הפתק המודבק מאליו<sup>668</sup>.

כתב סתר — המדובר בכתיבה בלתי ניכרת לעין בדיו המתנדף לאחר יממה, כך שאין הכתיבה מתקיימת יותר מיממה<sup>669</sup>. הכתב ניתן לפיענוח באמצעים שונים, כגון באמצעים כימיים, היינו שפיכה של חומר כימי מתאים על דף הנייר שבו נכתב בכתב סתר מיוחד, או באמצעים אופטיים, היינו כתיבה בחומר פלורסצנטי, כשהכתב מתגלה על ידי קריאה תחת אור מנורה אולטרא-סגולה הדלוקה מבעוד יום. יש מי שכתבו, שגם כתב שמתחילתו הוא סמוי

לוח אותיות / מספרים — אין איסור בתחבת אותיות או מספרים בלוח המיועד לכך<sup>664</sup>, אם אין הם מחוברים למקומם. לפיכך, אם רוצים לסדר לוח, שבו יחליפו מספרים של משקל, לחץ-דם, דופק, או חום וכיו"ב, מותר לעשות זאת בשבת, ואין בזה לא משום כותב ומוחק, ולא משום בונה ומכה בפטיש<sup>665</sup>. גם סימון נקודה על עקומה מוכנה מראש של לחץ-דם, חום, משקל, או דופק וכיו"ב,

פלי"ד טט"ו בהערה. [664] ראה פרטים טכניים בשו"ת מעשה חושב ח"ב עמ' ריא ואילך. [665] שו"ת הגרי"א הרצוג חאו"ח סי' סב; שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"א סי' קלה; שש"כ פ"מ סי' ג; שו"ת מעשה חושב ח"ב עמ' רמה ואילך; שו"ת אבן פינה ח"א סי' כד. וראה עוד במג"א סי' שמ סק"י, ובמחצית השקל שם; חיי אדם לו ו; שו"ת דעת כהן סי' קסא; מ"ב סי' שמ סק"ב; ערוה"ש או"ח שמ ד; שו"ת חלקת יעקב ח"ג סי' קנא; יסודי ישורון ח"ה עמ' סח ואילך. [666] הרב מ. הלפרין, אסיא, ו, תשמ"ט, עמ' 71. [667] שו"ת תורת שי ח"א סי' תיא; הרב א. קוגל וחב', תורה ומדע, ג(ב), תשל"ג, עמ' 47 ואילך. וראה שם הצעה טכנית לפתרון הלכתי בשיטה כזו. [668] שו"ת מעשה חושב ח"ב עמ' רלו ואילך. [669] יתכן שזהו הכתב הנקרא 'מי מילין' בחז"ל — גיטין יט א.

[660] רמב"ם שבת יא י; מג"א סי' שמ סק"י, ובמחצית השקל שם; ב"ש אבהע"ז סי' קכו סק"א; רע"ב שבת ז ב; שו"ת נובי"ת חאו"ח סי' לג (אמנם ראה שם בסי' כט, שבהפסד מרובה יש לסמוך על דעת הרמ"א, אך הגביל זאת רק אם אמר לגוי בערב שבת, ולא בשבת עצמה, עיי"ש); שו"ת חת"ס חחו"מ סי' קצה; חי' חת"ס שבת קג ד"ה כולה; מ"ב סי' שו סקמ"ז, ובביאוה"ל שם סי"א ד"ה בכתב שלהם; ערוה"ש או"ח שו כב; שו"ת הגרי"א הרצוג חאו"ח סי' מז. וראה עוד בנידון בשד"ח מע' כ"ף כלל קיא; ספר יש סדר למשנה, שבת קג א; שו"ת יד הלוי חאו"ח סי' נו; יסודי ישורון ח"ה עמ' לח ואילך; שש"כ פ"מ הע' כז; מערכי לב, עמ' שו ואילך. [661] שו"ת יביע אומר ח"ג חאו"ח סי' כג, ולוית חן סי' לד. [662] שו"ת אבני נזר חאו"ח סי' ר. [663] שו"ת קול מבשר ח"א סי' מז. וראה בתורת היולדת

והשימוש בשבת במחשב לפעולות חשבוניות או לכתובה, יש בזה איסור כותב מן התורה<sup>676</sup>; אך רוב רבני דורנו סבורים, ששימוש בדיסקט קשיח של מחשב, אין בזה כלל משום כותב או מוחק בשבת<sup>677</sup>, בתנאי שלא נדלקות כל נורות, ובתנאי שהכתב איננו מתקיים על המסך<sup>678</sup>, ובתנאי שהמחשב מופעל מבחינה חשמלית מערב שבת<sup>679</sup>; ויש מי שכתב, שאמנם אין בזה דין כותב, וגם אין איסור כותב במה שנראה הכתב על המסך, כי אין דרך כתיבה על ידי 'ירי' של אלקטרונים, אך יש בקליטת מידע על דיסקט קשיח משום בונה, כי הוא עושה בכך כלי<sup>680</sup>.

יש מי שכתב, שיש איסור בונה בהקשה על מקלדת המחוברת למחשב, אלא שיש אפשרות להשתמש במקלדות חדישות, שאינן בנויות על ידי סגירת מעגל

ואינו ניכר לעין נקרא כתב<sup>670</sup>, וכיוון שהוא רוצה בקיום הכתיבה הזו לאותו יום, הרי זו מלאכת מחשבת, והכתיבה אסורה מן התורה כדין כתיבה המתקיימת, ולפיכך אין כל עדיפות ואין להתיר כתיבה כזו בבתי חולים<sup>671</sup>; יש מי שכתבו, שכתובה שמתקיימת רק ליום אחד, איננה בגדר כתיבה המתקיימת<sup>672</sup>; ויש מי שהגדיר, שכתובה המתקיימת היא כפי כוונתו של הכותב<sup>673</sup>. לפיכך, לשיטות אלו יש עדיפות בכתיבה בשבת על ידי דיו המתנדף כליל לאחר יום או יומיים.

ולעניין גילוי כתב הסתר על ידי שפיכת חומר כימי – יש הסבורים, שאין בזה איסור מן התורה אלא מדרבנן בלבד<sup>674</sup>. ומכל מקום אין כל איסור בקריאת כתב סתר בשיטה אופטית<sup>675</sup>.

מחשב – יש מי שכתב, שעצם

הלוי ח"ו סי' לו אות א (וראה בס' מערכי לב, עמ' שנד ואילך, מה שהשיג עליו). וראה מאמרו של הרב מ. הרשור, הלכה ורפואה, ה, תשמ"ח, עמ' נז ואילך, שהסתפק בכך. [677] ז. לב, הלכה ורפואה, ב, תשמ"א, עמ' רה ואילך; הניל, מערכי לב, פ"ח; הרב י. רוזן, אסיא, ד, תשמ"ג, עמ' 135 ואילך; הרב ג.א. רבינוביץ, הלכה ורפואה, ה, תשמ"ח, עמ' קלד ואילך; הרב ד.י. פלדמן, עטרת שלמה, עמ' רכא ואילך. וראה עוד שו"ת יביע אומר ח"ח חאו"ח סי' מח. [678] הרב י. רוזן, שם. אמנם בשו"ת שבט הלוי ח"ו סי' לו כתב, שכתובה על גבי מסך נחשבת כתיבה המתקיימת, אך כאשר מותקן במסך "שומר מסך" הגורם לכך שכעבור זמן קצוב שלא השתמשו במחשב המסך נכבה, הרי זה נחשב ככתב שאינו מתקיים. [679] הרב ג.א. רבינוביץ, שם. [680] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בששי"כ פס"ו הע' ריא, ובס' שולחן שלמה

[670] שו"ת הר צבי חיו"ד סי' רל. [671] שו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' יג-טו, ושם ח"י סי' לא אות ו; שו"ת רבבות אפרים ח"ו סי' קי, תשובת הרב י. וואזנער. [672] שו"ת מנחת שלמה ח"א סי' צא אות יא (אמנם ראה שם ח"ב סי' לה אות ד, וצ"ע); הרב ל.י. היילפרין, הלכה ורפואה, א, תשי"מ, עמ' רלו ואילך, ושו"ת מעשה חושב ח"ב עמ' רמט ואילך, ושם ח"ג עמ' קצה; הגר"מ אליהו, תחומין, יא, עמ' 107; הרב י. רוזן, תורה ומדע, א(א), תשל"א, עמ' 3 ואילך; שו"ת בנין אריאל עמ' 53. וראה עוד באסיא, א, תשל"ו, עמ' 48 ואילך. [673] הגר"מ אליהו, תחומין, יא, תש"ן, עמ' 107 ואילך. וראה באריכות במאמרו של הרב י. רוזן, תחומין, כה, תשס"ה, עמ' 461 ואילך. [674] פרמ"ג או"ח סי' שמ במשב"ז סק"ג. [675] הרב י. רוזן, שם. וראה עוד דרכים לשימוש בכתב שאינו מתקיים בשו"ת מעשה חושב ח"ב עמ' רפו ואילך. [676] שו"ת שבט

חשמלי<sup>681</sup>.

אפשרות לבצע את החישוב בעל-פה, אלא יש צורך לבצעו בכתיבה באופן ידני, עדיף לבצע את החישוב בעזרת מחשב-כיס, שבו הספרות מופיעות על מצג המכשיר בלבד ללא שום פלט מודפס, הספרות אינן מאירות אלא מופיעות בצבע כהה, וקיים במחשב מנגנון אשר מפסיק באופן אוטומטי את פעולת המחשב, והספרות נמחקות אם לא מבצעים פעולות נוספות תוך זמן קצר<sup>687</sup>. טעמו: בדרך זו האיסור הוא רק מדרבנן, בעוד שהכתיבה הידנית על נייר אסורה מן התורה.

רשמקול — יש אומרים, שהקלטת נתונים ברשמקול<sup>688</sup> אין בה איסור תורה של כותב, רושם, או מוחק<sup>689</sup>. לפיכך, יש מי שהציעו דרך זו כפתרון תחליפי לכתיבה עבור חולים במצבים שאין היתר לכתוב בשבת<sup>690</sup>; לעומתם, יש מי שאסרו משום בונה, או משום מכה בפטיש<sup>691</sup>. אמנם אם הרישום על הטייפ הוא זמני, ומיועד למחיקה תוך זמן קצר לצורך שימוש חוזר, אין בזה משום בונה<sup>692</sup>.

בהפעלת המדפסת והוצאת פלט מודפס יש איסור מן התורה<sup>682</sup>, ולפיכך יש מי שהציע פתרון טכני של הפעלת 'מנגנון גרמא' במדפסת, ועל ידי זה הופכת פעולת הכתיבה וההדפסה לכל הדעות לאיסור דרבנן<sup>683</sup>. אמנם יש מי שכתב, שאין איסור תורה במדפסת סיכות, ורק במדפסת לייזר ובמדפסת הזרקת דיו יש איסור תורה<sup>684</sup>.

יש מי שכתב, שאסור להכניס תקליטון<sup>685</sup> לתוך המחשב, שהרי סוגר מעגל חשמלי על ידי נעילתו, ומפעיל מנועים קטנים; אבל ניתן לתקן את המחשב בדרך שתופעל תוכנה מיוחדת שתפקידה לסגור את המעגל לזמן מסוים בזמנים קבועים, שאז זה דומה ל'שעון שבת', ובכל מקרה צריך להכניס את התקליטון לפני השבת<sup>686</sup>.

מחשב-כיס — כאשר יש צורך בחישוב מדוייק של תרופה עבור חולה בשבת, ואין

סי' ב, וש"ת יחזה דעת ח"ב סי' נו; יסודי ישורון ח"ה עמ' מה-מו; ש"ת כתר אפרים סי' נב. אמנם בש"ת בית יצחק חיו"ד ח"ב במפתחות לסי' לד משמע שאוסר מן התורה, אך ראה מה שדן בדבריו בש"ת ערוגת הבושם חאו"ח סי' סח, ובס' יסודי ישורון שם. [690] הגרי"י גויבירט וי. ון-דייק, אסיא, א, תשל"ו, עמ' 3 ואילך. וראה עוד בש"ת מעשה חושב ח"ב עמ' קסז ואילך. [691] הרב ח.ד. רגנשברג, הלכה ורפואה, א, תשמ"מ, עמ' י ואילך; ש"ת מנחת שלמה ח"ב סי' כא אות א, והגרש"ז אויערבאך הובאו דבריו בשש"כ פס"ח הע' קכד, ובשולחן שלמה ח"ב סי' שיג סק"ו(ח); ש"ת חלקת יעקב ח"ג סי' צח. וראה באריכות סיכום דעות בנידון בס' החשמל בהלכה, ח"ב, עמ' 297 ואילך. [692] נשמת

ח"ב סי' שיד סק"ב, ושם ח"ג סי' שמ סק"א. [681] מערכי לב פ"ח. [682] שש"כ פס"ו הע' ריא; הרב רוזן, שם. [683] הרב רוזן שם. וראה שם שהסכימו עמו הגר"ש ישראלי, הגר"ד ליאור, והגר"ע יוסף. [684] סי' מערכי לב, פ"ח. [685] diskette. [686] מערכי לב פ"ח. [687] מ. הלפרין, אסיא, ד, תשמ"ג, עמ' 129-130. וראה שם, שהביא בשם הגרש"ז אויערבאך, שזה בוודאי עדיף טפי מלכתוב בעצמו, וכן כתב בשם הגרש"ז אויערבאך בס' שולחן שלמה ח"ג סי' שכח הע' ב. [688] taperecorder. [689] ש"ת מנחת יצחק ח"ג סי' קב; ש"ת אגרות משה חאו"ח ח"ג סי' לא (וראה גם בש"ת אגרות משה חיו"ד ח"א סי' קעג); ש"ת ציץ אליעזר ח"ג סי' מא; ש"ת יביע אומר ח"ד חיו"ד

מבחינת ההפעלה החשמלית של המיקרופון בעת הדיבור – יש שאסרו בסוגי מיקרופון מסויימים, כגון אלו הפועלים על יסוד דינמי, או על יסוד גביש, והתירו לצרכים חיוניים בסוגים אחרים, כגון אלו הפועלים על יסוד פחם, או קונדנסטור, וכאשר המערכת פועלת על זרם ישר הבא ממצברים, ולא על זרם הבא מגנרטור<sup>693</sup>. מבחינה טכנית ניתן להתקין רשמקול על יסוד של פעולת גרמא או המשכת המצב<sup>694</sup>, כך שבשילוב של מיקרופון מהסוגים המותרים, היינו פחם או קונדנסטור עם מנגנון 'המשכת המצב' או מנגנון 'גרמא', יש עדיפות בהקלטת הנתונים הרפואיים על פני כתיבתם בדרך ידנית על הנייר<sup>695</sup>.

כדין, אסור לעיין בו, אלא אם כן הוא נחוץ לטובת החולה<sup>698</sup>.

**תעודת שחרור – אין כל היתר ליהודי לכתוב תעודת שחרור בשבת עבור חולה המשתחרר מאשפוז במחלקה בבית חולים או בחדר מיון; ואם הוא בגדר חולה שאין בו סכנה, מותר לומר לגוי לכתוב את התעודה<sup>699</sup>; ואם השהיית חולים משוחררים בחדר מיון תגרום צער לרבים ואי-סדר במוצאי שבת, מותר לומר לגוי לכתוב תעודת שחרור גם עבור חולה שהבריא<sup>700</sup>. ואם אין שם גוי – יש מי שכתב, שהדרך הטובה ביותר היא לכתוב ביד שמאל ובדיו הנמחק לאחר זמן קצר; ואם לא יכול לכתוב ביד שמאל, יכתוב רק בדיו הנמחק<sup>701</sup>.**

**מרשם שנכתב בשבת עבור חולה שאין בו סכנה, אם נעשה בשוגג, מותר להביא את התרופות מבית המרקחת; ואם נעשה כמזיד, אין להביא את התרופות מבית המרקחת<sup>696</sup>. ומכל מקום בדיעבד אין התרופות אסורות, ואם הביאם באיסור מבית המרקחת, יכול החולה להשתמש בהן<sup>697</sup>.**

**תעודת פטירה – אסור ליהודי לכתוב תעודת פטירה בשבת, ואף אסור לומר לגוי לעשות זאת, אלא אם כן הדבר כרוך בחילול כבוד המת, כגון שלא יוכלו לקבורו במוצאי היום, שאז מותר לומר לגוי לכתוב את תעודת הפטירה<sup>702</sup>.**

**רישום עבור חולה שנעשה בשבת שלא**

**חתימה על הסכמה לטיפול – חולה מסוכן שצריך לעבור ניתוח או טיפול**

[696] ילקוט יוסף ח"ד (ד), סי' שכח סוף הע' יב; ש"כ פ"מ ס"ח. [697] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בש"כ שם, הע' ל, ובשולחן שלמה ח"ב סי' שיח סק"ב(א); שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' יז פ"ב סק"ח. [698] הגר"ח פ"פ שיינברג, הובאו דבריו בתורת היולדת פ"מ הע' ל. [699] ש"כ פ"מ סמ"ד. [700] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בגשמת אברהם חאו"ח סי' שמ סע' ו, והנ"ל, שולחן שלמה ח"ג סי' שמ סקי"ג. [701] שו"ת בנין אריאל עמ' 53. [702] הגרש"ז

אברהם ח"ה עמ' קעג, בדעת הגרש"ז אויערבאך. [693] ראה בס' קיבץ מאמרים בעניני חשמל בשבת של הגרש"ז אויערבאך; הגר"ש גורן, מחניים תשי"ח, בקשר לשימוש במיקרופון בחיל הים; הרב י. רוזן, אסיא, ד, תשמ"ג, עמ' 118 ואילך; ז. לב, הלכה ורפואה, ב, תשמ"א, עמ' רה ואילך. וראה באריכות על שימוש במיקרופון בשבת בספר החשמל בהלכה, ח"א עמ' 159 ואילך. [694] ראה נתונים טכניים במאמרו של הרב רוזן, אסיא, שם. [695] הרב רוזן, שם.

פולשני אחר, ולצורך זה נדרשת הסכמתו המודעת<sup>703</sup> המאושרת על ידי חתימתו, מעיקר הדין יש לעשות כל מאמץ להימנע מחתימה זו, כגון על ידי הסכמה בעל פה בנוכחות שני עדים, אשר תתועד בכתב לאחר השבת<sup>704</sup>, או החתמת גוי במקומו ובשליחותו. אכן, אם החולה נמצא במקום שלא מוכנים לבצע את הטיפול הנחוץ לו ללא חתימתו האישית והמיידית, מותר לו לחתום<sup>705</sup>, וכן מותר לקרוביו לחתום אם החולה לא מסוגל לזה, ואין הנהלת בית החולים מסכימה בשום אופן לנתחו ללא הסכמה בכתב של הקרובים<sup>706</sup>. ומכל מקום ישתדל לעשות בשינוי (כגון ביד שמאל), וכן לקצר במספר האותיות (כגון חתימה בראשי תיבות)<sup>707</sup>. כמו כן עדיף לחתום בכתיבה ביד שמאל מאשר לחתום בטביעת אצבעות, שאז אין הבדל בין יד ימין ליד שמאל<sup>708</sup>.

יא. דיני שימוש במכשירים שונים כללי – הרבה מהשאלות הנוגעות למכשירים רפואיים בשבת נוגעות לדיני חשמל בשבת<sup>709</sup>. בדרך כלל ניתן להשאיר את המכשירים השונים כשהם פועלים מערב שבת, והשאלות ההלכתיות במקרים אלו נוגעות לעצם השימוש במכשיר חשמלי, או לשינויים בהפעלת המכשיר; לעתים לא ניתן להשאיר את המכשיר דלוק כל השבת מחשש להתרוקנות הסוללה, או לקלוקל המכשיר, ואז מתווספות שאלות הלכתיות הנוגעות להפעלת המכשיר בשבת<sup>710</sup>.

עקרון 'גרמא' – בשנים האחרונות התפתחו שיטות טכניות שונות להפעלת מכשירים חשמליים-רפואיים בשבת בדרך של 'גרמא' ושל 'התמדת המצב'<sup>711</sup>.

ידי מכן צומ"ת – צוותי מדע ותורה למחקר, באלון שבות שבגוש עציון. וראה בהרחבה על העקרונות ההלכתיים ועל הצדדים הטכנולוגיים במאמרים הבאים – ז. לב, הלכה ורפואה, ג, תשמ"ג, עמ' ריא ואילך; הרב ל.י. היילפרין, הלכה ורפואה, שם, עמ' רמ ואילך; הני"ל, תורה ומדע, ט(א), 9 ואילך; הרב י. רוזן, אסיא, ב, תשמ"א, עמ' 173 ואילך; הני"ל שם עמ' 184 ואילך; הני"ל, אסיא, ד, תשמ"ג, עמ' 135 ואילך; הני"ל, תחומין, א, תשמ"מ, עמ' 515 ואילך. וראה באנציקלופדיה תלמודית, כרך יח, נספח לערך חשמל, עמ' תרנט-תרסא. וראה עוד בספר כשרות ושבט במטבח המודרני, עמ' רעט ואילך; שו"ת מעשה חושב ח"א סי' ג; שו"ת במראה הבזק ח"ד סי' מג; ס' מערכי לב עמ' רלט ואילך. אך ראה בשו"ת ציץ אליעזר חכ"א סי' יג סק"א, שאם דרך ההדלקה או הכיבוי היא בקביעות בדרך של גרמא הרי זה יוצא מגדר זה וחייב משום מלאכת

אויערבאך, שם; שמירת שבת כהלכתה פס"ד סכ"ט. [703] ראה ע' הסכמה מודעת. [704] פתרון זה מעוגן בחוק זכויות החולה, התשנ"ו-1996, סעיף 14(ג). וראה אסיא, ז, תשנ"ד, עמ' 253 ואילך. [705] ראה הרב מ. הלפרין, אסיא, שם, עמ' 250 ואילך. [706] שש"כ פ"מ סכ"א. [707] שש"כ שם. וראה עוד בע' הסכמה מודעת הע' 142 ואילך. [708] תורת היולדת פל"ד סט"ו בהערה. [709] על הגדרים והשיטות השונות ביחס לזרם החשמל בהלכה וביחס להפעלת מכשירים חשמליים בשבת – ראה אנציקלופדיה תלמודית, כרך יח, ע' חשמל, עמ' קנה ואילך, ושם, בנספח לערך חשמל, עמ' תרמב ואילך. וראה עוד בשו"ת במראה הבזק ח"ה סי' מט. [710] על השימוש וההפעלה של מכשירים שונים בשבת בבית חולים – ראה ע' בית חולים. [711] שיטות אלו פותחו על ידי המכון המדעי טכנולוגי לבעיות הלכה בירושלים, ועל

וכלאחר יד, כגון הדלקת המכשיר עם גב היד או גב האצבע. כיבוי המכשיר מותר רק אם יש סבירות שיצטרך לחזור ולהשתמש במכשיר זה בשבת. הוצע גם פתרון טכני לשימוש באוטוסקופ בשבת על פי עקרות התמדת המצב<sup>718</sup>.

**אופטלמוסקופ – מדובר במכשיר חשמלי הפועל על ידי נורה המכוונת לאישון העין, והוא משמש לבדיקת קרקעית העין. בדרך כלל מיועדת הבדיקה למצבים שיש בהם חשש למחלת עינים משמעותית, או למחלות אחרות שיש בהם חשש סכנה. כדי להקל על האיסור יש בוודאי צורך להפעיל את המכשיר בדרך שינוי וכלאחר יד, כגון הדלקת המכשיר עם גב היד או גב האצבע. כיבוי המכשיר מותר רק אם יש סבירות שיצטרך לחזור ולהשתמש במכשיר זה בשבת. הוצע גם פתרון טכני לשימוש באופטלמוסקופ בשבת על פי עקרות התמדת המצב<sup>719</sup>.**

**איתורית<sup>720</sup> – רופא הנמצא בכוננות, וזקוק לצאת מביתו, מותר לצאת עם המכשיר<sup>721</sup>, ודווקא במקום שאינו רשות**

העקרון ההלכתי מבוסס על השיטות שגרם מלאכה מותר בשבת<sup>712</sup>, ודין זה הוא לאו דווקא בכיבוי, אלא בכל המלאכות<sup>713</sup>. ואף כי יש הסבורים כי דין זה נכון דווקא במקום הפסד<sup>714</sup>, אכן יש מהפוסקים שחלקו על כך<sup>715</sup>. ומכל מקום, גם לשיטה המחמירה יש מקום להקל לצורך חיוני<sup>716</sup>.

להלן דיון פרטני על מכשירים שונים<sup>717</sup>:

#### אדים – ראה מכשיר אדים.

**אוטוסקופ – מדובר במכשיר חשמלי הפועל על ידי נורה המכוונת לתעלת האוזן, והוא משמש לבדיקת תעלת האוזן ועור התוף. הבעיה ההלכתית נוגעת להפעלתו לצורך בדיקה שגרתית, כאשר לא ידוע אם בכלל יש מחלת אוזן, ואף אם יש מחלה כזו, האם יש בה משום חשש פיקוח נפש, וביותר קשה בעית כיבוי המכשיר, שמיועדת למניעת כילוי הסוללה על מנת לאפשר בדיקות נוספות במהלך השבת. כדי להקל על האיסור יש בוודאי צורך להפעיל את המכשיר בדרך שינוי**

חשמליים לבישול ואפיה (בבית חולים). לחימום מים, לשטיפת כלים, מיזוג אוויר, מעליות, מדרגות נעות, דלתות חשמליות וכיו"ב. אמנם יש למתקנים אלו השלכות לשימוש רופאים וחולים בשבת במצבים שונים, ובעיקר בבתי חולים, אך הדין בהם חורג ממסגרת אנציקלופדיה זו. וראה בנידון בע' בית חולים, וכן בספרים המתאימים של המכון המדעי טכנולוגי לבעיות הלכה. [718] ראה תיאור טכני ועקרונות ההלכה נוגעים לכך במאמרו של הרב י. רזון, אסיא, ב, תשמ"א, עמ' 184 ואילך. [719] ראה תיאור טכני ועקרונות ההלכה נוגעים לכך במאמרו של הרב י. רזון, שם. [720] beeper. [721] שו"ת

מחשבת. וראה עוד בע' בית חולים. [712] טושו"ע או"ח שלד כב. [713] ביאורה"ל שם ד"ה דגרים. [714] או"ח ח"ב סי' כח; רמ"א שם; שו"ת מהר"ם שיק סי' קנו; שו"ת שבות יעקב ח"ב סי' מה; שו"ת האלף לך שלמה סי' קלה. [715] מג"א סי' תקיד סק"ז, וקרנן נתנאל ביצה כב א, בדעת הרא"ש; קרן אורה שבת קכ ב; שו"ת זרע אמת ח"א סי' סד; שו"ת קרית חנה דוד ח"ב סי' נו; שו"ת ימי יוסף בתרא חאו"ח סי' יב. [716] הגר"ש גורן והגר"ע יוסף, בהסכמתם לטלפון גרמא של מכון צמת, תחומין, א, תשמ"מ, עמ' 517-518. [717] לפי סדר א-ב של שמות המכשירים. אכן לא נכלל בערך זה דיון במתקנים



ביחס למשחה שמורחים מתחת לאלקטרודות לצורך שיפור ההולכה החשמלית, לפיכך מותר להשתמש במכשיר זה רק במקום שיש חשש סכנה, ואין לבצע בדיקה זו כבדיקה שגרתית גרידא<sup>727</sup>. ולעניין כיבוי המכשיר, עדיף להתקין מנגנון גרמא שיפחית את האיסור הכרוך בכך<sup>728</sup>.

#### גלאי-חום — ראה מד-חום.

טלפון — הפוסקים הגדירו איסורים שונים הקשורים בשימוש בטלפון בשבת<sup>729</sup>. ביחס לחולה ולרופא מצינו בפוסקים הלכות מפורטות הנוגעות לשימוש בטלפון:

אין לצלצל בטלפון עבור חולה שאין בו סכנה, ובפרט כשמדובר במכשיר טלפון המחובר למרכזיה שנדלקת שם נורה עם הגבהת השפופרת, והיא נכבית לאחר החזרת השפופרת לעריסתה<sup>730</sup>. אכן מותר לדבר בטלפון לצורך חולה שאין בו סכנה אם הרמת השפופרת נעשתה על ידי גוי<sup>731</sup>.

הרבים גמורה, ובדרך שינוי; אבל אם הולך לצורך חולה שיש בו סכנה והוא בכוננות, מותר גם ברשות הרבים גמורה; וכן אם מכשיר האיתורית מחובר באופן בלתי נפרד לחגורתו והוא כונן, מותר לו לצאת לדבר מצווה, כגון לתפילה או לשיעור תורה, גם ברשות הרבים<sup>722</sup>. וצריך ללכת מביתו לבית הכנסת וכיו"ב בלי לעצור כלל בתוך הכרמלית<sup>723</sup>.

במקום שאין עירוב רצוי שיהיה לרופא שני מכשירי איתורית — אחד בביתו, ואחד בבית הכנסת, ובכך ימנע באיסורי הוצאה בשבת<sup>724</sup>.

לצורך הפעלת האיתורית לאחר שנתקבלה קריאה, עדיף להשתמש באיתורית אוטומטית, שאין צורך בהפעלה כלשהי; ואם אי אפשר בכך, יפעיל את כפתור קבלת השיחה בדרך של שינוי<sup>725</sup>.

אלקטרו-קרדיו-גרם (אק"ג)<sup>726</sup> — מכיוון שיש איסור הבערה וכיבוי בהדלקת המכשיר ובכיבוי, וכן חשש כתיבה ברישום הגלים על הנייר, ושאלת ממרח

[728] ראה ילקוט יוסף שם. [729] ראה שו"ת בית יצחק חיו"ד ח"ב במפתחות לסי' לא; שו"ת ציץ אליעזר ח"א סי' כ פ"י; שם ח"ב סי' ד; שם ח"ח סי' טו; שו"ת עצי הלבנון חאו"ח סי' י; שו"ת יביע אומר ח"א חאו"ח סי' כ; קובץ מאמרים בעניני חשמל להגרש"ז אויערבאך, מאמר ב, והגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בקובץ עטרת שלמה, ח"ג עמ' יג-יד; הרב מ. הרשלה, הלכה ורפואה, ה, תשמ"ח, עמ' לא ואילך. וראה באריכות באנציקלופדיה תלמודית, כרך יח, עמ' תשח ואילך; החשמל בהלכה ח"ב עמ' 236 ואילך. [730] הרב מ. הרשלה, הלכה ורפואה, ה, תשמ"ח, עמ' לא ואילך. [731] שו"ת יביע

אגרות משה חאו"ח ח"ד סי' פא; שו"ת משברי ים לאאמור"ר סי' יב. [722] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשולחן שלמה ח"א סי' שא סק"ח(א), ובהליכות שלמה פ"ה ס"ה, ובנשמת אברהם ח"ד חאו"ח סי' שא סק"א. [723] נס להתנוסס סי' ה. [724] הרב מ. הרשלה, הלכה ורפואה, ה, תשמ"ח, עמ' לא ואילך. [725] הרב הרשלה, שם. [726] electrocardiogram=ECG. [727] הגרי"י נויבירט וי. ון-דייק, אסיא, א, תשל"ו, עמ' 3 ואילך; שש"כ פ"מ סל"א; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' קלה. וראה בנשמת אברהם ח"ד חאו"ח סי' שמ סק"א, שעדיף להשתמש במכשיר אק"ג ממוחשב, עיי"ש.

מותר ואף חובה להשתמש בטלפון בשבת עבור חולה שיש בו סכנה, אלא שצריך להשתדל לעשות זאת בדרך של

מיצוי מספר דרכים להקל איסור שבת בשימוש בטלפון על ידי רופא, אמירה לגוי שיבצע את הקשר הטלפוני; הרמת השפופרת בשינוי, כגון על ידי דחיפה במרפקו; הרמת השפופרת יחד עם מישהו נוסף; הרמת השפופרת בשתי ידיו<sup>732</sup>; או שקטן ירים השפופרת עבורו<sup>733</sup>.

מותר ואף חובה להשתמש בטלפון בשבת עבור חולה שיש בו סכנה, אלא שצריך להשתדל לעשות זאת בדרך של מיצוי מספר דרכים להקל איסור שבת בשימוש בטלפון על ידי רופא, אמירה לגוי שיבצע את הקשר הטלפוני; הרמת השפופרת בשינוי, כגון על ידי דחיפה במרפקו; הרמת השפופרת יחד עם מישהו נוסף; הרמת השפופרת בשתי ידיו<sup>732</sup>; או שקטן ירים השפופרת עבורו<sup>733</sup>.

באופן טכנולוגי פותח 'טלפון-גרמא' על ידי המכון המדעי טכנולוגי לבעיות הלכה בירושלים, ועל ידי מכון 'צמת' באלון שבות<sup>734</sup>.

מותר ואף חובה להשתמש בטלפון בשבת עבור חולה שיש בו סכנה, אלא שצריך להשתדל לעשות זאת בדרך של מיצוי מספר דרכים להקל איסור שבת בשימוש בטלפון על ידי רופא, אמירה לגוי שיבצע את הקשר הטלפוני; הרמת השפופרת בשינוי, כגון על ידי דחיפה במרפקו; הרמת השפופרת יחד עם מישהו נוסף; הרמת השפופרת בשתי ידיו<sup>732</sup>; או שקטן ירים השפופרת עבורו<sup>733</sup>.

באופן טכנולוגי פותח 'טלפון-גרמא' על ידי המכון המדעי טכנולוגי לבעיות הלכה בירושלים, ועל ידי מכון 'צמת' באלון שבות<sup>734</sup>.

המדבר בטלפון עבור חולה שיש בו סכנה, מותר לדבר כל מה שנחוץ בלא לשקול כל מילה, ואפילו מותר לומר דברי נימוס מקובלים, אך יש להימנע מלדבר דברים שאין להם כל שייכות לחולה, או לטיפול בו<sup>735</sup>, וכן אם שיחת הטלפון היא בערב שבת בין השמשות, יש לקצר

דבריו בס' שולחן שלמה ח"ג סי' שכח הע' כו. [737] אור לציון ח"ב פל"ו סי"ז; שו"ת משנה הלכות ח"ג סי' מו-מו; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"ז אות י; שש"כ פל"ב סמ"ב. [738] שש"כ שם הע' קיד. וראה עוד בילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' קו. [739] שו"ת באר משה ח"ו סי' קנט' עלעקטרי סי' נג; שש"כ פל"ב סמ"ז. בענין השימוש בטלפון ציבורי בשבת, וכניסה לתא-טלפון — ראה שש"כ פל"ב סמ"ג; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' קז, ובהע' יד שם. [740] הגר"ז גולדברג, הלכה ורפואה, ג, תשמ"ג, עמ' קיט ואילך; שש"כ פל"ב סמ"ז, ושם פ"מ ס"ט. [741] הגר"ז גולדברג, שם. [742] שש"כ שם.

אומר ח"א חאו"ח סי' כ. [732] שש"כ פל"ב ס"מ; שערי משה לאאמו"ר ח"ב סי' יג. [733] ראה מאמרו של הגר"ז גולדברג, הלכה ורפואה, ג, תשמ"ג, עמ' קיט ואילך. וראה בדיונם של הגר"ז גולדברג והרב א. וינטר, הלכה ורפואה, ה, תשמ"ח, עמ' רכ ואילך. [734] על הפרטים הטכניים — ראה הרב י. רוזן, אסיא, ב, תשמ"א, עמ' 173 ואילך; הנ"ל, תחומין, א, תשמ"ב, עמ' 515 ואילך. על שיטות תיקשורת אחרות, כגון מירס, ביפר, מוטורולה — ראה הרב י. רוזן, תחומין, כג, תשס"ג, עמ' 88-87. [735] הגר"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ב סמ"א. [736] הגר"א נבנצאל, הובאו

יש מי שאסרו<sup>749</sup>, אך רוב פוסקי דורנו התירו<sup>750</sup>.

מותר לנקות את המד-חום באלכוהול, ולשפשו ולנגבו בצמר-גפן יבש, אבל לא יטביל את צמר הגפן באלכוהול, ולא ימרח משחה על המד-חום<sup>751</sup>.

גלאי חום, היינו מודד חום העשוי מרצועת צלולואיד שעבר עיבוד כימי כך שחום הגוף משנה את צבעו בהתאם למידת החום<sup>752</sup>, מותר לשימוש בשבת, אם מדידת החום נקבעת על ידי שינוי צבע בלבד, ללא הופעת צורת אות, מספר, או

רוב הפונים אליו הם שומרי שבת<sup>743</sup>.

מד-חום<sup>744</sup> – אין כל איסור במדידת חום במד-חום לחולה בשבת<sup>745</sup>, ואף אין איסור למדוד חום למי שחש בראשו, אף על פי שהוא מתחזק והולך כבריא<sup>746</sup>, ואף מותר לאשה למדוד חום כדי לקבוע את יום הביוץ<sup>747</sup>.

המד-חום איננו נחשב כמוקצה, גם בשעה שאין משתמשים בו לצורך חולה, ומותר לטלטלו בשבת<sup>748</sup>.

הורדת הכספית אחרי מדידת החום –

סי' י; שם ח"א סוסי' לח; שם ח"ד סי' ל סק"ג; שו"ת ים הגדול סי' כז; שו"ת חלקת יעקב שם ילקוט יוסף שם סל"ח. וראה עוד בנידון בשו"ת שם הכהן סי' ט; שו"ת ישכיל עבדי ח"ז חאו"ח סי' כד; שו"ת מהר"י שטייף סי' קכג; שו"ת אז נדברו ח"א סי' סב; שם ח"ד סי' לה. [747] שו"ת בית אבי ח"ג סי' פה אות ב; שו"ת ציץ אליעזר ח"א סי' לח; שם ח"ב סי' מד אות ב; ילקוט יוסף שם הע' לט. [748] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פ"מ הע' ג; שו"ת חלקת יעקב ח"ג סי' כד; אור לציון ח"ב פכ"ו סי"א. [749] שו"ת שבט הלוי ח"א סי' סא אות ב; שם ח"ג סי' לג אות ב; שו"ת להורות נתן ח"ה סי' יט. [750] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פ"מ הע' ז, ובס' ביצחק יקרא על או"ח סי' שכג ס"א; קובץ תשובות סי' מ אות ג; אור לציון ח"ב פל"ו סי"ג, בהערה; שו"ת ציץ אליעזר ח"א סי' לח; שו"ת משנה הלכות ח"ד סי' מט; שו"ת באר משה ח"ו סי' נו אות עא; הרב מ. הרש"ל, הלכה ורפואה, א, תש"מ, עמ' קיד; שו"ת אז נדברו ח"א סי' סב; ילקוט יוסף ח"ד (ד), סי' שכח סע' לו. וראה עוד בשו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' רסו. [751] שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פי"ד אות יא, ושם ח"ט סי' יז פ"ב אות לג; שש"כ פ"מ ס"ב; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סוף הע' לו. [752] על הצדדים הטכניים

[743] שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פי"ז סק"י. [744] המד-חום הומצא על ידי דניאל גבריאלי פרנהייט (1736-1686) בשנת 1724, אך מבחינה הלכתית נידונה שאלת השימוש בו בשבת רק בדורנו. מד-החום השכיח ביותר הוא זה המבוסס על כספית בתוך צינור זכוכית. לאחרונה יש הסתייגויות מהשימוש בו בגלל החשש שהוא עלול להישרב והכספית תתפור באוויר. הכספית היא חומר רעיל, שיכול לגרום לנזקים שונים – ראה Goldman L, et al, *Pediatrics* 108:197, 2001. [745] שו"ת ים הגדול סי' כז; שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"א סי' קכח; הגרש"ז אויערבאך, מאורי אש דלי"ג ע"ב, והנ"ל, שולחן שלמה ח"ב סי' שח סקפ"ז(א), ושם ח"ג סי' שכג סק"א, והנ"ל בס' ביצחק יקרא על שו"ע או"ח סי' שכג ס"א; שו"ת חלקת יעקב ח"ג סי' כד; שו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' קמב; שם ח"ז סי' לא אות ח; שו"ת שבט הלוי ח"א סי' סא אות ב; שו"ת ציץ אליעזר ח"ג סי' י, ושם ח"ח סי' טו פט"ו סקכ"א; שו"ת באר משה ח"ב סי' כב; שם ח"ו סי' נו; שש"כ פ"מ ס"ב, ושם הע' ג, בשם הגרש"ז אויערבאך; ילקוט יוסף ח"ד (ד), סי' שכח סע' לה. אמנם ראה בשו"ת תשובות והנהגות, ח"א סי' רז, אזהרות בבישול, אות ג, שהתיר רק בצורך גדול מחשש של בישול הכספית, ודבריו צ"ע. [746] מאורי אש ד"ג ע"ב; שו"ת ציץ אליעזר ח"ג

גם עבור חולה שאין בו סכנה<sup>759</sup>, ואפילו אם מדובר במחט ובמזרק חד-פעמיים, שלאחר השימוש זורקים אותם כשהם מחוברים אחד לשני<sup>760</sup>; ויש מי שכתב, שהדבר אסור עבור חולה שאין בו סכנה, ואפילו מדובר במזרקים ומחטים לשימוש חד-פעמי<sup>761</sup>.

בעניין עצם ההזרקה – ראה לעיל.

מחטים – ראה מזרקים.

מכשיר אדים – מותר להפעיל מכשיר אדים בערב שבת, אף על פי שהמים מתחממים ומתאדים בשבת עצמה<sup>762</sup>.

מכשיר אדים קרים עבור חולה שאין בו סכנה – המדובר במכשיר המתזז מים דקיקים, הנוצרים על ידי מדחף המסתובב במהירות במים על ידי מנוע חשמלי, ובכך גוברת הלחות בחדר. המכשיר פועל ללא הפסק, גם אם אין בו מים. הוא מיועד בעיקר לילדים עם קשיי נשימה. יש מי שכתבו, שמותר להשתמש בו בשבת,

רישום אחר. כמו כן מותר להשתמש בגלאי חום שיש בו צורת אות או מספר, בתנאי שהם ניכרים כבר לפני השימוש, אלא שהם מוארים בעקבות החום<sup>753</sup>. ואם לא ניכרת צורת האות או המספר לפני השימוש, ורק בעקבות החום מופיעה הצורה – יש האוסרים שימוש בו בשבת<sup>754</sup>; יש מי שהתירו רק אם אין לו מד-חום רגיל<sup>755</sup>; יש מי שהתירו כל צורה של גלאי חום<sup>756</sup>; ויש מי שאסרו בכל מקרה<sup>757</sup>.

מד-חום אלקטרוני, הפועל באמצעות סוללה, אין להשתמש בו בשבת, אפילו אם הפעילוהו מערב שבת, ואפילו לצורכי חולה שיש בו סכנה, שכן אפשר למדוד לו חום במד-חום רגיל<sup>758</sup>.

מזרקים ומחטים רב-שימושיים – לכתחילה עדיף להשתמש במזרק שכבר מחוברת אליו מחט מתאימה מבעוד יום. אכן, כדיעבד אם אין לו מזרק כזה המחובר כבר למחט – יש הסבורים, שמותר לחבר את המחט המתאימה למזרק

אליעזר חי"ד סי' ל-לא; שו"ת קנין תורה בהלכה ח"ג סי' לט. [756] שו"ת יחיה דעת ח"ד סי' כט, וילקוט יוסף שם סל"ט. [757] אור לציון ח"ב פל"ו סי"ג, בהערה. [758] ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' לו. [759] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פל"ג ס"ט, והע' מג, ושם ח"ג פל"ה הע' סג, ובס' שולחן שלמה ח"ב סי' שיג סק"ז(א); שו"ת מנחת יצחק ח"ח סי' כז; שו"ת חלקת יעקב ח"ג סי' קיג; שו"ת ציץ אליעזר ח"ג סי' מו, ושם חי"ד סי' כז סק"ה, ושם חט"ז סי' טו; שו"ת יחיה דעת ח"ב סי' נו; שו"ת חלקת יעקב ח"ג סי' קיג. [760] שו"ת ציץ אליעזר חט"ז סי' יז אות א. [761] אור לציון ח"ב פל"ז סי' ט. [762] נשמת אברהם חאו"ח סי' רנב

של פעולת גלאי החום ראה – ז. לוז, מדע כא(4-3):123, 1977; מ. הלפרין, אסיא, ד, תשמ"ג, עמ' 72 ואילך. על יעילותו הקלינית ראה – Scholfield JH, et al, *Am J Dis Child* 36:198, 1982; Reisinger RS, et al, *Pediatrics* 64:4, 1979; Masters JE, *Arch Dis Child* 55:896, 1980. [753] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשש"כ פ"מ הע' ח, ובס' ביצחק יקרא על או"ח סי' שכג ס"א; שו"ת ציץ אליעזר חי"ד סי' לא; הרב ל"י. היילפרין, אסיא, ד, תשמ"ג, עמ' 79 ואילך. [754] הגרש"ז אויערבאך, שם; שו"ת מנחת יצחק ח"ז סי' כב, ושם ח"י סי' לא אות ח; שו"ת מחזה אליהו סי' סה-סו; שו"ת באר משה ח"ו סי' קונט' עלעקטרי סי' עז. [755] שו"ת ציץ

מחובר לרשת החשמל מערב שבת<sup>767</sup>.

מותר לטלטל את מכשיר האדים לצורך החולה כשהוא פועל<sup>768</sup>.

**מכשירי הדמיה<sup>769</sup> — בהדלקת המכשיר, בעצם הצילום, ובפיתוח הצילום כרוכים איסורים שונים (הבערה וכיבוי, כתיבה ומחיקה), ולפיכך מותר להשתמש במכשירים כגון אלו רק לצרכים שיש בהם חשש פיקוח נפש, והכל לפי העניין, אך אין לבצע צילומים שגרתיים גרידא<sup>770</sup>, ואפילו אם הרופא נוהג לעשות צילום רנטגן שגרתית ביום חול, אסור לו לעשות כן בשבת, אם הדבר ברור שאין במחלה כל סכנה, ויכולים להמתין למוצאי שבת<sup>771</sup>. ובכל מקרה יש להשאיר את המסך דלוק מבעוד יום<sup>772</sup>.**

**מכשיר הקלטה — ראה לעיל בדיני כתיבה.**

**מכשיר למניעת הרטבה לילית — היינו**

ולהוסיף מים קרים למכשיר לפי הצורך, ובלבד שהמכשיר יהא מחובר לרשת החשמל מבעוד יום<sup>763</sup>, ואם המכשיר בנוי כך שהמים גורמים לסגירת מעגל חשמלי, לא יוסיפו מים אם נגמרו המים הראשונים<sup>764</sup>; ויש מי שאסרו<sup>765</sup>.

**מכשיר אדים חמים עבור חולה שאין בו סכנה — המדובר במכשיר המכיל שתי אלקטרודות חשמליות אשר מופעלות על ידי מים הגורמים לסגירת המעגל החשמלי. כתוצאה מהעברת הזרם החשמלי במים מתחממת שכבת המים הקרובה לאלקטרודות, ומתאדה אל מחוץ למכשיר, ובכך מעלה את הלחות בחדר. תוספת מים למכשיר גורמת לחימום ואידויים, ואם התאדו כל המים והוסיפו מים חדשים, גורמים בכך להפעלה חשמלית. יש מי שאוסרים להוסיף בשבת מים אפילו אם נתבשלו בערב שבת<sup>766</sup>; ויש מי שהתירו, בתנאי שמוסיפים רק מים רתוחים מערב שבת שעומדים על האש לפי תנאי שהיה והטמנה, ושהמכשיר**

של הרב י.ש. בייפוס, עטרת שלמה, שם; הרב ל.י. היילפרין, שם; הרב י. רוזן, שם. וראה בילקוט יוסף שם, ובהע' מזה. וראה עוד מאמרו של הרב א.א. רובינשטיין, בשבילי הרפואה, ג-ד, תשמ"מ, עמ' קכא ואילך; אנציקלופדיה תלמודית, כרך יח, נספח לערך חשמל, עמ' תשיג-תשיד. [768] ילקוט יוסף שם סמ"ג. וכתב שם בהע' מז, שהסכים עמו הגר"ע יוסף. [769] כגון רנטגן, על-קול (ultra-sound), מיפוי גרעיני, CT, MRI, PET. [770] שו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' כ; שו"ת בית אבי ח"ג סי' צ; יסודי ישרון ח"ה עמ' פה ואילך; שו"ת שבט הלוי ח"א סי' קכא אות ג; הגרי"י נויבירט, י. ון-דייק, אסיא, א, תשל"ו, עמ' 3 ואילך; שש"כ פ"מ סל"ב; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' קלג. [771] שו"ת ציץ אליעזר ח"ד סי' כז סק"ג. [772] שש"כ שם.

סק"א. [763] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בספר שלמי יהודה פ"ב ס"ד, ובמאמרו של הרב י.ש. בייפוס, עטרת שלמה, עמ' עג ואילך; הרב ל.י. היילפרין, אסיא, ב, תשמ"א, עמ' 266 ואילך; הנ"ל, מאורות, אביב תשמ"מ, עמ' 58 ואילך; אור לציון ח"ב פמ"א ס"ו; הרב י. פישר, הובאו דבריו בספר מאור השבת עמ' תקלה; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' מב; הרב י. רוזן, תחומין, א, תשמ"מ, עמ' 525 ואילך. [764] הגרי"י נויבירט, במכתב אלי. [765] שו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' כא; שו"ת באר משה ח"ו סי' נא. [766] שו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' כא; שם ח"ח סי' כח; שם ח"י סי' כא; אור לציון ח"ב פמ"א ס"ו; שו"ת באר משה ח"ו סי' נב; הרב א. ווידער, בשבילי הרפואה, ט, תשמ"ט, עמ' כג ואילך. [767] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו במאמרו

כבוד הבריות, יכול לנתק בשינוי<sup>774</sup>.

מכשיר שמיעה – לדעת רוב ככל פוסקי דורנו מותר לכבד שמיעה להשתמש במכשיר שמיעה בשבת ולטלטלו, אף שהוא מגביר קול ודומה לרם-קול<sup>775</sup>, אלא שהצריכו לכוונו מערב שבת, באופן שאין צורך בהפעלת הסוללה בשבת<sup>776</sup>, אך מותר לשנות בשבת את עוצמת המכשיר, אם אמנם לא יתאדם על ידי כך כל חוט בתוך המכשיר<sup>777</sup>, ובכל מקרה אסור להחליף את הסוללה בשבת<sup>778</sup>.

יש מי שכתב, שעדיף שהמדברים לא יכוונו דבריהם ישירות לאוזנו של החרש, והוא יקלוט את הדברים שבסביבתו בעזרת המכשיר<sup>779</sup>; ויש שכתבו, שאין צורך בכך<sup>780</sup>.

יש מי שהציעו הצעות טכניות לבניית מכשיר שמיעה שלא יהא איסור

מכשיר המכיל שתי רשתות חשמליות שאין ביניהן חיבור, וכאשר יש רטיבות ביניהן הן מתחברות למעגל חשמלי, והמכשיר מפעיל פעמון שמעורר את הילד המרטיב מתוך שינה. מטרת המכשיר לגמול את הילד מהרטבה לילית. יש מי שהתיר את השימוש במכשיר זה בשבת, אלא שאסר להפסיק את הפעמון, והציע להתקין שהפעמון יצלצל זמן קצוב בלבד<sup>773</sup>.

מכשיר עירוני-נוזלים ותרופות – חולה שצריך לקבל עירוני עם תרופה, וכמות התרופה מווסתת במכשיר חשמלי הסופר את הטיפות, אסור לו לנתק את המכשיר מהחשמל כדי ללכת לשירותים וכד', אף שהמכשיר יכול להמשיך ולפעול עם סוללה; ואם יש בעיה של כבוד הבריות, יכול לבקש מגוי לעשות זאת; ואם אין שם גוי, אם אין במכשיר נורה, יכול לנתק בעצמו, ואם יש שם נורה, ויש עניין של

תשכ"ז, עמ' 10 ואילך. וראה שו"ת משפטי עזריאל מהדו"ת חאו"ח סי' לו אות ג. אמנם ראה בספר רבי עקיבא ותורתו, ילקוט האיגרות, סי' כט, שהגאב"ד פרשבורג אסר, וראה בשו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' יא, שהביא בשם הגאון מטשעבין לאסור. וראה עוד בספר החשמל בהלכה ח"ב פכ"ה. [776] שו"ת ציץ אליעזר שם; שש"כ שם; ילקוט יוסף שם. [777] שו"ת באר משה ח"א סי' יז; שש"כ שם. [778] שו"ת באר משה ח"ו סי' קונט' עלעקטרי סוסי' טו; ילקוט יוסף שם. [779] שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ד סי' פה. [780] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשערים מילואים ותיקונים לשש"כ שם; שו"ת חלקת יעקב שם; שו"ת ציץ אליעזר שם; ילקוט יוסף שם. וראה עוד באריכות בענין מכשיר שמיעה בשבת בשו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' רנא; אנציקלופדיה תלמודית, כרך יח, נספח לערך חשמל, עמ'

[773] שו"ת באהלה של תורה, חאו"ח סי' כ. [774] הגרי"י נויבירט, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ד חאו"ח סי' רעה סק"א. [775] שו"ת הר צבי חאו"ח ח"א סי' קעג; שו"ת הלל אומר חאו"ח סי' רב; הגרי"א הענקין, עדות לישראל עמ' קכב; שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ד סי' פה; שו"ת מנחת יצחק ח"א סי' לז; שם ח"ב סי' יז-יח, וסי' קיב-קיג; שם ח"ג סי' מא; שו"ת ציץ אליעזר ח"ד סי' ד; שם ח"ו סי' ו; שם ח"ז סי' יא; שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' יח, והגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשערים המצויינים בהלכה סי' פ סקל"ט, ובשו"ת יביע אומר ח"א חאו"ח סי' יט, ובשו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' יא; שש"כ פל"ד סכ"ח, ובכרך תיקונים ומילואים לשש"כ; שו"ת יביע אומר ח"א חאו"ח סוסי' יט, וילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' לא; הרב ש.ת. רובינשטיין, תורה שבעל פה, ט,

לא כן יש איסור משום כיבוס<sup>786</sup>.

בהפעלתו<sup>781</sup>.

מותר לצאת בעדשות מגע לרשות הרבים בשבת<sup>787</sup>.

יש הסבורים, שמותר לצאת בשבת עם מכשיר שמיעה ברשות הרבים במקום שאין בו עירוב, בתנאי שהמכשיר ערוך מערב שבת, תפור בתוך הבגד, ומהודק היטב באוזניו, והנושאו זקוק לו ולא יכול בלעדיו<sup>782</sup>; ויש שפסקו לאיסור<sup>783</sup>. יש מי שהתירו לצאת במכשיר שמיעה המחובר למשקפיים<sup>784</sup>.

משקפים — ראה ערך עֵנֶר.

פעמון קריאת חולה לעזרה — מותר לחולה, אפילו שאין בו סכנה, להפעיל בשבת פעמון מכני (לא חשמלי), כדי לקרוא לאחות לעזרה<sup>788</sup>. גם אם מדובר בפעמון חשמלי אשר איננו גורם להדלקת נורה, מותר לחולה שאין בו סכנה להפעילו, אם דרושה לו עזרה מיידית<sup>789</sup>. אכן בדרך כלל מדובר בבתי חולים בפעמון חשמלי, המדליק נורה בתחנת האחות ומעל חדרו של החולה הקורא לעזרה, וגם מזמזם בתחנת האחות. פעמון חשמלי כזה אסור להפעיל בשבת לחולה שאין בו סכנה<sup>790</sup>, שכן דבר זה כרוך במספר איסורים: מוליד זרם, משמיע קול, מבעיר, בונה. אכן אם החולה נזקק לשירותים, ואין לו כל דרך לבקש עזרה אלא על ידי שימוש בפעמון כזה, מותר לו להפעיל את הפעמון בדרך שינוי גם אם

עדשות מגע — מותר לשים עדשות מגע רכות בחומר השומר על רטיבותם ומחטא אותן, אבל אם העדשות היו זמן רב מחוץ לעין, וכבר התייבשו והתקפלו, יש בנתינתם בתוך חומר השימור משום תיקון כלי<sup>785</sup>. ויש מי שהתיר דווקא אם רחץ את עדשות המגע בערב שבת, ובחומר שאין בכוחו לנקות את העדשות, אלא מטרתו למנוע קלקול העדשות, שאם

סכ"ח. וראה עוד בענין יציאה עם מכשיר שמיעה במקום שאין עירוב בשו"ת חלקת יעקב ח"א סי' נה, ושם ח"ב סי' מא. [784] הגרצ"פ פרנק, הפרדס, שנה לב סי' טו; שולחן שלמה ח"א סי' שא סקכ"ב (ג). וראה בשש"כ שם. [785] שולחן שלמה ח"ב סי' שכא סק"ט. [786] שו"ת קובץ תשובות סי' כו; שו"ת שבט הלוי ח"י סי' נה. [787] שערי משה לאאמור"ר ח"ב סי' מט. [788] שש"כ פ"מ סי"ט; הרב ל"י. הלפרין, אסיא, ד, תשמ"ג, עמ' 109 ואילך. וראה שם, שיתכן שאף מותר לבריא. [789] שש"כ פ"מ סי"ט, ושם בהע' נט, בשם הגרש"ז אויערבאך. [790] הגרש"ז אויערבאך, סיני, כב, עמ' קנג; נפש חיה סי' שלח ס"א; שש"כ פכ"ג סמ"ה; הרב הלפרין, אסיא, שם.

תשיד-תשטו. [781] שו"ת מעשה חושב, ח"ג סי' טז; י. פויסט, המעין, לו:49, תשנ"ו. [782] עדות לישראל דקכ"ב; קובץ מאמרים בעניני חשמל בשבת, עמ' 37, הע' 3, ושו"ת מנחת שלמה סי' ט הע' 3, ושולחן שלמה ח"א סי' שא סקכ"ב (ג,ה) (אמנם ראה בנשמת אברהם ח"ד חאו"ח סי' שא סק"ב); לוית חן הל' שבת סי' שא אות ל; ילקוט יוסף שם; שו"ת באר משה ח"א סי' יז אות ו, ושם ח"ו סי' קונט' עלעקטרי סי' יד-טו; יסודי ישרון ח"ה עמ' רכו; שו"ת תשובות והנהגות, ח"א סי' רמד. [783] שו"ת הר צבי חאו"ח ח"א סי' קעג; שו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' קיג, ושם ח"ה סי' מ (וראה בשו"ת מנחת יצחק ח"א סי' לו, ושם ח"ב סי' יז — שהתיר, אך כאן חזר בו); שש"כ פל"ד

נדלקת נורה, והוא משום גדול כבוד  
הבריות<sup>791</sup>.

מבחינה טכנית הוצעו מספר הצעות  
להיתר, כגון נורה הדולקת ללא הפסק,  
ומעליה תריס המכסה אותה, ועל ידי  
פעולת הפעמון מתרומם התריס באופן  
מכני והנורה מתגלית מאליה; או הפעלת  
מערכת הפעמון החשמלי על ידי 'מפסק  
גרמא'<sup>792</sup>.

חולה שיש בו סכנה שזקוק לעזרה,  
בוודאי מותר לו להפעיל פעמון חשמלי  
מכל סוג; ואם יש אפשרות, ישתדל  
להפעילו על ידי גוי, ואם אין כל דרך  
אחרת, מותר להפעילו בשינוי<sup>793</sup>.

רנטגן — ראה מכשירי הדמיה.

שמיעה — ראה מכשיר שמיעה.

שעון — אף שאסור להפעילו בשבת  
אם עמד מלכת, ואף אסור להעריכו בעודו  
פועל, אבל לצורך חולה מותר להעריכו  
בעודו פועל, אם אי אפשר על ידי גוי, ואם  
עמד מלכת, מותר להפעילו לצורך חולה  
על ידי גוי<sup>794</sup>.

יב. נסיעה במכונית

המצבים השכיחים לבעיית הנסיעה  
במכונית בשבת הם: רופא תורן הצריך

לנסוע לבית חולים לתורנות שבת, או  
שצריך לחזור מתורנות שבת; רופא כונן  
הצריך לנסוע לבית חולים כשנקרא לטיפול  
בחולה, או שצריך לחזור מהתייעצות אצל  
חולה; רופא שצריך לנסוע לביתו של  
חולה, או שצריך לחזור מביקור רפואי  
אצלו; אחות במצבים דומים לרופא; נהגי  
אמבולנס וחובשים הנוסעים לחולה, או  
החוזרים מטיפול בחולה; אנשי 'הצלה'  
הנוסעים לחולה, או החוזרים מטיפול  
בחולה; חולה שצריך לנסוע לרופא  
לאיבחון או לטיפול, או שצריך לנסוע  
לבית חולים; בריא שצריך לנסוע על מנת  
ללוות חולה שצריך לנסיעה זו, או בריא  
שצריך לנסוע לבית מרקחת להביא תרופות  
הנחוצות לחולה.

עדיפויות של נהגים — עצם הנסיעה  
במכונית בשבת של רופא, או שליח  
להזעיק עזרה רפואית, מותרת לצורך  
הטיפול בחולה שיש בו סכנה, אלא שבזמן  
הנסיעה נעשות פעולות שונות שאינן  
קשורות ישירות להצלה של החולה.  
לפיכך, יש להימנע מהן ככל האפשר.  
מכיוון שנהיגה בשבת בדרך מותרת היא  
מסובכת, עדיף שיסע ברכב נהוג על ידי  
גוי, בתנאי שאין בכך כל עיכוב להצלת  
החולה; ואם אי אפשר בדרך זו, עדיף  
שיסע בתחבורה ציבורית<sup>795</sup>, ואפילו אם  
מדובר בתחבורה ציבורית יהודית<sup>796</sup>. יש  
גם עדיפות לטלפן בשבת לנהג גוי שיסע  
את הרופא או את החולה, ואף יחזירם  
לאחר גמר הטיפול, מאשר שינהג היהודי

תלמודית, כרך יח, נספח לערך חשמל, עמ' תש"ו.  
[794] מ"ב סי' שלח סקט"ו. [795] שש"כ פל"ב  
סנ"ג. [796] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו

[791] שש"כ פ"מ סי"ט. [792] הרב הלפרין,  
אסיא, שם. [793] שו"ת באר משה ח"ז קונט'  
עלעקטרי סי' מד. וראה עוד באנציקלופדיה



בעצמו ברכבו<sup>797</sup>.

שיטות נהיגה בשבת — כאשר אין אפשרות להיעזר בנהג גוי, בשירות אמבולנסים, או בתחבורה ציבורית, או כאשר שימוש בחלופות אלו גורם לעיכוב בהצלת החולה, מותר ליהודי לנהוג ברכבו בעצמו. בכל נסיעה כזו בשבת, גם אם היא מותרת, יש להישמר מכל פעולה שיש בה חילול שבת אשר איננה הכרחית להצלת החולה<sup>801</sup>. לפיכך, יש לנסוע בדרך הקצרה ביותר במידת האפשר; יש להימנע מהפעלת מערכות חשמליות ברכב שאינן נחוצות לנסיעה בטוחה; יש לנטרל מראש את הנורות הפנימיות לתאורה; ועוד<sup>802</sup>. אכן, כל ההגבלות הללו מתייחסות דווקא לנהג מנוסה, אבל אם יש חשש שהקפדה על מגבלות אלו עלולה לסכן את הנהג או הנוסעים האחרים בכביש, על הנהג לנסוע כדרכו למען מניעת פיקוח נפש בעצם הנסיעה<sup>803</sup>. כמו כן כאשר הגיע לבית החולים, עליו להמשיך ולנסוע כדי לחנות במקום המותר לחניה כחוק, כי שמירת חוקי התנועה יש בהם משום פיקוח נפש<sup>804</sup>.

נסיעת שליח או מלווה — שליח שהלך להזעיק רופא בשבת עבור חולה שיש בו

מותר לטלפן בשבת לשירות אמבולנסים, ולהזמין רכב שיעביר חולה שיש בו ספק סכנה לבית החולים, ואין חיוב להטריד שכן שיש לו מכונית שיסיע את החולה בשבת, אם עקב כך ישאר מנותק מבני ביתו למשך השבת, או שיצטרך לקום משנתו לצורך זה<sup>798</sup>.

כשאין דרך להעביר חולה מסוכן בשבת לבית חולים על ידי גוי, או על ידי שירות אמבולנסים, עדיף לבקש מיהודי שומר תורה ומצוות שיקח את החולה במכוניתו, שכן יהודי שאינו שומר מצוות ימשיך אחר כך לנסוע, או יחזור לביתו, ובכך יוסיף חילול שבת שלא כדין; ואם אין אפשרות למצוא בנקל יהודי שומר תורה ומצוות, מותר לבקש זאת גם מיהודי שאינו שומר מצוות<sup>799</sup>. במקרה שאינו יכול לנסוע בעצמו, או שאין אפשרות שחבר או שכן יסיע אותו, או שהדבר גורם טירחה יתירה לשכן או לחבר, יזמין מונית נהוגה בידי גוי, בתנאי שאין בכך כל עיכוב להצלת החולה, שאז יכול להזמין מונית נהוגה בידי יהודי<sup>800</sup>.

[801] ש"כ פ"מ ס"ג. [802] ראה פרטי דינים בשיטת הנסיעה הנכונה בשבת בש"כ פ"מ ס"ג נב-סא, ובמאמרו של הגר"י נויבירט, מוריה, שנה ד, גליון יב, תמוז תשל"ג, עמ' ל ואילך. וראה עוד שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' ל, ומאמרו של הגרש"ז אויערבאך, בספר עטרת שלמה, ח"א עמ' כ ואילך; הנ"ל, שולחן שלמה ח"א סי' רעז סק"ב (ג,ד); מאמרו של הרב זלמנוביץ, נועם, ד, תשכ"א; תורת היולדת, פי"ט פ"ב. [803] ש"כ פ"מ ס"ב. וראה בס' ועלהו לא יבול ח"א עמ' קנו. [804] קונטרס ההנהגות, בסוף ס' ביצחק

שם בהע' קמב. [797] ראה ש"כ פ"מ ס"ט. [798] ש"כ פ"מ ס"ב, ובשם הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו שם בהע' קנו. וראה הערת הגר"פ עפשטיין בקונטרס הרפואה בסידור מנחת ירושלים ס"ק 14, ותשובת הגרש"ז אויערבאך בשו"ת מנחת שלמה סי' ז. [799] ש"כ פ"מ ס"ג, ושם בהע' קס בשם הגרש"ז אויערבאך. וראה עוד בשו"ת בית אבי ח"ד סי' עז. [800] וראה בס' ביצחק יקרא על שו"ע או"ח סי' שכח ס"ב, שכתב עדיפויות שונות ביחס לשימוש ברכב בשבת לפיקוח נפש, עיי"ש.

חולים משוחררים עד מוצאי שבת<sup>807</sup>.

דין חזרת רופא במכונית — ראה לעיל.

### יג. שכר הרופא בשבת

**שכר לטיפול ביהודי — רופא שנקרא לטפל בחולה שיש בו סכנה בשבת, אסור לו לקחת תשלום בשבת, או אפילו לדבר על ענייני שכר<sup>808</sup>. אכן יש אומרים, שרשאי לקחת במוצאי שבת שכר שבת מחולה יהודי<sup>809</sup>. מספר טעמים נאמרו לשיטות המתירים שכר שבת, אפילו בלא הבלעה: שכר הרופא הוא כשכר מצווה, ושכר מצווה מותר בשבת<sup>810</sup>; עבודת רופא נחשבת כהבלעה, אפילו אם נקרא לטפל בשבת עצמה בלבד, בגלל היותו מוכן תמיד לטפל בחולים, או בגלל שפעולתו**

סכנה, מותר לו להתלוות לרופא בנסיעתו אל החולה, אם יש צורך כלשהו בדבר זה עבור הרופא או עבור החולה<sup>805</sup>.

חולה שיש בו סכנה, שצריך לנסוע בשבת לבית החולים, מותר לקרוב משפחה או לידיד שיש לחולה אימון בו לנסוע יחד עמו כדי ללוותו לבית החולים, ואפילו יש כבר במכונית איש מקצועי שיוכל להושיט עזרה לחולה בשעת הנסיעה<sup>806</sup>.

**חזרת חולה לביתו — חולה שמשוחרר מבית חולים, או מחדר מיון בשבת, אסור לו לחזור לביתו במכונית שיהודי נוהג בה, אבל מותר לו לחזור לביתו במכונית נוהגת על ידי גוי, וטוב תעשה הנהלת בית החולים אם תקצה מקום נאות לשהיית**

הלכה ורפואה, ד, תשמ"ה, עמ' מח-מט, ועמ' נה; הרב עזריאל הילדסהיימר בתשובה לד"ר פרויס, פורסמה בספר אסיא, א, תשל"ו, עמ' 29 ואילך; מ"ב סי' שו סוסק"ד; מנחת שבת סי' צ סקי"ט; שו"ת הר צבי חאו"ח ח"א סי' כד וסי' רד; שולחן שלמה ח"א סי' שו סקי"ג (ג); שו"ת אליעזר ח"ח סי' טו פי"ג, ושם ח"ט סי' יז פ"ב סק"ל; שו"ת יביע אומר ח"ה סי' כה, וילקוט יוסף ח"ד (ב), עמ' קלו; שם (ד) סי' שכט סע' יא-יב; יסודי ישורון ח"ד עמ' רעב; שערים המצויינים בהלכה סי' צ סקי"ו; שש"כ פכ"ח סס"ז, והע' קמו, ושם פ"מ סי"ב; שו"ת באר משה ח"ה סי' קב; הגר"א נבנצל, אסיא, א, תשל"ו, עמ' 322. [810] ראה מרדכי כתובות סד א; שו"ת מהר"ם מרוטנברג דפוס פראג סי' תתסז; שו"ת מהר"י ברונא סי' קיד; ב"י או"ח סי' תקפה. בשיטת המחבר בענין שכר שבת לעוסקים בדבר מצווה — ראה או"ח שו"ת ה, לעומת תקפה ה. וראה באריכות בשו"ת יחוה דעת ח"א סי' נג, שהביא רשימה ארוכה של פוסקים המתירים וגם כאלו שאוסרים, ומסיק להקל, ושכן נהגו. וראה עוד שו"ת ציץ אליעזר

יקרא על מ"ב, בעמ' ה. [805] שש"כ פ"ב סמ"ד; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פ"ט סק"ח; ילקוט יוסף ח"ד (ד) סי' שכח סע' קי. וראה בשו"ת ציץ אליעזר שם, שיתכן שיש אף חיוב על השליח להתלוות לרופא. וראה עוד בשו"ת מגדלי השן סי' ב. [806] אגרות החזו"א ח"א סי' קמא; שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"א סי' קלב; שש"כ פ"מ סק"ע; הרב ח. פרוש, הלכה ורפואה, ב, תשמ"א, עמ' רלט ואילך. וראה עוד בע' לדה הע' 310 ואילך. [807] שש"כ פ"מ סמ"ג. [808] שש"כ פכ"ח סנ"ו וסס"ז. וראה עוד בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' קצד. [809] שו"ת מהר"י ברונא סי' קיד (בענין שכר מיילדת בשבת); פתח הדביר סי' שו (מביא שורה של פוסקים שהתירו שכר שבת של רופא); תוס' שבת סי' שו סק"ח; שו"ת חקרי לב מהדו"ת חאו"ח סי' ט; שו"ת בני חיי סי' רמה; שו"ת מחנה חיים מהדו"ת חאו"ח סי' כא; דעת תורה סי' שו סק"ה; פקודת אלעזר, חאו"ח סי' כט; שו"ת צבי תפארת סי' לב; הגאונים רבי יצחק אלחנן ספקטור, ורבי איסר זלמן מלצר, בתשובותיהם שנתפרסמו בקובץ

רופא המבקש את שכר השבת עבור טיפולו בחולה שיש בו סכנה מיד בשבת, עדיף לתת לו משכונ; ואם אינו מסכים לקבל משכונ, מותר לשלם לו שכרו, אלא שלא יקבל ממנו את העודף, ולא יבקש ממנו קבלה<sup>819</sup>.

**שותפות בין יהודי וגוי — רופא יהודי ורופא גוי העובדים בשותפות, אם היתנה היהודי מראש, לפני התחלת השותפות, שהגוי יקבל את השכר של השבתות, והוא יקבל כנגדם שכר של יום אחר בשבוע, בין רב ובין מעט, הרי זה מותר; ואם לא התנו מראש — יש אומרים, שכשיבואו לחלוק את הרווחים, נוטל הגוי שכר השבתות כולם, והשאר חולקים אותו, ואם לא היה שכר השבת ידוע, יטול הגוי לבדו שביעית מהשכר, והשאר חולקים בשווה<sup>820</sup>; ויש אומרים, שהשכר מותר בדיעבד אפילו חילקו סתם ולא התנו ביניהם שום תנאי חלוקה, ובהפסד מרובה יש לסמוך עליהם; ואם היהודי והגוי הם שותפים מלאים כל ימי החול, ובשבת רק הגוי עובד, מותר לחלוק עמו כל השכר, ומכל מקום לא**

בשבת מועילה גם ליום חול<sup>811</sup>; החשש מפני התעצלות והתרשלות בפיקוח נפש<sup>812</sup>; איסור נטילת שכר עבור פעולה רפואית בשבת איננה בגלל עצם הרווח, אלא שפעולות שכשלעצמן מותרות בשבת, כגון שמירה על תינוק, אם מקבלים עבורם שכר, הרי הם הופכים לפעולה אסורה בשבת. אבל פעולה שהיא מעשה מצווה, כגון תקיעת שופר, או ריפוי חולה, איננה הופכת לאסורה בלקיחת שכר, ולכן אין איסור שכר לשבת למרות הרווח מזה<sup>813</sup>; ויש אומרים, שאסור לו לקחת שכר שבת גם במוצאי שבת, אלא אם כן היה זה בהבלעה, כגון שטיפל בחולה גם בערב שבת ובמוצאי שבת<sup>814</sup>, ולא צריך הבלעה משני צדדים, אלא די בערב שבת או במוצאי שבת<sup>815</sup>.

**שכר לטיפול בגוי — רופא יהודי שטיפל בחולה גוי בשבת — יש מי שכתב, שיקח שכר, אך לא יהנה ממנו<sup>816</sup>; יש אומרים, שלא יקח ממנו שכר כלל<sup>817</sup>; ויש מי שכתב, ששכרו מותר כמו מחולה ישראל<sup>818</sup>.**

סי' שו סקכ"א; שו"ת הרי בשמים ח"א סי' נב; שו"ת באר יצחק (הרב יצחק מפוזנא) סי' לט; שו"ת סתרי ומגיני סי' טו אות ב. וראה פרמ"ג או"ח סי' שו במשב"ז סק"ד. [815] שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' לה אות ט. [816] שו"ת חת"ס חח"מ סוסי' קצד; שו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' קצד. וראה ריטב"א ע"ז כו א. [817] שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"א סי' קכא, ושם ח"ד סוסי' עט; שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' טו פי"ג. [818] שו"ת פקודת אלעזר סי' כט. וראה שו"ת יביע אומר ח"ה חאו"ח סי' כה. וראה עוד בע' גוי הע' 62 ואילך. [819] שש"כ פ"מ סי"ב; ילקוט יוסף ח"ד (ב), עמ' קלט. [820] שו"ע או"ח רמה א.

ח"ג סי' כח. [811] שו"ת מהר"י ברונא סי' קיד; שו"ת צבי תפארת סי' לב; שו"ת הר צבי חאו"ח ח"א סי' כד, וסי' רד. [812] שו"ת מהר"י ברונא סי' קיד; מנחת שבת סי' צ סקי"ט; פתח הדביר סי' שו, בשם פוסקים רבים; אורחות רבינו הקהילות יעקב עמ' קלט; הגר"א נבצל, אסיא, שם; שו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' קצד. [813] מובא בשם הגר"ח מבריסק והגא"ז מלצר. וראה בס' ביצחק יקרא על מ"ב סי' רמו סק"א. וראה עוד בשו"ת יביע אומר ח"ה חאו"ח סי' כה, בדיני שכר שבת בכלל. [814] הרב חיים מודעי בתשובה הנדפסת בסוף ספר מאמר המלך על הרמב"ם (רפאל אברהם מצליח); חסד לאלפים סי' שו סי"א; חיי אדם ס ח (הובא במ"ב

יטול שכר השבת אלא בהבלעה<sup>821</sup>.

מטלטלו על ידיהם, והוא-הדין אגב שאר כלים המותרים בטלטול<sup>826</sup>, ואם אין לו ככר או תינוק, מטלטלו בדרך של טלטול מן הצד, ואם אינו יכול לעשות כן, מותר לטלטלו טלטול גמור<sup>827</sup>.

שבתות בין שומר שבת למחלל שבת – יש אומרים, שאין לרופא שומר שבת להשתתף עם רופא מחלל שבת<sup>822</sup>; ויש אומרים, שאין איסור בדבר<sup>823</sup>.

מי שמת בשבת בזמן ניתוח, וחתך הניתוח פתוח (כגון הבטן או החזה וכד'), אסור לתפור את החתך בשבת<sup>828</sup>, אלא ימלאו את החלל בחתיכות צמר-גפן, כדי למנוע יציאת דם וחלקים פנימיים החוצה<sup>829</sup>, אבל מותר לומר לגוי לתפור את החתך<sup>830</sup>, וכן יש מקום להקל לתפור ביד שמאל משום כבוד המת<sup>831</sup>.

על שכר הרופא בכלל – ראה ערך רופא.

יד. דיני המת

כללי – אין מחללים שבת על המת<sup>824</sup>.

הפשטת בגדים – יש מי שכתב, שנוהגים להפשיט מנפטר את בגדיו גם בשבת<sup>832</sup>, ויש למשוך אותם מעל גופו, ואין להסתייע בזה בהרמת איברים או בהרמת הגופה כולה משום איסור מוקצה<sup>833</sup>, ואם אין חשש שהמת יסריח, אסור להפשיט את בגדיו בשבת<sup>834</sup>.

טלטול – המת נחשב כמוקצה, ולא התירו לטלטלו אלא רק במצבים מיוחדים כשהוא מוטל במקום לא משומר, או במקום שיש לחשוש להשחתה ולבזיון, כגון להצילו מן הדליקה, או להעבירו מחמה לצל, או להוציאו מן הבית אם הסריח וכיו"ב<sup>825</sup>. אם יש ככר או תינוק,

תשל"ח, פ"י; הרב מ. הלפרין, תחומין, כב, תשס"ב, עמ' 106 ואילך; הרב י. זולדן, תחומין, כה, תשס"ה, עמ' 420 ואילך. [825] ראה פרטי דינים בטוש"ע או"ח סי' שיא, ובס' שמירת שבת כהלכתה פס"ד סי"ח ואילך. [826] מ"ב סי' שיא סק"א. וראה בשולחן שלמה ח"ב סי' שיא סק"א מה שהקשה על כך. [827] טוש"ע שם א. וראה במ"ב שם סק"א, ובגשר החיים ח"א פ"ה סי' ה. [828] ראה לעיל הע' 646 ואילך. [829] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ד חאו"ח סי' שמ סוסק"ב. [830] הגרי"י נויבירט, הובאו דבריו בנשמת אברהם שם. [831] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בס' שולחן שלמה ח"ג סי' שמ סקט"ו(ב). [832] כף החיים או"ח סי' שיא סק"ב וסקנ"ח; גשר החיים ח"א פ"ג ס"ב סק"ג. [833] שמירת שבת כהלכתה פס"ד סי'. [834] הגרש"ז

[821] רמ"א שם. וראה במ"ב שם באריכות. וכן פסקו בשו"ת חת"ס חאו"ח סי' נח; שו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' קו. וראה עוד בשו"ת תשובות והנהגות, ח"א סי' רפא. [822] שו"ת לבושי מרדכי מהדו"ק חאו"ח סי' מג; יסודי ישרון ח"ג עמ' קיז. [823] שו"ת חלקת יעקב ח"ב סי' נד. וראה עוד בנידון באורחות חיים סי' רמה סק"ב; שו"ת מלמד להועיל חאו"ח סי' לד; שו"ת לבוש מרדכי סי' ג. וראה עוד על שותפות עסקית בתחומים שונים בין יהודי שומר שבת ליהודי מחלל שבת במאמרו של הרב י. רזון, תחומין, יב, תשנ"א, עמ' 399 ואילך. [824] יומא פה א; רמב"ם שבת ב יט; טוש"ע או"ח שכט ד. אמנם דיון מיוחד מצינו לענין פינוי חללי מלחמה בשבת – ראה שו"ת משיב מלחמה ח"ב עמ' ריז ואילך ועמ' תנט ואילך; הרב ג. נבון, תחומין, ה, תשמ"ד, עמ' 55 ואילך; הרב א. אבידן, דרכי חסד,

הוצאת מכשירים – מותר להוציא בשבת מגוף הנפטר מחטים, עירוים וצנתרים למיניהם, וכן מותר לנקות לכלוך וכתמי דם<sup>835</sup>.

## שדיים – ראה ערך הנקה

## שוטה

### א. הגדרת המושג

שוטה הוא מי שמתנהג בצורה חריגה מהמקובל<sup>1</sup>. שורש המושג הוא מלשון סוטה, מפני התנהגותו החריגה, או מלשון 'שוט', מפני שדרכו של השוטה לשוטט ברחובות.

בלשון המקרא משמשים מספר מושגים לתיאור מי שמתנהג בצורה חריגה ביותר: משוגע או שגועון<sup>2</sup>, דוד המלך נהג בשגועון<sup>3</sup>, שגועון כתיאור לעונש על חטאים<sup>4</sup>, ושגועון כתיאור להתנהגותם השונה מהמקובל של נביאי אמת ונביאי שקר<sup>5</sup>; מתהולל<sup>6</sup>; תמהון (לבב)<sup>7</sup>; רוח רעה<sup>8</sup>; רוח עושים<sup>9</sup>; מתלהלה<sup>10</sup>.

המושג שוטה הוא מושג תלמודי, שלא מופיע כלל במקרא. בלשון חז"ל נקרא השוטה גם בר-שטיא<sup>11</sup>, בעל רוח רעה<sup>12</sup>, בעל רוח תזזית<sup>13</sup>, משתולל<sup>14</sup>, משועמם<sup>15</sup>, מטורף הדעת<sup>16</sup>, תרדא או תררא<sup>17</sup>, ותונבא<sup>18</sup>.

משתפה הוא מי שהבריא משטותו<sup>19</sup>.

אויערבאך, הובאו דבריו בלב אברהם ח"ב עמ' כא. [835] שמירת שבת כהלכתה פס"ד ס"ט. [1] ראה להלן חלק הו, על ההגדרות ההלכתיות של שוטה, וחלק ז, על ההגדרות המשפטיות של מצב זה. יש להדגיש, כי השוטה איננו זהה למפגר, אשר מכונה בלשון המקרא וחז"ל בשם פתי – וראה על כך בע' פתי. [2] יש לציין, שתרגומי אונקלוס ויונתן פירשו באופנים שונים את המושגים משוגע ושגועון במקומות השונים, כגון שטותא, טפשותא, שממותא, וצ"ע למה שינו תרגומיהם. וראה בשו"ת יהודה יעלה ח"ב סי' צג מה שכתב בזה. [3] איש משתגע (שמו"א כא טו). [4] יככה ה' בשגועון (דברים כח כח); והיית משגע (שם כח לד); אכה כל סוס בתמהון ורכבו בשגועון (זכריה יב ד). [5] מל"ב ט יא; שם ט כ; ירמיה כט כו; הושע ט ז. [6] שמו"א כא יד; איוב יב יז, ובתרגום יונתן ורש"י שם. [7] דברים כח כח; זכריה יב ד. [8] שמו"א טו יד. [9] ישעיה יט יד, וראה רש"י ואברבנאל שם. [10] משלי כו יח, וראה בא"ע ובמאירי שם. [11] יבמות לא א; כתובות כ א.

[12] שבת כט ב; תענית כב ב. ושתי משמעויות למושג זה – מחלה הפוגעת ב'רוח' של האדם, היינו בנפשו; מחלה הנגרמת על ידי רוח רעה, היינו שד וכד'. הבדל זה בולט בהסבריהם של רש"י והרמב"ם, וראה מאמרו של הרב ש. דיכובסקי, תורה שבעל פה, לג, תשנ"ב, עמ' סד ואילך. [13] במדבר רבה יט ד. [14] רש"י סנהדרין צו א ד"ה משתולל. [15] כתובות נט ב; ב"מ פ א; סוטה כד א; נדרים פא א, ובפירש"י שם. וראה עוד בהגדרת מושג זה במלבושי יו"ט סי' ד. [16] כתובות קה ב; נידה יג ב. וראה בע' טרפה, הע' ו. [17] ב"מ כ ב; זבחים כה ב; כריתות יח ב. וראה פירוש רש"י שם, ובערוך ע' תרו. [18] עירובין סח א; יומא פג א; נידה לז ב. וראה ערוך ע' תנב, רש"י ומסורת הש"ס יומא שם; רא"ש יומא פ"ח סי' יג, ובקרבן נתנאל שם אות ל. וראה עוד רש"י עה"ת בראשית א ב. וראה רש"י חולין קה ב ד"ה רוח, שכתב אותו לעז על רוח צרדא, ואולי צרדא, תרדא, תררא ותונבא הם כולם דבר אחד. [19] ראה רש"י זבחים יב ב ד"ה נשתפה.